BİNYIL İÇİN TAHMİNLER

SALI TOPLANTILARI
1998-1999

YKY

BİNYIL İÇİN TAHMİNLER

YKY

BİNYIL İÇİN TAHMİNLER

Salı Toplantıları 1998 - 1999

Binyıl İçin Tahminler

SALI TOPLANTILARI
1998 - 1999

YKY
İSTANBUL

Yapı Kredi Yayınları - 1307
Kültür Merkezi Etkinlikleri 98- 99

Binyıl İçin Tahminler
Salı Toplantıları 1998 - 1999

Kitap Editörü: Murat Yalçın
Düzelti: Alev Özgüner

Kapak Tasarımı: Nahide Dikel
Baskı: Şefik Matbaası

1. Baskı: İstanbul, Ocak 2000
ISBN 975-08-0183-0

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2000

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 80050 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
http://www.shop.superonline.com/yky
e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr

İçindekiler

7 Sunuş

BİNYIL İÇİN TAHMİNLER

11 "Tarih"
İlber Ortaylı, Mete Tunçay, Ferda Keskin

25 "Dil"
Tahsin Yücel, Güven Turan, Osman Senemoğlu

49 "Plastik Sanatlar"
Ömer Uluç, Handan Börüteçene, Mithat Şen

71 "Mimarlık"
Atilla Yücel, Nevzat Sayın, İhsan Bilgin

91 "Siyaset"
Aydın Uğur, Ersin Kalaycıoğlu, Artun Ünsal

115 "Sinema"
Süha Arın, Barış Pirhasan

143 "Ekonomi"
Türkel Minibaş, Seyfettin Gürsel, Mustafa Sönmez

161 "Bilim"
Orhan Bursalı, Cihan Saçlıoğlu, Aslı Tolun

175 "Müzik"
Arıf Sağ, Can Kozlu, Hasan Uçarsu

191 "Spor"
Togay Bayatlı, Uğur Uluocak

Sunuş

Yapı Kredi Kültür Merkezi tarafından düzenlenen geleneksel Salı Toplantıları geçtiğimiz yıl iki ana eksen üzerinde sürdü: Ahmet Kuyaş'ın yönettiği *Binyıl İçin Tahminler*'de uzmanlar; tarih, dil, plastik sanatlar, mimarlık, siyaset, sinema, ekonomi, bilim, müzik ve spor konularının önümüzdeki binyıl içindeki seyri hakkında öngörüler, tahminler ve yer yer "ütopik" dileklerde bulundu.

"Bilimsellik kaygısı" ile "fantezi merakı"nın iç içe geçtiği bu toplantılarda konuşmacıların kişilik yapıları da belirleyici oldu. Ne de olsa geleceğe istenildiği kadar artı ya da eksi konulabilirdi. Gelecek konusunda tahminlerde, öngörülerde ve dileklerde bulunulurken hayaller ve gerçeklerin pek çok kez kılık değiştirdiğine tanık olduk.

Sonuçta *Binyıl İçin Tahminler* son yüzyıla konan oldukça insani ve tartışmaya açık bir "nokta" niteliğinde.

YKY

Binyıl İçin Tahminler

"tarih"

22 Aralık 1998

Yönetici: Ahmet Kuyaş
Konuşmacılar: İlber Ortaylı, Mete Tunçay,
Ferda Keskin

Editörün notu: *M. Tunçay ve F. Keskin'in ilk turdaki konuşmalarının tamamı ile İ. Ortaylı'nın konuşmasının bir bölümü kaydedilememiştir. Konuşmacılardan ve okurlardan özür dileriz...*

İlber Ortaylı– Bugün için en önemli sorun çevre sorunudur. Bu maddi kirlenmenin gelecekte de düzeleceğine ümitvar değilim. Beşeriyetin tüketimini ve kirletici üretimini kısamama tavrına "*Harpagon* dilemması" diyorum, yani Molière'in *Harpagon*'u (bizim Ahmet Vefik Paşa nefis bir şekilde adapte etmiştir). Biliyorsunuz oğlunu sözde kaçırdılar. "Efendi hazretleri oğlunuzu Maltız korsanları kaçırdı. Keseceklermiş, parayı verin" diyor. Harpagon "oradan eskileri al sen, sat" diyor. O eskiler on kuruş etmez korsan üçyüz lira istiyor" diyor. Harpagon "Aaa ne demeye bindiniz gemiye canım" diye tepiniyor. Hadi gelin tedbirler alalım, yok UNICEF'i kuralım. Atmosfer deliniyor, sular zehirleniyor, ormanlar yok oluyor. Görüyorsun bunları ve hâlâ daha... temel sorun "Hindistan'ın nüfusu artıyor" diye saptanıyor... Hindistan'ın nüfus artışı bir problem ama ABD'nin, Almanya'nın, sosyalist ülkelerin ortalığı sanayi atıkları ile kirletmesi daha büyük bir problem. O konuda hiç kimse kendini toparlayamıyor. Herkes birer Harpagon... Birdenbire nasıl petrol yataklarını kapattınız. Oysa petrol matah bir şey olsa Yüce Düzen onu yerin dibine saklamazdı herhalde. Yani bir pisliği Pandora'nın Kutusu gibi çıkartıyoruz. Bu insanları hakikaten karamsarlığa sürükleyen bir durum. Kıyamet yavaş yavaş kopuyor, nesil kendini götürüyor. En son kalan tür insan... Herhalde o da tahrip ettikleriyle birlikte gidecek. Bu dünyada insan mutlaka kalacak değil. Ne ilim, ne de vahiy öyle bir şey söylüyor!

İnsanın zekâsı, yaratıcılığı bir noktada kendini götürecek. Bu dünya insansız da olabilir. Farelerle, böceklerle yeni oluşumlara girebilir. Bunu göz önüne almak lazım. Onun için gele-

cek binyıldan konuşacağımız zaman artık tarihçi değil de, biyolog, jeofizikçi gibi adamların yorum yapmaları daha doğru.

Ferda Keskin– Hocam Mesih gelirse ama...

İ. Ortaylı– Mesih, hangi Mesih? Bu fabrikaları kim durduracak, kirlenmeyi kim durduracak, kim bu plastikleri kullanmayın diyecek? Öyle bir cemaat ve ashab nerede var? Bu hakikaten önemli bir sorun. Onun için binyılı değil de gelecek elli yılı konuşalım. O daha kolay... Orada da benim karamsar gibi görünen ama hiç karamsar olmayan yaklaşımlarım var. Bir kere milliyetçilik yayılacak. Bundan hiçbir şekilde çekinmeyin. Çünkü demin dediğim gibi adaletsizlik devam ettiği sürece globalizm, üniversalizm, insanların kardeşliği gibi sloganların geçerliliği yok. Birtakım adamlar bir köşede açlıktan kıvranırken birtakım insanlar da böyle nereyi pisleteceğini şaşıracak, bir tanesi fasit daire içinde fakirlikten, adaletsizlikten kurtulamazken öbürü basit para politikalarıyla işsizliği yüzde dörde indirecek... Yapı öyle, çünkü her şey kontrollerinde, ipi şöyle çekip bırakmasına bağlı...

Bu ortamda insanların milliyetçilikten kurtulmaları mümkün değildir. Bu milliyetçilik arzu edilmeyen faşizan tutumlara da varabilir. Fakat hiç kimse bunun kardeşlik olacağını zannetmesin. Üçüncü Dünya'nın ilerici, iyi niyetli aydınları da maalesef mensup oldukları, örnek gösterdikleri dünyanın olumsuz yönleri yüzünden gürültüye gidebilirler. Bu gerçeği ve bu oluşumu kabul edebilirsek, öngörebilirsek daha akıllıca söylemler ortaya koyabiliriz, daha akıllı politik hareketlerde bulunabiliriz ve kitlelerle fazla uzağa da düşmeyiz. Bu önemli bir şeydir. Gelecekte din de pekâlâ yaşayacaktır. Din hiçbir zaman ölmemiştir zaten. Hiçbir zaman ne sol ölür, ne sağ ölür. Ona sadece budalalar inanır. Bu insanların tabiatında mündemiçtir. Bunların nasıl ortaya çıkacağı mühimdir. İnsanlar bunları kabul ettiği sürece ona göre kültür filozofları olarak hareket ederler, toplum mühendisliğinden vazgeçerler. Çünkü toplum mühendisliği yapılamayacak bir şeydir. Hiçbir toplumsal sorun çözülmez. Çözüleceğine inananlar budaladır. Toplumsal sorunlar daima mahiyet değiştirirler. O mahiyet değiştirmelere ancak bir nebze yön verebiliriz. Ama toplum inşa etmek kadar muzır ve beyhude bir olay yoktur. Bunun üzerinde durulması gerekir.

Bugünün insanı her şeyden evvel bu gökkubbenin altındaki dünyanın kirlenmesini önlemek için mücadele etmelidir. Burada böyle kaba, budalaca, kapitalist söylemlerle hiçbir şey halledilmez. Akıllı kapitalist de bunlara inanmaz, liberal insan da buna inanmaz. Çünkü iktisat iliminin verileri bellidir. Kıtlık her zaman vardır, insanın ihtiyaçları sürekli artar. İktisat politikaları da buna göre tatbik edilir. İnsanların bağımsız talep mekanizmalarını göz önüne almayan sistemlerin tatbiki mümkün değildir. Felaketle sonuçlanır. Ama bilhassa bizim ülkemizde yapıldığı gibi bayat, ezberci, budala, slogancı iktisat söylemleriyle hiçbir yere varılmaz. Bunu dün Marksistler yapıyordu, bugün de liboş takımı yapıyor.

İkincisi, din ve milliyetçilik unsuru ortadan kalkmaz. Ona Mete Tunçay da işaret etti. Kalkmaz, çünkü insanlar ve toplumlar arasındaki eşitsizlik buna engeldir. Bunun da çaresi yoktur. İnsanların kimi az akıllıdır, güzeli vardır, çirkini vardır. Bu bile eşitsizlik için yeterli. Toplumlar arasındaki eşitsizlikleri asgariye indirmek, bilhassa kültür politikaları üzerinde durmak – çünkü eşitsizlik objektif olmaktan çok insanların beynindedir. Birtakım toplumlara gerizekâlı oldukları, geri kaldıkları, realitenin, çağın dışında oldukları telkin ediliyorsa orada eşitlik yoktur. Beyinler yıkanıyor. Yani bugünün İslam dünyasına bazı şeyler empoze edilmiş. Siz aptalsınız, gerisiniz diyorlar.

Bizim toplumumuzdan biri diyor ki, "Bu Müslümanlar cinsel sorunlarını çözememiş." Bunu, her gün dokuz yüz bin kişiye hitap eden bir yazar diyor. Bu adama sormalı, "Müslüman takımını bırak, kim cinsel sorununu halletmiş?" Yani insanoğlu bu sorununu halletmemek için bu âlemde vardır. Biz insanlar, kuş veya balık değiliz! Bütün yıl cinsel faaliyette bulunan bir mahluk, üstelik beğenileri var... Tabii cinsiyet sorunu da halledilemez! Bütün sosyal doktrinler ve dinler de bu konunun üstünde onun için duruyor.

Böyle lafların edildiği bir ortamda birtakım insanlar eşitsizliğe itiliyor. Kendini gayri müsavi bir konumda hissediyor. Onun için bu gibi şeyleri ortadan kaldırmanın gelecekte de imkânı yoktur. Bu çok övündüğümüz medya, enformasyon maalesef daha çok irrasyonel bilginin akışını hızlandırıyor ve

onun getireceği reaksiyonu hızlandırıyor. O zaman tabii gelecek yirmi, otuz, elli yılın dünyasında çok sulh-u salâh beklemenin de imkânı yoktur.

Bırakınız globalleşmeyi, üniversal platformu, biz yurdun içinde kendi insanlarımız arasında bunu yapamıyorsak, fazla şey beklemenin lüzumu yoktur. Onun için önümüzdeki yıllar maalesef bireylere, medyanın başında oturanlara, kanaat önderleri dediğimiz gruplara çok ağır sorumluluk yüklemektedir. Ben öncelikle Türkiye'de "kanaat önderliği" rolünü oynayacak gruplarda böyle bir mükemmeliyetin olduğu kanısında değilim. Benim olumsuzluğum, karamsarlığım bundan kaynaklanmaktadır. Bu yapı inşallah düzelir...

A. Kuyaş– Efendim birinci tur konuşmalardan sonra sorularınız varsa yöneltebilirsiniz...

Ferda Keskin– "Hıristiyanlık Yunan felsefesini niye lekelesin" dediniz, oysa ben lekelediğini söylemedim, yönünü değiştirdiğini söyledim. Ayrıca bunun laiklik-anti laiklikle de alakası yok. Ben ortaçağ felsefesinin son derece sofistike bir felsefe olduğunu, hatta modern dönemden daha sofistike bir dönem olduğunu düşünüyorum.

İkincisi, ortaçağda Aristoteles'e göndermeler yapılması Ortaçağ felsefesinin Aristocu bir felsefe olduğu anlamına gelmez. ortaçağda olan ancak Yunan felsefesinde olmayan bir sürü şey var. En basit örneğini vereyim. Ahlak felsefesinde bugün çok sık kullandığımız ve sanki bütün Yunan felsefesinden beri hep var olduğunu düşündüğümüz bir irade kavramını alalım. İnsanın sadece kendisinin erişebildiği bir iç dünya, bir ahlaki uzam ve bu uzamın parçası olarak irade kavramı eski Yunan'da yok, ismi bile yok.

Farklı birtakım Yunanca sözcükler var, insanın isteyerek veya istemeyerek yaptığı şeylere gönderme yapan. Ama Aristoteles'in etiğinde bugün bizim iradi ve gayri iradi dediğimiz şey yok. Aristo'nun irade olarak verdiği tanımlardan tam bir zorunluluk çıkar. İnsanlar iradi davranırken bile zorunludurlar ona göre. Ben, modern irade kavramının, iradenin yer aldığı ahlaki uzamın yeni biçiminin ve bununla ilgili olarak iç dünya kavramının Hıristiyanlıkla, özerklikle erken Hıristiyan-

lık döneminde azizler ve azizler kültüyle ortaya çıktığını düşünüyorum. Çünkü, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olduğunu iddia eden birtakım insanlar, Tanrı'ya karşı sorumluluklarını yerine getirebilmek, arınmak için sürekli kendi içlerini incelemek, bakmak ihtiyacını hissediyorlardı. Bunun sonucunda "iç dünya" kavramı çıktı ve felsefeye mal oldu. Bunun en güzel örneği, Aziz Augustin'in "Konfesyon"udur, "İtiraflar"ıdır. İtiraf, insanın kendi içine bakması, kendisini günaha yöneltecek birtakım günah eğilimlerini bulması ve bunlardan vazgeçmeye çalışmasıdır.

Dolayısıyla Yunan'da olmayan, Platon'da, Aristoteles'te olmayan bir sürü şey oldu ortaçağ felsefesinde, modern felsefede. Bu bir ilerleme anlamına da gelmiyor ayrıca. Ancak değişiklikler oldu.

A. Kuyaş– Mete Tunçay erken ayrılmak istiyor. Sanki demin yapılan eleştiriyi cevapsız bıraktı. Deminki histografi tarihi anlatısında böyle bir mükemmelleşme çizgisi varmış gibi betimledi İlber. Ben öyle bir şey duymadım doğrusu. Nicel bir ölçme, iyi ve kötü bir değerlendirme görmedim. Sadece merakların ve vurguların dönem dönem değiştiğini, ileriye doğru baktığımızda görünen sorunlar ışığında ileride tarihçiliğin ne tür bam telleri olabileceğini söyledi.

M. Tunçay– İlber sadece benim fikrime değil, o kadar çok insanın fikrine karşı çıktı ki, her birini irdelemeye kalkmak bizi buraya mahkûm eder. Doğrusu ekolojik hikâyeyi bu kadar ciddiye almasından tedirginlik duydum. Çağımızın en büyük sorunu çevre kirliliği mi? Yoksa bu da zaman zaman ortaya çıkan paradigma mı, füg mü? Düşünsel bir illüzyon mu yoksa? Emin değilim.

Ahmet'in dediği gibi ben, "anal"in bir ilerleme olduğunu söylemek istemedim. Şunu söyledim... 19. yüzyılda, daha önce *moral philosophia* denen ahlak felsefesinin içinde, düşünün ki Adam Smith de ahlak felsefecisi, David Hume da ahlak felsefecisi, Marx da aynı geleneğin parçası... Buradan hem tarih çıkıyor hem de iktisat ve sosyal bilimler çıkıyor. Ama 19. yüzyılda tarih bir yanlış putun peşinde koşarken –olduğu gibi tarihi vermek, bu mümkünmüş gibi– iktisat ve sosyoloji bir hayli gelişi-

yorlar. 20. yüzyılda iktisat ve sosyolojinin yan disiplin olarak tarihe omuz vermesiyle ilgili olarak analcileri zikrettim. Tarih gerçekten yeni bir atılım yapıyor. Ama bugün bir sosyal tarihten söz edilmiyor, iktisat tarihi kendi başına düşünülmüyor. Total tarih yaklaşımı içinde insan faaliyetleri arasındaki etkileşimler ön plana çıkıyor. Eskiden bizim tarih dediğimiz, okul kitaplarındaki tarih, askeri ve diplomatik bir tarihtir.

Bugün gelinen noktada iktisat var, sıradan insanın tarihi, kültürü var. Mutfak tarihi yoktur. Naima'dan bir tane yemek tarifi çıkaramazsınız. Ciddi tarihin meşru alanı dışında sayılmıştır kültür. Oysa bugünkü total tarihte bu konular önemseniyor. Ben bin yılda İlber gibi kıyamet kopacağını düşünmüyorum.

Evrimin dilimlerini düşünürseniz bin yıl kısa bir süre. Binyılda ekolojik durum ne kadar kötüye giderse gitsin kıyamet için de erken bir tarih. Ama önümüzdeki kırk elli yıl için dinin kalacağını söyledim. Ama mahiyet değiştirir. Dinler feodal toplumda, kapitalist toplumda ve sosyalist toplumlar içinde de varolmuştur. Bu Marksizm açısından ciddi bir sorundu. Bu, ya tarihi materyalist bakışın yanlışlığını ya da dinin bir üstyapı kurumu olmadığını gösteriyordu. Din aynı din mi ama? İhtiyatla yaklaşmak gerek.

İslam en az değişen din iddiasında olmasına rağmen, bugün İslamiyetin doğruluğunu kanıtlayan şeyler, yedi, sekiz yüz yıl önce insanların diri diri derisinin yüzülmesine yol açabilirdi. Bugün birçok panteistik argümanlar kullanılıyor. Oysa panteizm, Ortodoks İslamın kesinlikle reddettiği şeylerdi. Dinin de özü değişiyor. Kiliseye hâlâ insanlar gidiyor ama bu insanların ruhunu kurtarmak için gittiği bir toplantı değil. Sosyal bir görenek artık. Bizim toplumumuz için de bu böyle. Bu sosyal göreneklerin ya içi boşalıyor ya da değişiyor.

A. Kuyaş– "Milliyetçilik keskinleşecek" dedi İlber. Bence haklı ama verdiği nedenlerden ötürü de keskinliği önümüzdeki yıllarda yumuşayacak. Bunun nedeni de benim kendi iyimserliğimle, tarih yazmaya ilişkin bir devrimin bir dereceye kadar başlamış olmasıdır. İlber'in bahsettiği empozisyonlar artık en azından ameliyat masasına yatırılıyor. Edward Said'in oryantalizm eleştirisi var... En azından farklı birtakım programlar ol-

duğunu söylüyor. Son olarak da mesela Martin Bernal'in *Kara Atena*'sı, bazı programların 19. yüzyıl Avrupa tarihçiliği tarafından nasıl tezgâhlandığını ortaya çıkarıyor. Bunlar ileri ve geri ülkelerin öze ilişkin farklılıklarının ortadan kalkmasına neden olabilir. Global bir dünya toplumu yaratmasa bile en azından insanların birbirlerini daha az ön yargıyla incelemelerine yardımcı olacaktır.

Evet, mutlaka soru bekliyoruz.

İzleyici– Genel konuşuldu burada. Biraz Türkiye özeline inilse iyi olur. Mete Tunçay daha çok ahlaki şeylerden bahsetti. Kendisi bu şekilde metafiziğin içine düşmüyor mu? İlber Bey de karamsar konuştu ama mesela şu "yoktan bir ulus yaratma" sorunu elli yıl içinde çözülecek mi?

İ. Ortaylı– Efendim yoktan ulus yaratma marşlarda söylenir. Lazımdır ve o da güzel bir marştır. Güzeldir, çünkü ne Ellinci Yıl Marşı ne de bu Yetmiş Beşinci Yıl Marşı bir şeye benzer

M. Tunçay– İlber'in bir şeyi beğenmesi nadirdir!

İ. Ortaylı– Musiki ğitimi ve zevki böyle giderse, sanırım yüzüncü yılda da daha iyi bir marş çıkmayacak. Oradaki "yeniden bir ulus yaratmak" siyasi hamaset örneğidir. Ama siyaset bilimi ve sosyoloji kavramlarıyla tahlile girişir ve sonra da bunu siyasi parti programına dönüştürürsek hamakat haline getiririz.

Tarihi maceramız belli. Çok dramatik bir geçmişimiz var. Onun için önemli bir toplum. Kendine has rasyonel ve irrasyonel tutumları var. Bunu da anlamak lazım. Birtakım aydınların yaptığı gibi geçilemez üstünden.

Sürekli dünyaya açılmaktan bahseden bazı aydınlar mesela Çin'i, Hint'i, Mısır'ı, Arabistan'ı merak etmezler. Hem insanlarda yok bu atılım hem de mekanizmalar engel. Bu toplumda ciddi olarak Yunanca öğrenilemez (Panayot Abacı'dan eski Rumca öğrenmek başka bir şey) ama Batılılaşmadan bahsedilir. Eğer Yunanca, Latince öğrenilmiyorsa Batılılaşma da boş sözdür. Fransızcayı, İngilizceyi, İskenderiye'deki hamallar da mükemmel konuşuyorlar. Bununla bir şey değişmez. Adam diyor ki, "Türkçe ile felsefe yapılmaz." Niye? Fiiller sondaymış... Ee, Latincede nerede peki? Pekâlâ da yapmışlar...

Demografistlerin söylediğine göre 2030 yılında Türkiye, Avrupa'nın dinamik nüfuslu tek ülkesi olacak. Böyle bir ülkenin ihtiyar nüfuslu Avrupa ülkeleriyle iktisadi ilişki içine itilmesi çok da akıllıca mı acaba? Adamlar, "Elhamdülillah Avrupalı olacağız" diyorlar. Şimdi bir de Doğu Avrupa ülkelerini katacaklar, bu camiaya, nasıl yapılı ve sorunlu ülkeler oldukları malum... Allahlık yerler! Bunların içine girecek genç üretken Türkiye ve onları taşıyacak!

Öte yandan etnik milliyetçilik artacak mı, bunun üstünde durmak lazım. Osmanlıların erittiği etnik bilinç diriliyor... Görsel kültür artıyor, bilgisayar giriyor. Bilgisayar dediğin hesap aletidir, hızlı işlem yapmaya yarar, o kadar. Bu aletle insanlar hall-i hamur oluyor. Bu teknoloji geri kalmış ülkelerde olumlu etki yapmıyor, muzır etki yapıyor. Çünkü televizyonu, bilgisayarı bir İngiliz gibi kullanamıyorlar. Bu açık...

Türkiye, küreye açılan bir "sürü" diller bilen, üstünde oturduğu Bizans'ı merak eden, Beyoğlu'nda rastladığı, Mardinli Süryaniler kimmiş diye Aramca öğrenen insanların ülkesi mi olacak, yoksa her şeyi tüketen, hödük, öncü olamayan bir toplum mu olacak? Önümüzdeki otuz kırk sene şu halde henüz pek hayırlı işaretler göstermiyor.

Bugün İran'da Yazd şehrinde sokakta bir delikanlı "Ben Esperantocuyum" diyor. Ben daha burada böylesine rastlamadım. Esperanto matah bir şey olduğu için değil, merak önemli olan. Siz Türkiye'de şiirin gerilediğini biliyor musunuz? Çünkü birileri divan edebiyatını kötülemiş eski şiiri okumamak kural haline getirilmiş. Yenisini okumazlar, bir Fransız genci Rabelais'yi pek severek okumaz ama sıkar kendini okur. Bu yok bizde. Orhan Pamuk "Üç yüz yıl sonra hiçbirimiz okumayacağız" demiş. Ne acı!

Müzik ne olacak peki? Türk müziği-Batı müziği kavgası yapmak manasız çünkü bu toplum enstrüman çalmıyor. Batı'da her evde bir çalgı vardır. İkinci Dünya Savaşı'nda, Stalingrad'da evler ahşap olduğu için, bombardıman sırasında piyanolar yanmasın diye bahçeye çıkarmışlar ve şehir piyano dolmuş. Bu memlekette bir evde tambur, saz, keman sesi duydunuz mu hiç?

Bu toplumda son derece uyanık, zeki, bilgili gruplar var ama yönetim, politika kötü. Türkiye'de bir yanlış politizasyon var. Benim çocukluğumdaki eski solculuk yerini faşizme bırakti. Herkes kendine göre faşist ve onu ilericilik zannediyor. Daha da kötüsü kötümserlik ve adamsendecilik var. Bu adamsendecilik hedonizme varıyor, mutlu olmaya çalışan aptallar çıkıyor. Bir insan zaten mutluluğu tarif ve tatbik etmeye kalktı mı hapı yutmuştur. Çünkü zekâyla mutluluk ikiz kardeş değildir. Toplumda zeki insanlar mutluluk tarifine girişiyorsa orada pek gelişme olmaz. Bugünkü Avrupa'da münevver yoktur (bilgili okumuşları kastetmiyoruz), herkes kendini akıllı görür ve aydını dinlemez. Onlar da topluma yabancılaşmadaki tesellilerini Bolivya'da, İran'da arıyorlar. Bu çok hoş bir şey değil. Biz de ise aydınını bekleyen bir toplum var ama, toplumun bu beklenti ve saygısına cevap verebilecek adam yok...

İnsanlar örgütlenmeli yoksa büyük bir yalnızlığın içine düşülür.

İzleyici– Tarih -evre- dil ilişkisi önemli. Bir toplumun tarihini bilmek için dilini bilmek gerekir. Wittgenstein "Dilin sınırları düşüncenin sınırlarıdır" demiş. Bu bağlamda Batı merkezli dil anlayışına karşı yeni bir dil anlayışı nasıl yaratılır?

İ. Ortaylı– Bizim Apollonien bir sanatımız var. Fakat Dionizyen (yorumcu) sanatların bize bulaşması gerekiyor. Şiir, edebiyat, müzik mazinin ve halin dillerini tanımadan olmaz. Tarihte dil önemlidir. Bakın Şampolyon'a kadar biz Mısır'ı az çok biliyoruz. Çünkü İskender'in generali Ptolamaios geldi, Mısır'ı kurdu. Maneto'ya "Sen otur Mısır tarihini yaz" diyor. Maneto Kobtca bilen bir Mısırlı, papirüsleri okuyor. Yunanca mükemmel bir Mısır tarihi yazıyor. Ptolemaos çağırıyor İskenderiye'nin Yahudilerini ve Tevrat'ı İbraniceden Yunancaya iki bin sene evvelin adamı, yabancı toprakların geçmişiyle bütünleşmeye çalışıyor. Burada sosyal bilimci geçinen seksen yıl öncesinin yazısını öğrenmeye üşeniyor. Türkiye'de insanlar geçmişle dil bağlantısını kuramıyorlar. Sanki 1928'de her şey kopmuş. Halbuki öyle değil. 28 evveliyle temasa geçmekten kaçınmamak lazım. Harf inkılabı iyi ve gerekliydi. Eski kültürü yok edici bir şey değil. Ha, senin yok etmeye niyetin varsa o başka!

Türkiye'de sanat ve mimari tarihçileri Osmanlıca bilmiyorlar. Elin adamı bunu okuyor da bizimki okuyamıyorsa problem vardır. Tarihin pekin metotları vardır. Bu metotların başında filoloji gelir. Bu metotlar değişiyor. Ama Rönesans'tan beri pekin metotlar kullanılır ve başında filoloji gelir. Ortaçağ tarihçileri de filoloji kullanmışlardır.

İzleyici– İlber Bey karamsar... Durkheim ve Malthus'un teorileri vardı; kaynaklar tarımsal üretime bağlı olarak artarken nüfus katlı olarak artar. Fakat bugün teknoloji gelişiyor, nüfus azalıyor...

İ. Ortaylı– Benim karamsar olmam Malthus'çuluktan gelmiyor. Onun dediği geometrik nüfus artışı yok bugün.

En önemli konu şu: İnsanlar çok hırslılar. İhtiyaçlar giderek artıyor ve tatminler eşit değil. Bunu hangi ahlak düzeltecek? Sosyalizm mi? Sanmıyorum. Bugüne kadar gördüğümüz bir şey yok. Peki din mi verecek? Bugünkü haliyle Vatikan UNESCO'dan farklı değil. Ruhban keyfince yaşayan insanlar... Müslümanlığın da sorunları var. İnsanlığın bir yeni ahlaka ihtiyacı var ve bu nasıl gelecek, kim verecek? Ufukta Mesih görünmüyor.

İzleyici– Avrupa endüstri devrimini iki yüz yıl önce yapmış. Bizim de onlara yetişmemiz lazım. Onların reçeteleri bize yarar mı?

M. Tunçay– Ben bunun cevabını bilmiyorum. Marksizmde eşitsiz ve birleşik gelişme diye bir şey var. Özellikle Troçki vurgular... Geri kalmış bir toplum ileri toplumların bütün aşamalarından geçmek zorunda değil. Son vardığı aşamaya sıçrayabilir. Yeter ki, insan malzemesi buna hazır olsun.

İlber'in karamsar havasından sonra, eğitimimize bakarak, biz gelişmiş toplumların en son teknolojik ürünlerini kaldıracak insanlar yetiştiriyor muyuz, dersek, sabahlarız burada. Bu "bilgi toplumu" lafı beni rahatsız ediyor. Çünkü benim bilgiye saygım var. Burada kastedilen enformasyondur. Makine bize malzeme verir, haber verir. Bilgi bilgisayardan akıtılamaz. Bilgi, akılla işlenmiş bir şeydir, enformasyon başka bir şey.

İ. Ortaylı– Bu sanayi devrimi için en çok insan harcayan ülke İngiltere'dir. Bizde okumuş adam çok. Ama mesele bu mühendislerin toplumu altüst etmesidir.

İzleyici– 2000'e girerken en büyük sorun nüfustur. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

İ. Ortaylı– Demograflarımızın söylediğine göre nüfus azalıyor. Aslında şu andaki durum da az gelişmiş ülkelerin aralığını geçmiş durumda ancak bölgesel farklar var. Buna rağmen Türkiye, önümüzdeki yüzyılın ilk yarısını genç nüfus olarak geçirecek. Yapılacak tek şey eğitim. Bu çok zor değil. Önemli olan o kafada olmak. Bunu da yapar Türkiye. O kadar da karamsar değilim.

Maarif düzelmeli. Bugün Mustafa Necati Bey'in öğretmenleri yok. Onları yaratamayız da, çünkü o ahlak, o dünya yok artık. Onların sağcısı da solcusu da başka türlüydü. O adam tipi kalmadı artık. Onun için başka türlü yollar denenmeli. Çok eğitim vakfı kuruluyor diye yakınmak iyi bir şey değildir. Başka türlüsü olamaz artık. Eğer bir muzırlık varsa onu kontrol et, ama daha baştan polisiye tedbirler kullanmak, yasaklamakla olmaz.

A. Kuyaş– Başka soru yok sanırım. Sabrınız için çok teşekkür ederim.

"dil"

12 Ocak 1999

Yönetici: Ahmet Kuyaş
Konuşmacılar: Tahsin Yücel, Güven Turan,
Osman Senemoğlu

Ahmet Kuyaş– Konukları size tanıtmadan önce bu "Binyıl İçin Tahminler" başlığını doğrudan doğruya sözcüklerin anlamlarını duyarak okumanızı öneriyorum. Bizler burada müneccimlik değil ama önümüzdeki yüzyılı veya daha uzun bir dönemi bir biçimde öngörmeye çalışacağız.

Bugünkü konumuz dil. Misafirlerimiz Prof. Tahsin Yücel, şair ve yazar Güven Turan ve Prof. Osman Senemoğlu. İlk sözü sayın Tahsin Yücel'e veriyorum.

Tahsin Yücel– Teşekkür ederim. Şu sıralarda hiç kimse yarın ne olacağını kestiremezken bizim burada bin yıllık geleceği konuşmamız kolay bir şey değil. Geleceği kestirmek bilimsel değil, ancak bize verildiği kadarıyla düş gücümüzü çalıştırabiliriz. Kendi payıma söz konusu sürenin çok fazla olduğunu sanmıyorum. Yine de bir şeyler söylemeye çalışacağım. Dilin geleceğini konuşmak çok zor bir konu kuşkusuz. Dilbilimciler dilin kökeni üzerinde kuram yürütmenin yanlış bir şey olduğu konusunda genellikle birleşirler. Hatta 1880'li yıllarda Uluslararası Dilbilim Kurultayı'nda, dilin kökeni konusunda varsayıma girişen bildiriyi kabul etmeme kararı alınmıştır. Bu konuda bilimsel bir veri, bir kuram ortaya koymanın olanaksız olduğu düşüncesiyle. Çünkü tarihte ne kadar uzağa gidersek gidelim hep konuşan insanı buluyoruz. İnsanı dilin dışında düşünmek olanaksız... Böyle olunca, dilin geleceği konusunda nasıl konuşabiliriz? Kökeni konusunda konuşamadığımız dilin 50 yıllık, 100 yıllık geleceğini nasıl konuşuruz? Birtakım varsayımlarda bulunabilir miyiz? Sorulabilecek ve sorulması yerinde haklı bir soru...

Dil öncesi ya da dilin doğuşu konusunda konuşamıyoruz, sonu da olsa olsa dilin ölümü olabilir. Yani insanların varabileceği nokta belki dilin ölebileceğini düşünmek olur. Dilin ölümünü insanın ölümü olarak düşünmek olanaklı. Konuşmuyor-

sa, insan artık insan da değildir gibi bir düşünce yürütülebilir. Yine de bir dilin, belirli dillerin geleceği konusunda birtakım varsayımlarda bulunuyoruz. Çünkü dilin evrimini, bazı dilerin ortaya çıkışını, bazı dillerin de tümüyle yok olmasalar bile (Latince gibi) kullanımlarını yitirdiklerini, başka dillerin doğumuna yol açtıktan sonra yok olduklarını biliyoruz. Öyleyse dilin nasıl bir gelişim göstereceği konusunda belki de bir şeyler söylenebilir.

Günümüz dillerinden yola çıkarak konuşursak, dillerde, yapı bakımından, biçimsel açıdan daha önceki dönemlerde olduğu gibi büyük değişiklikler görmüyoruz. Bu nereden kaynaklanıyor? Yazı yoluyla dilin biçimsel açıdan kalıcılığını sağlamlaştırdığını görüyoruz. Sonra, pek yazıya geçmemiş olmasına karşın, Türkçeyi Osmanlıcadan ayrı bir dil olarak düşünmek gerekir. Özellikle bir yazı dili olan Osmanlıcadan ayrı düşünürsek Türkçeyi, yakın dönemlere kadar yazılmamış. Elbette bazı örnekler var, *Dede Korkut* gibi... O da oldukça yakın tarihlerde. Geniş tarih içinde yazılmamış diller daha çok değişkenlik gösteriyor. Bölgelere göre değişiklikler gösteriyorlar, çok biçimli olarak beliriyorlar. Nasıl çok biçimli? Bölgeler arasında, bildiğimiz gibi, söyleyiş ve sözcük farkları oluyor. Bugün bu tür farklılıkların oldukça azaldığını görüyoruz. Bunu iki şey sağlıyor: yazı ve iletişim araçları. Standart bir dilin öğrenimi yaygınlaşıyor ve iletiliyor. Tek biçimliliğe doğru gidiliyor. Bugün bölgesel farklılıklar daha çok söyleyişte, yoksa sözcükler aşağı yukarı aynı. Bu nedenle gelecekte bu tek biçimliliğin giderek sağlamlaşacağını söylemek olanaklı.

Ancak, kavram ve sözcük alanında aynı şey söylenebilir mi? Yani uzam üzerinde sağlanan tek biçimlilik zaman içinde de olacak mı? Biçim açısından belki, ama zaman işin içine girince pek sürmeyecek gibi geliyor bana. En azından sözcükler kalsa bile içerikleri değişecek. "Telefonu çevirmek" diyoruz örneğin. "Çevirmek" sözcüğünü kullansak bile artık tuşlara basıyoruz. Çevirmenin anlamı tuşlara basmak olacak yani, aynı edimi belirtse de... Dil değişmiyor diyoruz, ama çok yeni kavramlar giriyor dilimize. 50 yıl önce yaşamış bir insanı mezarından çıkarıp getirseniz belki de konuşmalarımızı anlamaz. Çün-

kü yaşamımız değişiyor ve sürekli yeni kavramlar giriyor dilimize ve öyle sanıyorum ki bu gidiş daha da hızlanacak.

Bir ara, başta ekonomi olmak üzere, birçok konuda geleceğe ilişkin güçlü varsayımlar vardı. Bunların gerçekleşmediklerini gördük. O döneme göre bunlar düşünülebilirdi ve insanlara çok akla yakın geliyordu kuşkusuz. Ancak değişimler her zaman düşündüğümüz gibi olmuyor. Bana öyle geliyor ki, şu bizim yaşadığımız değişiklikler tarihin hiçbir döneminde olmamıştır. Teknik, doğa, insan mantığı, her şey çok hızlı ve çok fazla değişti. Böylesine sürekli bir gelişim bizim dönemimizde olduğu kadar hiç olmadı. Değişikliğin hızı da, türü de değişiyor.

Bu tek biçimliliğe gidişin bir başka sonucu da belirli dillerin egemenliğini artırması olacak. Bugün kimi dillerin üstüne titreniyor. Georges Dumézil, kendisiyle konuşmalardan oluşan bir kitapta, çok ilginç bir dili araştırır. O dilin tek tanığı da, Dumézil de ölü şimdi. Kasım ayında bir toplantı vardı. Dumézil'in yardımcılarından, en azından benim yaşımda bir Fransız şöyle dedi: "Bu dilin sözlüğü hazır, fakat yayımlandığında hâlâ yaşarsam bu sözlüğü kullanabilecek tek kişi ben olacağım." Böyle küçük diller kaybolmaya yargılı ister istemez. Bu, baskılardan, şundan bundan değil; bazı diller yaygınlaşıyor bazıları da ölüyor, yerel ağızlar yok oluyor.

Küçükken yaşadığım kasabadan gelen insanlarla karşılaşıyorum. Birçok güzel şey gibi, bende kasabamın insanlarının söyleyişlerinin tadı kalmış, ama hiçbiri bana o tadı veremiyor. Ağızlar kaybolduğu gibi bazı küçük diller de kaybolacak. Belki bir merak ya da bilimsel araştırma konusu olarak, ya da belirli grupların bizim kültür ürünümüz diye üstüne titremesiyle yaşayacak. Fransa'da da bunun örnekleri var, yerel dillere bir yeniden dönüş var. Bu bizi belki bambaşka yerlere götürebilir. Örneğin, bir arkadaşım, amcasının 50 yaşından sonra Brötoncayı, anadili olmayan ama soyunun dili olan Brötoncayı öğrendiğini söylemişti. Katalancaya karşı da böyle bir eğilim var. Ama, bu eğilim ne kadar sürer, bilemiyorum. Sürdürülmesinin, yaygınlaştırılmasının doğru olup olmadığından da emin değilim.

Değişik diller bulunması elbette güzel, her dilin kendi mantığı var, her dilin kendine göre yeri doldurulmaz güzellik-

leri var. İşte burada bir başka soru daha geliyor insanın aklına. Rahatsız edici bir soru, tek dile yöneliş. Yabancı dil olarak da tek dile yöneliş. Örneğin toplumumuzda İngilizceye aşırı tutkunluğun bizi nereye götüreceği konusu. Yeni açılan üniversiteler hep İngilizce eğitim yapıyor. İki yıl önce bir kolej gazetelere bir reklam vermişti: "Siz hâlâ annenizin dilini mi konuşuyorsunuz?" gibi. Ne olacak bunun sonu, anadilimizi konuşmak neredeyse çağdışı bir tutum olarak mı gösterilecek? Dilimizin yerini yavaş yavaş İngilizce mi alacak acaba? Ya da Türkçe-İngilizce bozması, dilbilimcilerin "pidgin" dedikleri türden bir şey mi? Sözcükleri yabancı, ama tümce yapısı yerli... Güneydoğu Asya'da bunun örnekleri var. Acaba böyle bir durum olabilir mi, olursa ne olur? Yani insanlar yine konuşur, dil ölmez elbette, ama Babil söylencesinin tersi olur. Acaba günün birinde diller arasında bir dil egemen olur da Babil söylencesinin tersi gerçekleşirse ne olur? O zaman tek dil konuşurken birleşirlermiş, bu kez dağılırlar mı? Bana öyle geliyor ki, toplum olarak dağılmasalar da birey olarak dağılırlar, yozlaşırlar, kendileri olmaktan çıkarlar.

Dil bizim belkemiğimizdir. Bizim varlığımızı oluşturan, farklılığımızı ortaya koyan bu şeydir. Babil'in o döneminde insanlar hep birlikte katları yükselttiklerine göre, belki daha iyi idealleri vardı, bu bir masal kuşkusuz ama, belki insanlık adına daha soylu kavramlara dayanıyorlardı. Bu kez, yeni bileşmede öyle olacağını sanmıyorum. Çünkü bugün İngilizceyi tek değer durumuna getiren şeyler soylu düşünceler değil. En azından bizim toplumumuzda ekonomik bir gereksinim olarak görüldüğü ortada. Ekonominin de soylu ürünler vereceği düşüncesinde değilim. Başkaları başka türlü düşünebilir elbette. Teşekkür ederim...

A. Kuyaş– Biz teşekkür ederiz. Şimdi söz Güven Turan'ın...

Güven Turan– Tahsin Bey, dilbilimcilerin dillerin kökeni konusunda kuram getirmekten kaçındıklarını söyledi. Bu doğru ama bu kaçınmanın arkasında 18. ve 19. yüzyıldaki zorlama bir dillerin doğuşu kuramı arayışı vardı. Biraz buna bir tepki ve hâlâ sürüyor. Ama yaratıcı yazarlar hep bir şeyler önerirler, düş kurmaktan geri kalmazlar.

Yıllar önce Türkiye'de de oynamış bir film vardır: *Ateşin Keşfi*. O filmde iki topluluk karşılaşır. Topluluklardan biri mağarada yaşayan, büyük bir ihtimalle Neandertal'leri temsil ederler. Bunlar baştan sona hiç anlamadığımız bir dili konuşurlar. İlginçtir, konuşulan hiçbir dile benzemediği halde o dili biz bir şekilde anlarız. Kelimesini bile anlamadan filmde ne dediklerini çıkartabiliriz. Bu grup kaybettikleri ateşin peşinde Cro-Magnon'larla karşılaşırlar. Onlar da ağaç evlerde yaşayan daha gelişmiş bir topluluktur. Ateşi yaratmayı bilirler yani teknolojinin sahibidirler ve Neandertal'lerin dışında farklı bir dil konuşurlar. Onların dilini de çıkartabiliriz. Bunun yazarı Anthony Burgess, *Mekanik Portakal*'ın yazarı. 1960'larda yazdığı bu romanında da geleceğin dilini önerir. Bu dil İngilizceyle Rusça karışımı bir dildir. 1950'lerden, 1960'lardan bakıldığında gelecekte dünyada iki güç olacağını ve bu iki gücün bir ortak dil çıkaracağını varsayıyordu Anthony Burgess. Bu gerçekleşmedi.

Şimdi 1999'da oturup önümüzdeki 1000 yılın dilinin nasıl olacağını önermeye çalışacağız. Yine geçmişten bakarsak, belli dillerin egemenlik kurduklarını görüyoruz. İ.Ö. III. yüzyıla kadar Yunanca bir kültür, bir diplomasi dili olarak uluslararası bir egemenliğe sahip. Roma bir imparatorluğa dönüşünce de Latince ağırlık kazandı ve ortaçağa kadar kütür ve yazın dili oldu. Ben çok iyi hatırlıyorum, İngilizler o kadar tutucu olmalarına rağmen, Oxford ve Cambridge üniversitelerinde mezuniyet konuşmaları 1960'lara kadar Latince yapılırdı. Ayrıca o yıllarda Latince yazılı bir makale veremeyen mezun olamazdı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmekte olan akım İngilizce ve bir kültür dili olmaya doğru gidiyor. Başlangıçta politik bir dildi. İşte Birleşmiş Milletler'in 4 dili mi vardır? Seçilmiş 4 dilin biri halinde başladı, sonra Avrupa Birliği genişledikçe her bir dilin genişlemesi söz konusuydu, çünkü eşit paylaşım düşünülüyordu. Fakat zaman içinde İngilizce buraya da hâkim olmaya başladı. Tam rakamları hatırlamıyorum ama diyelim ki Avrupa Birliği içinde önerilmiş olan, yerli bir dilde önerilmiş olan, makaleler ya da raporlar önce eşit olarak dağılırken, diyelim ki 50 tane Fransızca, 50 tane Almanca, 50 tane İngilizce, 30 tane İspanyolca, 25 tane İtalyanca rapor verilmişken, giderek bunun

İngilizce lehine arttığı görülüyor, yani İtalyanlar da İngilizce rapor vermeye başlıyorlar. Çokuluslu şirketlerin ya da uluslararası ilişkilerin kendiliğinden doğurduğu bir yapı olarak buna ben şahit oldum, bir Alman şirketinde Alman ortaklar kendi aralarında da İngilizce konuşuyorlardı.

Şimdi bu Tahsin Bey'in sözünü ettiği gibi, İngilizcenin, Latincenin ortaçağda ve daha sonrasındaki Latincenin de yerini almaya başladığını gösteriyor bize. Bu güç ekonomiden, iletişimden ve askeri güçten oluşuyor. Roma'da olduğu gibi ya da eski Yunan'da olduğu gibi, bu güç sürüyor. Çok üzülerek de olsa, İngilizcenin, bir Latince gibi uluslararası bir dil oluşturacağını sanıyorum, hatta şu anda bile öyle olduğu görülüyor. Yalnız bizde değil başka yerlerde de Fransızlar çok direniyorlar. Almanlar ise İngilizceye teslim olmuş durumdalar. Hele şu internete girmeye başladığından beri dünya, daha da farklı bir İngilizce dili ortaya çıkmaya başladı, kısaltılmış, kodlanmış, yarı yarıya ideogramik yani resimsel bir dil, ama kökeni İngilizce olan bir dil bu. İnsanlar birbirleriyle konuşmuyorlar, internette *chat* yapıyorlar ve ben de çok meraklısı değilim, ne de olsa 50 yaşını devirmiş ve bazı alanlarda pek esnek olamayacak biriyim. Bakıyorum *chat*'in kendi içinde bir dili var, İngilizce kökenli ama farklı ve kalıplı bir dil, herkes birbirine aynı şeyleri söyleyebilmek için aynı kodları kullanıyor. Aynı kelimeleri, İngilizce kökenli kısaltma kelimeleri kullanıyorlar, cümleler 3-4 harfli, o harfleri yazdığınız zaman o cümleyi söylemiş oluyorsunuz.

Tahsin Bey de sözünü etti, coğrafya, dili belirliyor. Coğrafya dediğimiz zaman, sadece bir ülke coğrafyası düşünmeyelim, yaşama alanı diye alalım coğrafyayı. Bugün yaşama alanlarının yapısı da değişti, 52 katlı bir bina İstanbul'da yükseldi, bunun en küçükleri 20 katlı, 25 katlı ve insanlar bu binalar içinde de birbirleriyle internet vasıtasıyla haberleşmeye başladılar, telefon da kullanmıyorlar ve aynı kısaltılmış, İngilizce kökenli dille haberleşiyorlar. Giderek bu kısaltılmış dil, konuşma diline de geçiyor. Yapı Kredi plazalarında konuşanlara kulak verdiğim zaman, insanların kısaltılmış bir dille konuşmaya başladıklarını fark ediyorum, çok yaygın değil ama, *int at* diyor mesela ya da *exle* diyor. Bu dil konuşma diline de dönüşmüş durumda.

Yalnız ben hayal gücümü biraz daha genişletiyorum bu alanda ve şu andaki durumlara da bakıyorum, İngilizcenin durumu da pek parlak gelmiyor bana. İlerideki 1000 yıl içinde uluslararası bir İngilizce olacak, tıpkı Latincenin olduğu gibi ve bu öğrenilmiş, kodlanmış, çerçevesi belirlenmiş bir İngilizce olacak, bütün dünya bu dili birbiriyle haberleşmek için kullanıyor olacak. Ama şu anda ipuçlarını gördüğüm, İngiltere'de ve Amerika'da farklı İngilizceler konuşuluyor olacak ve bu İngilizcelerde, başka dillerden çok fazla aktarılmış kelimeler bulunacak, ayrı bir dil çıkacak ortaya. Londra'da çok büyük, etnik azınlık grupları var ve bu grupların sözcükleri yiyecekler vasıtasıyla, giyim şekilleri vasıtasıyla ve başka pek çok yönden, İngilizceye giriyor. Tiriyaki sosu kullanıyorlar mesela, bu son 20 yılın İngilizceye kattığı bir şey. Tiriyaki Hintçeden, belki onun kökeni de Farsçadan, belli değil. Diyelim ki Amerika'da Kaliforniya bölgesindeki İngilizce, Meksika İspanyolcası karışımı bir dil olacak ama Amerika'nın Kaliforniya bölgesindeki insanlar New York'lularla konuşmak için o kalıplaşmış, kodlanmış, standartlaşmış İngilizceyi konuşmak zorunda kalacaklar. Tıpkı Türkiye'deki insanların İspanya'daki insanlarla konuşmak zorunda kalacakları dilin de o dil oluşu gibi. Onların dediklerini çok iyi anlıyoruz, onlar bizimkileri daha rahat anlıyorlar ama diğer Türkçelerle bu kadar rahat anlaşamıyoruz. Onlar acaba Anadolu Türkçesini benimseyebilecekler mi? Orada gene Latince şeklindeki bir benzerinde ya da İngilizcedeki benzerinde Türkçe yaygın bir anlaşma dili olacak mı? Bunu da bütün iyimser bakışıma rağmen pek göremiyorum. Oralara da İngilizcenin gideceğini ve bizim bu sefer onlarla iletişimimizi, diyelim ki Taşkent'teki biriyle iletişimimizi, İngilizce yapacağımızı sanıyorum. Kötümser bir bakış mı bu bilemem.

Yani geleceğin kestirmelerinde neyin iyimser neyin kötümser olduğunu kestirmek çok zor. Bu gelecek yargılarına varırken hep aklıma, 1940'larda yayımlanmış, dayımların kitaplığında bulduğum *1001 Roman* adlı dergi geliyor. *1001 Roman*'ın içinde de önümüzdeki 50 yıl içinde ne olacak diye resimli bölümler vardı. İşte 1990 yılında da, *"5. Element"* filmindeki gibi insanlar uçan otomobillerle binaların arasında dolaşıyorlardı,

günlük hayat uzayda sürüyordu ya da deniz dibinde yaşıyorlardı. Bugün 1940'lardan çok farklı olabilir aletler; telefonu çevirmiyor, tuşluyor olabiliriz, internet de var, telsiz telgrafın yerini o aldı ama bütün yaygınlığına rağmen 1940'larda 50 yıl öngörüleri gerçekleşmedi. Tıpkı Anthony Burgess'in 1980'lerde İngiltere'de geçen filmindeki; tüm dünyada Rusça–İngilizce karışığı bir dilin konuşulacağı öngörüsünün gerçekleşmediği gibi. Benim söyleyeceklerim şimdilik bu kadar, teşekkür ederim.

A. Kuyaş– Biz teşekkür ederiz. Son konuşmacımız Osman Senemoğlu'nda söz.

Osman Senemoğlu– Diğer konuşmacılar, benim bu konuda düşünmediğim birçok konuya değindi. Onları zevkle, yararlanarak dinledim ve izledim ama yer yer de kaygılandım. Çünkü benim de değinmeyi düşündüğüm konuları ele aldılar. Bu durum, Türkçenin nasıl her koşula, her duruma uygun bir dil olduğunu anlamama olanak verdi. Onları dinlerken her tümcelerinden sonra, sona kalan dona kalır atasözünün ne denli gerçek olduğunu bir kez daha yaşayarak gözlemledim.

Gelecek 1000 yıl için dile ilişkin tahminler denildiğinde, ben bu konuda bir, Türkçe açısından; iki, yine çok önemli bir oluşum, belki güncel olarak tanık olduğumuz siyasal bir oluşum, Avrupa Birliği'nin doğuracağı dil sorunları çerçevesinde bir iki gözlemde bulunacağım. Şimdi Türkçe ile ilgili konuya bakıldığında daha 19. yüzyılda bir Alman Doğu bilimcisinden, Max Müller'den söz ediyor Fransız dilbilimci Jean Deny, Türkçeye ilişkin yazdığı dilbilgisi kitabında. Jean Deny'nin aktardığına göre, Max Müller diyor ki; ileride bütün dünya bilginlerinin ortak olarak kullanacakları ve gelişen bilimlerin tüm gereksinimlerini karşılayacak bir dil seçilmesi gerekirse, bu dil ancak Türkçe olabilir. Yani Türkçenin, yapısı gereği, sunduğu olanaklar, yeni kavramlar için terimler üretmeye, yani bildirişim koşulları için gerekli tüm sözcükleri üretmeye son derece elverişli bir dil olduğunu Max Müller'in 19. yüzyılda belirttiğini aktarıyor Jean Deny. Gene başka bir ünlü dilbilimci, Ferdinand de Saussure üzerine yaptığı çalışmalarla dikkati çeken İsviçreli dilbilimci ki; Türkiye'de yaşayıp, 1930'lu yıllarda Galatasaray Lisesi'nde öğretmenlik yaptığı için Türkçeyi de çok iyi bilen ve dil

devriminin ilk yıllarına, Türkçe bilen yabancı bir dilbilimci olarak tanıklık etmiş Robert Godel'in dilimize ilişkin gözlemi şöyle: Hemen benimsenebilecek ve hemen kullanılabilecek nitelikte terimler üretilmesine en elverişli dil Türkçedir. Türkçenin Fransızcadan da bu bakımdan çok daha gelişmiş bir dil olduğunu ileri sürüyor.

Dilin zaman aşımından kaynaklanan, başka dış etkenlere karşı direnebilme özelliklerinden biri, bu direnci sağlayan silahlardan birisi belki çağın bildirişim gereksinmelerini karşılayacak özelllikler taşıması. Aslında her dil, her konuşma ortamı ve her konuşan birey bunu bir ölçüde yapıyor. En azından karşımızdakinin sezebildiğimiz kadarıyla özelliklerine uygun biçimde oluşturuyoruz bildirilerimizi. Konuşma nedenimiz de bir gereksinimimizi karşılamak olduğundan, bir dert anlatmak, bir şeyler iletmek olduğundan, o iletmek istediğimizi en etkili biçimde, en anlaşılır biçimde aktarmak için karşımızdakinin özelliklerini göz önünde bulundurarak bildirişim kuruyoruz, iletimizi ona göre oluşturuyoruz. Dilin çağın gereklerine uyum sağlaması açısından Atatürk'ün başlattığı dil devrimi ve onun bugünlere yansıyan ürünleri ile Türkçe, hem böyle bir deneyimi yaşamış ve bunun geçerliliğini kanıtlamış hem de, yine yalnız Türkçe açısından bakacak olursak, çok ayrıcalıklı bir konumda olduğunu göstermiştir.

Ne tür olanaklar sunuyor Türkçe bize? Yeni sözcüklerin, yeni terimlerin yaratılmasına girmeden, bir başka konuya değinerek, Türkçenin kullanımı, tırnak içerisinde yanlış kullanımı, kötü kullanımı üzerine yapılan gözlemlere dilbilimciler nasıl bakıyor, nasıl niteliyorlar sorularına değineyim. Bir dilbilimci için, bildirişim sağlandığı sürece, konuşan bir bireyin karşısındaki bireye istediği bilgiyi aktardığı sürece o bildirinin "kurallara" uygun olup olmadığı pek önem taşımıyor. Ama buna karşın gene de, belki benliğimizin bir parçası olduğundan, Türkçe kullanımına ilişkin yanlışlıklar, "kural" dışı kullanımlar birçoğumuzun tepkisine neden oluyor. Büyük bir çoğunluk Türkçenin kullanımına büyük bir duyarlılık göstererek karşısındakini düzeltiyor ya da o konuda yazılar yazıyor. Gene bu çerçevede dilbilimcilerin bakış açısını bir yana bırakıp da olaya, bir başka

boyuttan baktığımızda, Çetin Altan'ın köşesinde, biraz da mizahi bir yaklaşımla belirttiği ama kanımca birçok gerçeği yansıtan bir açıdan baktığımızda, dil yanlışlarının, dil kullanımında birtakım kuraldışı kullanımların önemi olmadığını ileri sürebiliriz.

Yanlış anımsamıyorsam, şuna yakın bir örnek veriyor Çetin Altan; "Tokyo'da bir otelde iki işadamının ahbap olup, Türkçe sohbet ettiklerini düşünün..." Bugün böyle bir şey genellikle İngilizce kullanılarak yapılıyor. Az önce Güven Turan'ın da belirttiği gibi, İngilizce konuşuluyor, ama ne tür bir İngilizce konuşuluyor? Bunun hiçbir zaman bir İngilizi, bir Amerikalıyı, anadilimiz kötü kullanılıyor, anadilimiz elden gidiyor diye bir kaygıya düşüreceğini sanmıyorum. Dile ilişkin bir başka duyarlılık Fransızlarda da var: İngilizce sözcüklerin dillerini istilasına karşı sürekli savaş içerisindeler, sürekli yeni önlemler geliştirmeye çalışıyorlar. Ama buna karşılık İngilizler de durumu biraz alaycı biçimde karşılayarak, "Fransızlar kendi dillerinden bizim sözcüklerimizi atmaya çalışıyorlar, biz İngilizceden Fransızca kökenli sözcükleri atmaya kalksak pek kullanacak sözcüğümüz kalmaz ama hiçbir zaman da böyle bir dert içinde değiliz" diye bu durumu değerlendiriyorlar.

Buna karşın ilginç bir oluşum, Avrupa Birliği'nin giderek daha somut bir biçimde gerçekleşmesiyle, gümrüklerin, sınırların, ulusal para birimlerinin kalkması. Siyasal sınırlar yok oluyor ama dil sınırları, bütün öteki sınırların kalkmasına karşın, belli dilleri konuşan toplulukların oluşturduğu dil sınırları yerini koruyor. Bu konuda Birleşik Avrupa Devleti diye bir devlet ortaya çıktığında bu devletin dili ne olacak, aynı birlik içerisinde yaşayan ama değişik dilleri konuşan insanlar birbirleriyle nasıl anlaşacaklar? En yakın, en gerçekçi uygulama, herkesin, büyük bir çoğunluğun bildiği, zaten şu ya da bu ölçüde kullanmakta olduğu İngilizceden yararlanmak. Ama günümüzde hiçbir ulus kendi dilinden özveride bulunmak gibi bir şeyi gündeme bile getirmiyor. Yani Fransız, Fransızcasını bırakmayacak, Alman, Almancasını bırakmayacak, Danimarkalı kendi dilinden vazgeçmeyecek; Yunanlı da öyle... bütün öteki üye ülkeler için de durum aynı.

Bu konuda ünlü Fransız dilbilimci, işlevsel dilbilimin önde gelen kuramcısı ve kurucusu André Martinet'nin bir gözlemi var; "Geleceğin Avrupalısı 3 dilli olacak, olmalıdır" diyor. Birincisi kendi anadili, buna Katalanca gibi, Bask dili gibi yerel dilleri de katıyor. Çünkü, birey, anadiliyle, kendi benliğini, kendi kişiliğini kanıtlayacak bir bildirişim aracına kavuşuyor. İkincisi, tüm topluluk üyelerinin çoğunluğunun bildiği İngilizce. Üçüncüsü de, yine Avrupa'da konuşulan büyük dillerden birini, İtalyanca, İspanyolca, Fransızca, Almanca gibi dillerden birini kullanabilecek durumda bir insan tipinden söz ediyor, dil engelini aşabilmek için.

Az önce Tahsin Yücel değişimden söz etti, değişimin hızlı olduğundan da söz etti haklı olarak. Ben de ara sıra bu konuları düşündüğümde, bir hayale kapılmıyor değilim. Avrupa Birliği sürecinin dışında, bilgisayar, internet ve öteki iletişim araçlarının gelişimini de işin içine katarsak bu değişimin çok daha hızlı, çok daha beklenmedik sürede bir sonuca ulaşabileceğini söyleyebiliriz ve belki de, 7 ve 8. yüzyılda Galya'da yaşayanlar nasıl konuştukları dilin Fransızca olduğunu bilmeden, yeni bir dil kullandıklarının bilincinde olmadan yaşadılarsa, belki de günümüz insanı, özellikle de Avrupa Birliği gibi bir çerçevede yaşayan günümüz insanı da, böyle bir oluşumun ilk tanıkları. Belki daha sonraki kuşağın Avrupalıları böyle bir gelişimin ilk örnekleri olarak aramızda yaşıyorlar. Şimdilik söyleyeceklerim bu kadar.

A. Kuyaş– Teşekkür ederim. Konuşmacı arkadaşların söylediklerinden hareket ederek bir iki söz söylemek istiyorum. Ondan sonra birbirlerine soruları varsa onları alacağım daha sonra da sizlerin sorularına geçeceğiz. Şimdi Türkçeden ve tahmin ettiğim gibi diğer dillerden de bahsedildi ve bahsedilirken de geleceklerinin ne kadar tartışılabileceklerini sormayı da ihmal etmedi Tahsin Bey. Ama kendisi de bir öngörüde bulundu; tek biçimlilik, tekdüzelik yönünde ve daha sonra da özellikle İngilizcenin uluslararası planda bazı durumlarda ikinci, bazı durumlarda doğrudan doğruya birinci dil olma olgusundan hareket ederek yerel dillerin de içine zerk edildiği bir İngilizcenin olabileceğini söyledi. Daha sonra da birtakım ufak dillerin tarihte ol-

duğu gibi gittikçe ortadan kalkma olasılıklarının hâlâ sürdüğünü söyledi ve bunun tersinin de doğru olabileceğini belirtti.

5, 15, 25 kişinin konuştuğu dillerin dışında birtakım dillerin geçmiş yüzyıllara oranla daha fazla şanslı olduğunu düşünüyorum. Bunun da nedenini bu ufak ülkelerin, son 10 yılın şiddetli ulusçuluk dalgası dolayısıyla, dillere daha fazla önem verir olmasından çıkarıyorum, ayrıca bizim ülkemizde de gözüküyor. Biliyorsunuz Gürcücenin bir türevi olan Lazca bugüne kadar pek yazılmış bir dil olmamasına karşın son zamanlarda yazılır, hatta şarkısı da *rock*'ça söylenir oldu. Yani İngilizcenin hegemonyası bir yerde, tabii sürecek, öte yandan yerel dillerde ilginç bir şekilde patlama, bölgeselliğe doğru bir gidiş olabilir. Tabii bunun bir şartı var, o yerel dillerin pek miniminnacık toplumlar tarafından konuşuluyor olmaması. Tabii bütün insanlığın geçirdiği o müthiş hızlanma deneyiminin ne getireceği üzerinde fazla öngörüde bulunmamak lazım. Güven Bey, belirli bazı dillerin geçmişteki egemenliğinden yola çıkarak gene aynı sonuca, yani İngilizcenin egemenliğine vardı. Ama İngilizcenin dünyaya yayılması sürecinde karşılaştığı toplumlardan da birtakım kazanımlarda bulunacağını söyledi ki, İngilizce hakikaten Hintlilerin mesela Salman Ruşdi'nin romanlarında da görüldüğü gibi, İngilizlerden çok daha kalabalık olan ve İngilizce konuşan Hintlilerin önemli katkısıyla evrilirken bugün Avrupalı ve Yahudi kültürle hiç alakası olmayan, birçok Amerikalının artık Avrupa kökenli New York'lu Yahudilerin kullandığı bir takım yarı argo sözleri de kullanır olduğunu biliyoruz. Yani belki ufak dilleri kelimeler, sözcükler düzeyinde içermeye başlayan İngilizcenin varlığından söz edebiliriz.

Gerek Güven Bey, gerek Osman Bey Türkçeden de söz ettiler. Güven Bey, Türkçenin olacağını söyledi, Osman Bey de Türkçenin kendine özgü bir yaşayabilme kabiliyetinden ve bir evrilebilme, zenginleşebilme yeteneğinden söz etti. Bu tabii benim de katıldığım bir şey ama bugün de birçoğumuzun sıkıntısını çektiği bir toplumsal olguyla karşı karşıyayız, o da dilin potansiyelinden, gizilgücünden habersiz olan birtakım kalabalıkların dili eviriyor olması. Mesela telefon çevirmekten bahsedildi, ben lisedeyken ya da orta mektepliyken, diyelim İstanbul

aşağı yukarı 1 milyona yeni ulaşırken ve İstanbul telefon rehberi serçeparmağı kalınlığındayken, Türkçede telefon edilirdi, şimdi telefon açılıyor. Bu kabul edilebilir bir şey olabilir, eğer yaygın yanlışlar doğru sözcüklere tercih edilir prensibine katılıyorsanız. Türkçeyi yapanlar kalabalıklar ve genellikle Türkçenin, Osman Senemoğlu'nun sözünü ettiği potansiyelinden habersiz olanlar. Ama dille yakından ilgili olanlar, dilbilimciler, eğitimciler buna bundan 40-50 sene evvel gösterilen dikkati gösterirlerse o zaman başka bir yönde evrilebilir. Ben de dil devriminin, Türkçenin bu kendine özgü savunma yeteneğini yeterince kanıtladığı inancındayım, ama bunun üzerinde biraz daha dikkatli durulması lazım.

Son 200 yıllık tarihimize baktığımız zaman Türkçenin geleceği konusunda iki şey söyleyebiliriz belki. Bir tanesi, eh bu korkunç evrilme karşısında bugün yazılan güzel bir Türkçeyi zaman makinesına binmiş, 19. yüzyılın ilk yarısından gelecek bir Osmanlının anlayabileceğini pek sanmıyorum. Bunu bir başlangıç verisi olarak alırsak, bu evrilmenin de bu şekilde süreceğini düşünürsek ve Cumhuriyet'ten sonraki hızını da sürdüreceğini düşünürsek, bugünden kestirmemiz güç diyebiliriz. Öte yandan bilim dili olma yeteneği gene var Türkçenin, ama bunu çeşitli bilim dallarında çalışan insanların göstereceği duyarlılığa borçluyuz. Tabii orada iş gene geliyor yabancı dilde eğitim sorununa. Türkiye'de bugün, o eğitim kurumlarının içerisinde bile bir tartışma söz konusu, hatta bazen öğrencilerin isyanı ile bile karşılaşılabiliyor; geçen sene Boğaziçi Üniversitesi'nde tanık olmuştum. Türkçenin bilim dili olabilmesi için eğitimde ve öğretimde de çabanın mutlaka ve mutlaka gösterilmesi lazım. Kısa kesip tekrar konuşmacı arkadaşlara sormak isterim, birbirinize soracağınız yahut eklemek istediğiniz herhangi bir şey var mı? Tahsin Bey...

T. Yücel– Aslında arkadaşlarımızın çok açık ve tutarlı konuşmalarını dinlediğim için soracağım fazla bir şey yok, ancak başka konuları açmalarını isteyebiliriz. Benim söyleyebileceğim, bütün bunların yanında, eğer dil bu kadar hızlı değişirse kuşaklar arasındaki (bu hep söylenir, dil devrimine karşı olanların en çok altını çizdikleri konudur: kuşaklar arasındaki bağ-

lar kopuyor derler) bağıntısızlık evrim dolayısıyla yalnız dil konusundaki kopukluk değil, kuşaklar genellikle birbirini başka nedenlerden dolayı anlamıyor, yetişim biçimleri değiştiği için, yaşadıkları yaşam farklı olduğu için birbirlerini anlamıyorlar.

A. Kuyaş– Geleceğe yönelik birtakım şeyler söylediğimiz zaman biz müneccimlik yapmıyoruz, tarihten, son birkaç yüzyılda gözlemlediklerimizden acaba bir taraflara gidilebilir mi? diye bakıyoruz. Bugün mesela ilkokuldan beri ölü dil olarak öğretilegelen Latincenin de yaşadığını iddia edebiliriz. Çünkü bugün birtakım önemli manastırlarda gene Latince konuşuyorlar, tıkır tıkır hem de. Bunu söylerken de yine Ubıhça örneğinden yola çıktım çünkü Kafkasya'da her vadide bir dil konuşuluyormuş. Bu dillerin kendilerini bir şekilde çağdaş dünya karşısında savunabilmeleri çok güç. Türkçenin kendini savunup savunamayacağını kendi kendimize sorarken bu daha küçük dillerin yaşayamayacağını söylemek belki acımasız bir gerçekçilik olmuş olabilir, öyle bir eleştiri olsaydı kabul ederdim.

Ama mesela Brötonca örneği verildi biraz önce, ben Brötanya'da yaşadım ve üniversitedeki sınıf arkadaşlarım annelerinden babalarından duymadıkları Brötoncayı sonra gidip anneannelerine, babaannelerine sorup öğrenmeye, sonra da kitaplara basıp ilkokullarda öğretmeye başladılar. Bu neden oluyor? Fransızcanın gölgesinde Brötoncanın yaşaması imkânsız ayrıca tabii arkadaşına Brötonca fısıldadığı için eline cetvel yemiş Bröton çocuğunun sayısı da az değil, 1780'lerden 1790'lardan bu yana. Geçenlerde bir Fransız dergisinde bir mektup vardı, bazı Fransız entelektüelleri "Ah işte Sibirya'da yaşayan birtakım diller ölüme mahkûm ediliyor, ne olur onları kurtaralım" diye laflar etmişler. Mektup müthiş kızgın bir dille yazılmış, diyor ki: "Siz bence kesinlikle oradaki siyasi düzene zorluk çıkartmak için bu dil ölüyor vesaire safsatalarını çıkarıyorsunuz. Sizler değil miydiniz benim babamın dedemin elini cetvelle döven, bizim bölgemizde konuşulan dili konuştular diye."

Yani bunun bir tür emperyalizm aracı ya da en azından sorun çıkarma aracı olduğunu bir Fransız kendisi söylüyordu, Fransız yöneticilere. Bilemiyorum, doğru da olur yanlış da olur

ama Tahsin Bey de onu öyle şey yaptı. Bunda kötü niyet aramamak lazım, bazı diller bugüne kadar kötü niyet olmadan söndüğü gibi bugünden sonra da bazı diller gene kötü niyet aramadan sönebilecek. O, hangi aşamada olduklarına, nasıl yazıldığına, alfabesinde ne olduğu önemli değil benim için, nasıl savunulacağına da bağlı, kim bilir. Bizler mesela burada konuşurken pek bir Avrupa merkezli konuştuk, yok Latince dedik, Yunanca dedik, vesaire falan. Çincede durum ne âlemde, bileniniz var mı? Ben bilmiyorum. Arada bir kulağıma gelir, Çin'de de hangi bölgenin insanları yazıyorlarsa, onların galiba "ce" si neceyse, diğerlerine galebe çalacak bir şekilde. Bunu belki de ayrı bir dil olarak görmemiz lazım ama yerel ağız. Onu da Tahsin Bey güzel bir şekilde söyledi, yazmanın yaygınlaşması sonucunda İstanbul bölgesi Denizli'yi alt ediyor yani değil mi? Erzurum'u ya da. Burada bir değer yargısından ziyade bugüne kadarki deneyimimizin, bugüne kadarki tarihi sürecin bir tür soğukkanlılıkla geleceğe yansıtılması diyorum. Bilmiyorum Tahsin Bey bir şey söylemek ister mi?

T. Yücel– Evet, bir dilin az konuşuluyor olması ya da günün birinde ölmesi onun ilginç ve üzerinde durulmaya, incelenmeye değer bir dil olmadığını göstermez. Fakat Ubıhçanın durumunda, toplumsal, hatta bireysel koşullar bazen insanı uzaklaştırıyor, kala kala konuşan bir kişi kalıyor. Biz İngilizcenin gittikçe yerleşmesini örneğin bir kültür emperyalizmi diye adlandırıyoruz, hatta Oktay Sinanoğlu bunu kültür soykırımı diye nitelendiriyor. Yalan değil ama şimdi şöyle bir şeyi düşünmek istemesek de düşünebiliriz. Türkiye'de herkes kendi dilini unuttu, İngilizce konuşuyor, Avrupa Birliği'ne rahat alırlar değil mi? Adamlar 65 milyon, hepsi de İngilizce konuşuyor, turizm sorunu çözümlenir, özel okullar, şunlar bunlar, hepsi çözümlenebilir. Bir de anadil diyoruz, genlere falan yerleşiyor diyoruz. Bir kez 2 dillilik diye bir şey var, iki dil birden kişinin anadili olabiliyor. Nitekim Martinet de 3 dilli olarak düşünmüş. Diyelim ki annesi babası bir başka dile geçiyorsa, gidiyor Amerika'da yaşıyorsa çocuk Türkçeyi bilmiyor, evde de İngilizce konuşulmuşsa anadili odur bence. İnsanların genlerinde de konuşma var, insan konuşan bir varlık, doğa bunu vermiş insan-

lara, ama dil konusuna gelince değişebilir, 2., 3. kuşakta en azından dedesinin dili olmayan bir dil, ister istemez insanın anadili sayılacaktır. Hatta annesinin konuştuğu dil olmasa bile kendisi o dili konuşmuşsa onun anadili o olacaktır ve öyle sanıyorum ki aynı yetiyle konuşabilir gibime geliyor.

O. Senemoğlu– Bu genler işe karışmadan önce bu tür bir görüş ortaya atmak, toplantının başlangıcında Tahsin Yücel'in de söylediği gibi, dünyadaki diller tek bir dilden türemiştir gibi bir görüşü ileri sürmek bilimdışı ve safsatadır. Hiçbir dilbilimci, 20. yüzyılda çağdaş dilbilimi benimsemiş hiçbir dilbilimci bu konuyu tartışmayı kabul etmiyor. Çünkü buna bilimsel olarak kesin kanıtlar getirilemeyeceği için, başka etkenler, inançlar, metafizik yaklaşımlar, yorumlar gireceği için, boşu boşuna zaman yitirmemek için dilbilimciler bilimsel çerçevede bu konuyu tartışmak istemiyorlar. Bundan bir yıl kadar önce *Le Monde* gazetesinde okuduğum bir makale Amerikalı bir dilbilimcinin araştırmalarından söz ediyor, bu dilbilimci 10.000'lerce yıl önce atalarımızın bir tek dil konuştuğunu, genetiğin sağladığı birtakım verilerle kanıtlıyor. Daha doğrusu, kanıtlama doğrultusunda hiç değilse ciddi olarak tartışılabilecek birtakım görüşler ileri sürüyor; kanıtlıyor demek yanlış olur. Amerikalı dilbilimci eski insan kalıntılarından yola çıkarak ilk tarihlerdeki insan nüfusunun çeşitli hastalıklar ve iklimlerdeki ani değişiklikler nedeniyle belli bir bölgede toplandığını ve bu sayının 10.000'e kadar indiğini, insan türünün o dönemde, (yani ben de pek inanarak okumadığımdan, fantezi gibi geldiğinden çok alıcı gözle de okumadım) bu 10.000 kişinin belli bir bölgede bir arada yaşadığı bunun da dünya dillerinin bir tek dilden kaynaklanmış olabileceğinin kanıtı sayılabileceği yolunda bir görüş ortaya atıyor. Sanırım genetik alanındaki gelişmeler, birçok konuda olduğu gibi, dil konusundaki görüşlerimizi ya da dil konusunda bilinen gerçekleri değiştirebilecek bir ilerleme.

İzleyici– Benim sorumu kim istiyorsa cevaplasın. Bir zamanlar ülkemizde bir dil yasağı vardı. Belli öz kimliklerin, kullandıkları dillerini bir şekilde ifade edememeleri, konuşamama, ezgilerini söyleyememe, edebiyatını sürdürememe gibi. Yakın zamanda da bu oldu. Mesela bir müzik festivalinde iki etnik

grubun kendi dillerinde ezgilerini dile getirmesi konserin iptaline yol açtı, yasaklandı, bir tehdit, tehlike gibi gözüktü. Bunun doğru olup olmadığını, bu yaklaşımın nereden kaynaklandığını veya gelecek sayılan tehlikenin ne olabileceğini sizlere sormak istiyorum.

A. Kuyaş– Yani önümüzdeki 1000 yılda yine böyle şeyler yaparlar mı diye mi soruyorsunuz? Valla yapılmayacak; yapılmayacağı yönünde ciddi ipuçları var. Galiba çıkış noktanız hatalı, çünkü geçmişte değil, geçmişte başlayıp gene geçmişte biten bir sürede bu söylediğiniz yasak vardı. Çocukluğumda hatta delikanlılığımda birtakım sayım fişlerinde sözünü ettiğinizi sandığım dili basılı gördüm, hatırlıyorum. O yasak dediğiniz şey çok daha yakın zamanlarda ortaya çıkmış ve daha yakın bir zamanda da delinir olmuştu. Yani bilmiyorum başka bir şey söylenebilir mi bu konuda? Ama orada biraz da bizlerin duyarlılığı önemli, dilin düzgün kullanılması, bilim dili yönünde evrilmesi anlamında söylüyorum. Orada bilimsel bir duyarlılıktan ziyade siyasal bir duyarlılık söz konusu.

G. Turan– Birtakım dillerin egemenlik kazanıyor olması uluslaşma süreciyle de çok birlikte gidiyor. Bugün diyelim ki, İtalyanca diye bildiğimiz ve İtalyanların *lingua madre* yani anadil dedikleri dil aslına bakarsanız Floransa İtalyancasıdır ve Dante yine Floransa İtalyancasıyla *İlahi Komedya*'yı yazmadan önce, yazdıktan sonra da, bugün de hatta çeşitli bölge ve şehirlerde çeşitli diller vardı. Latince kökenli olmakla birlikte çok farklılık gösteren, ağız demeyeceğim dil, çünkü birbirlerini kesinlikle anlamıyorlardı, Latince kökenli olmasından başka hiçbir ortak yanları olmayan, yani İspanyolcayla Portekizce neyse Napoli İtalyancasıyla, İtalyanca denirse, Toscana İtalyancası o kadar benzeşir. *Lingua madre* dedikleri dili orada egemen kıldılar ve diğer diller eğitim dili olmaktan çıktı. Bu gün İtalyanca dendiği zaman bir diyalektten bahsediliyor. İtalya'da Floransa, bir şekliyle kültürel egemenliğini ve ekonomik egemenliğini de (siyasi egemenliği elde etmese bile) elde etmişti. Herkes o dili konuşmak zorundaydı yahut Latince konuşmak zorundaydılar anlaşmak için. Osman Bey mi söz etti, Tahsin Bey mi şimdi hatırlamıyorum ama, Fransa'da Bröton dilini nasıl ya-

saklamışlarsa, 1920'lere kadar İrlanda'da da Kelt dilini konuşmak yasaktı. Bugün Galce konuşmak serbest, okullarda da okutuluyor. Ama yakın zamana dek değildi. Bir siyasi egemenlik kültürel egemenliğini de beraberinde getiriyor ve onun üzerine kuruyor. Yaklaşım değişmiştir çünkü bugün, o eski anlamıyla ulus kavramı kendini geriye çekmeye başlamıştır. Ulus kavramıyla ulusal dil kavramı da geri çekilmeye ve yapı değiştirmeye başladı. Küreselleşme dediğimiz şey bu etnik bağımsızlığı da beraberinde getirdi, bir çelişki ama durum böyle. İnsanlar daha geniş düşündüğü zaman, birbiriyle benzeşmeyenlere de hak tanıyorlar. Böylece diğer etnik diller de siyasi baskıya maruz kalmayacaktır.

A. Kuyaş– Şunu vurgulamak istiyorum, dil yasağı denen şey belli bir dönem boyunca yoktu, çok yeni bir şeydir. 1960'ların sayım fişlerinde o dillerin adları yazıyordu sonra kalktı. Ama resmi dil olarak veya okul dili olarak kabul edilmiyor. Fransa'nın en yakından tanıdığım azınlık dili Brötonca, 1981'den itibaren ancak ilkokullarda öğretilebiliyor, çok yeni.

T. Yücel– 70'lerde Fransa'da bu akım başladı. Yani bu yasaklamalar da ulusallaşmayla yakından ilgili, çünkü, tarihsel olarak Fransa'da örneğin 2 anadil var, Kuzey ve Güney Fransızcası. Güney dili de epey gelişmiş bir dil olmasına karşın Fransız Devrimi'nden sonra yasaklanmıştır. Ziya Gökalp "İstanbul Türkçesi en has en ince bize" der. Ama neden? Anadolu'da konuşulan Türkçe, bana sorarsanız, biçimsel olarak daha gelişmiş bir dildir. Çünkü diller hep yalınlaşmaya doğru gider. Örneğin "geliyom" "geliyorum"un daha ileri bir aşamasıdır. Ama kültür merkezi İstanbul olduğu için, sırf kültürel avantajı dolayısıyla İstanbul Türkçesi öne çıkmıştır. Şimdi İstanbul Türkçesini de pek konuşan yok. Anadolu Türkçesi bir anlamda ondan öcünü aldı.

O. Senemoğlu– Bir başka düzlemde, dile ilişkin yasaklamaların, kuralcı yaklaşımlardan kaynaklandığını da göz ardı etmemeliyiz. Değişik kullanımlarda, çeşitli biçimlerde gerçekleşen dilsel etkinlikler, örneğin dilbilgiciler (gramerciler) tarafından ele alındığında yasaklamalar da içeriyor. Çünkü, dilbilgisi uzmanları, incelemelerini, söz konusu çeşitli kullanımlar ara-

sından benimsedikleri ve genellikle o toplumun "resmi dil"i olarak adlandırılan tek bir kullanım biçimine dayandırıyor. Tek bir kullanımı örnek diye seçtikten, işleyiş ilkelerini kurallaştırdıktan sonra, bu örneğe ve kurallarına uymayan kullanımları "yanlış", "çirkin", vb. bilim dışı, ama eğitsel açıdan geçerli ve vazgeçilemez nitelemelerle yasaklıyorlar.

Örneğin "İstanbul Türkçesi" diye adlandırılan kullanım biçimi, Türkiye Türkçesi için "örnek" olarak alınmış. Buna uymayan kullanımlar, dilin okul bağlamındaki öğretimi sırasında ortadan kaldırılıyor, "yasaklanıyor" Unutmamak gerekir ki, kullanım çeşitliliği, dilin doğal evrimi de göz önünde tutulursa, ortak bir paydada birleştirilmediğinde, zamanla bireylerin iletişimini engelleyici bir biçime bürünebilir. Bu dilbilgisine özgü "yasakçı" "kuralcı" tutum, her büyük dil için söz konusu.

Aynı dil olgularına nesnel açıdan yaklaşan dilbilim ise, belli bir kullanım örneğine ayrıcalık tanımadan, dilin tüm gerçekleşmelerini iletişim açısından ele aldığından, yasaklama, kural koyma, güzel/çirkin, doğru/yanlış nitelemeleri yapmak yerine gözlemleyip saptama ve betimlemelerle yetiniyor.

Dil olgularını bilimsel açıdan ele alma, ülkemizde de yaygınlaşırsa, bu tür durumlarda da bir değişmee söz konusu olabilir.

A. Kuyaş– Başka soru...

İzleyici– Dil üzerinde siyasi baskı pek yeni değil, 1930'larda "Vatandaş Türkçe konuş" diye bir slogan atılmıştı. 1492'de İspanya'dan Osmanlı topraklarına göç eden Yahudiler 500 yıl boyunca Ladino lisanını konuştular, fakat bu 1930'larda "Vatandaş Türkçe konuş" sloganıyla Ladino lisanı ölmeye başladı, tahmin ediyorum ki önümüzdeki 1000 yılda tamamen ölecek.

A. Kuyaş– Bakın Ladinoyu tabii kaybettik ama bu "Vatandaş Türkçe konuş"la olmuyor, bu bir ulus-devlet yaratmanın şeyidir ama yasakçı değildir. Bunu Türkiye Cumhuriyeti'ni kuranlar icat etmediler bir; ikincisi, Ladinodan çok daha geniş olan Yidişe gelelim. Yidiş, Ladino konuşanlardan çok daha geniş bir Yahudi toplumunun dili, hem de romanlar, öyküler üretmiş bir dil, daha 1930'larda 40'larda Yidişçe roman yazılıyordu, şimdi ölüm döşeğinde can çekişiyor. Üstelik can çekiştiği yer ABD, herhangi bir baskının olmadığı bir yer dil konusunda.

Şimdi aslında modernleşen toplumlarda, çok dil giderek aza iniyor. Buna kötü, mozaikler yok oluyor diyebiliriz ama kepenekçilik de ölüyor modern toplumda ve kepenekçiliği yaşatmakla Ladinoyu yaşatmak aşağı yukarı aynı. İnsanlar kullanmıyorlar, evlerinde konuşuyor olsalar çoluk çocukları da öğrenir, onlar niye konuşmuyor? Sonra Türkiye özelinde Ladinoyu öldüren en önemli etken Alyans İsrailetti okullarında Fransızcanın kullanılması, bir de öykünme meselesi. Bakın, Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudilerin büyük kısmı Ladinodan kompleks de duyuyorlardı belki. Biraz önce Ziya Gökalp'in sözü edildi, İstanbul Türkçesinin güzelliğiyle ilgili. Benim okuduğum bir kitapta, değil bir tane İstanbullu, Anadolulunun bile bulunmadığı bir toplantıda, Kazakların, Tatarların, Azerilerin vesairenin katıldığı bir siyasi toplantının tutanaklarında şöyle bir parantez içi gördüm, adamcağızın adını koymuşlar konuşacak, "Kendisi en güzel Osmanlı Türkçesiyle konuştu" diyor. Konuşan Kazak, tutanağı yapan da Moskova'da bir Tatar. Bunlar da Türkçenin içinde en zarif olanını, Osmanlı İstanbul Türkçesi olarak görmüşler, o da belki öykünme, köylünün kentliye öykünmesi, Üçüncü Dünyalının Amerikalıya ya da Fransıza öykünmesi gibi. Yani ben bu "Vatandaş Türkçe konuş" kampanyasına biraz haksızlık edildiği kanısındayım.

O. Senemoğlu– Şimdi bu Ladino denen dil üzerine Türkiye'de en kapsamlı çalışmayı yapmış ve bu çalışmayı Paris'te doktora tezi olarak savunmuş kişi, Marie Christine Varol adlı bir araştırmacıdır. Marie Christine Varol'u hepiniz bilmeyebilirsiniz ama kocası bir zamanlar *Cumhuriyet* gazetesinin Paris muhabiriydi, Sabetay Varol.

Onun görüşüne göre, İstanbul'da yaşayan Yahudi yurttaşlarımız tarafından bu dilin kullanılmayış nedenini, kendi kocasından da örnek vererek şöyle açıklıyor: Bir önceki kuşak bu dili 450 yıl hiç bozulmadan korudu, çünkü bir miras olarak görüyordu ve bu dili, bu kültürü savunacak hiçbir güç, hiçbir otorite yoktu. Çocuklarına öğretilmesinde, kültürün canlı tutulmasında çok titizlik gösteriyorlardı. Ama 1948'de İsrail devleti kurulduktan sonra bu kuşakta da dile karşı o ilgi, o titizlik kalma-

dı. Tabii dış etkiler de yok değil; gene 1950'li, 60'lı yıllarda özellikle yeniden başlayan "Vatandaş Türkçe konuş" kampanyası da, bunun yanı sıra Türkçeyi yine İstanbul Türkçesine uygun konuşmanın, tırnak içinde, toplumsal bir prestij göstergesi sayılmasının da etkisi var. Ama bu birçok dil için geçerli, örneğin Latin Amerika'da ya da bütün Amerika kıtasında Amerika yerli dillerini konuşan topluluklar için de geçerli: Kendi dillerini konuşmayı reddediyorlar. Sonradan gelip, oraya yerleşmiş insanlar gibi, İspanyolca konuşmak daha saygın diye düşündüklerinden kendi dillerini konuşmayı reddediyorlar. Nedenlerden birisini Marie Christine Varol böyle açıkladı. Dillerin yok olması konusunda, az önce değindiğim Güney Amerika yerli dillerinden biri de 70'li yıllarda yalnızca 46 kişinin konuştuğu, bunların da Şili'nin güneyinde Ateş Adası'na yakın bir yerlerde yaşadıklarını saptayan İstanbullu bir hemşehrimizin betimlediği *Qawashqar* dili. İstanbul'dan gidip Sorbonne Üniversitesi'nde dilbilimci olarak çalışan Christos Clairis adlı bir hemşehrimiz tarafından saptanmış bir dil. Belki aradan geçen 30 yılda o 46 kişi de yok oldu, çünkü çoğunun yaşlı kişiler olduğunu söylüyordu. Kendileriyle aylarca birlikte yaşayıp onların dili üstüne araştırma yapmak istediğini anlatmaya çalışıyor, ama hepsi kuşkuyla bakıyor, "Bizim dilimizde öğrenecek ne var ki, biz kendimiz konuşmuyoruz, Val Pareso'dakiler, Santiago'dakiler hangi dili konuşuyorsa onu konuşmaya çalışıyoruz, sen bizle dalga geçmek için dilinizi öğreneceğim diyorsun" demişler. "Altı ayımı onlar gibi yaşayarak, onlar gibi olduğumu kanıtlamaya çalışarak geçirdim, ondan sonra belki bana güven duydular, dil çalışmaları, kayıt çalışmaları yapabildim" diyordu.

Bu kişiyle yaşadığım, anekdot niteliğinde bir anıyla sözlerimi bitireceğim. Bundan bir süre önce Paris'te sokakta gidiyorduk, o da her zaman Türkçe konuşamamanın verdiği özlemle bağıra bağıra Türkçe bir şeyler anlatıyor, yanımızdan bir Fransız geçerken "Yahudice konuşacağınıza siz de herkes gibi Fransızca konuşamaz mısınız?" dedi, Clairis birden sinirlendi: "Siz cahilsiniz, bizi Fransızca konuşmaya zorlayacağınıza birkaç yabancı dil öğrenin de hangi dili konuştuğumuzu anlayın" dedi. Sonra durdu tuttu beni, "Ya galiba bende bir şey var, 1960'larda

Türkiye'den ayrılırken 'Vatandaş Türkçe konuş' diyorlardı, aradan 35 yıl geçti buraya geldim 'Vatandaş Fransızca konuş' diye gene uyarıyorlar" diye gözlemde bulundu!

İzleyici– Ben dünyanın her vadisinde, her adasında başka bir dilin konuşulacağının olası olduğunu düşünüyorum. Yani dilde bir toplanmadan ziyade, parçalanma ve bölünmenin olacağını 1000 yıl içerisinde tahmin ediyorum.

G. Turan– Bu benim düşünceme de uygun. İngilizce uluslararası bir dil olarak ortaya çıkarken İngiltere ve Amerika'da da farklı diller ortaya çıkacak; Londra'da İngilizce konuşacaklar, Londra İngilizcesinin Bristol İngilizcesiyle hiç ilgisi kalmayacak yahut New York'lular Şikagolularla anlaşamayacak ve o standart İngilizceyi konuşacaklar. Ben fanteziyi daha da ileriye götürdüm, belki her evde ayrı bir dil doğacak.

T. Yücel– Belki şimdi de her evde iki kişilik diller var. Yani dilcilerin gerekçelerini düşünürsek böyle kalıplaşmış, basitleştirilmiş bir İngilizce mi olacak? O zaman belki de 3 dil gerekecek. Martinet'nin dediği 3 dil değil ama. Şimdi yazınsal etkinlikler var, bilimsel etkinlikler var, bunu çok yerel dillerle gerçekleştirmemize olanak yok, ama, anadil de herhalde olacak, belki dediğiniz gibi farklılıklar gene olabilir. Ben sözümü biraz çevreci bir biçimde bitireyim. Andersen'in hangi masalındaydı anımsamıyorum, bir kırlangıç, yavrusuna şöyle söyler: "Bu insanlar hep dilleriyle övünürler, oysa sınırı geçtiler mi birbirleriyle anlaşamazlar." Yani başka diller de var doğada. Hepsi de önemli, hiçbirinin yeri doldurulamaz. Kırlangıçların dünyanın her yanında geçerli olan dillerinin de. Ama insan dili insanı, kırlangıcın kanatlarının götüremeyeceği kadar uzaklara götürür.

A. Kuyaş– Sabrınız için hepinize teşekkürler.

"plastik sanatlar"

2 Şubat 1999

Yönetici: Ahmet Kuyaş
Konuşmacılar: Ömer Uluç, Handan Börüteçene,
Mithat Şen

Ahmet Kuyaş– Efendim önümüzdeki binyılda plastik sanatlarda ve özellikle resimde ne gibi gelişmeler yaşanacak, yaşanabilir? İlk sözü Ömer Uluç'a veriyorum.

Ömer Uluç– 2000 yılına insanların nerede, nasıl gireceği heyecan verici bir konu oldu ve bu konuda çılgın bir ticaret var. Biz de bunun entelektüel boyutunu ele alıyoruz burada. Bu bizi, ne durumdayız ve ne olacağız soruları üzerinde düşünmeye götürüyor.

Bilimin tahminleri nasıl? Stephan Hawking'in bir düşüncesinden bahsedeceğim burada. "Her şeyin teorisi" gibi bir teori geliştirmek istiyor. Yani bütün evreni açıklayan fiziksel bir teori. 1980'lerde Stephan Hawking, böyle bir teoriye 2000'e varmadan kavuşulacağını söylemiş. Anlaşılan yanılmış.

Konu şu, evrenin toptan açıklanması, evrenin tüm olgularının genel bir matematiksel tümceyle açıklanması. Makro ve mikro planda açıklanmasını ve birbirleriyle zıt uyumlarını sağlayacak bir teori, "her şeyin teorisi" Makro (kozmos), Einstein'ın İzafiyet Teorisi; mikro teorisi ise Kuantum Mekaniği Teorisi. Bu iki teori de kendi alanlarında pratikte birçok işe yarıyor. Uzayla ilgili bütün çalışmalarda Einstein'ın teorisi çalıştı, elektromanyetik gibi birçok alanda da kuantum teorisi işe yaradı. Fakat bu iki teori birleşmiyor. Dolayısıyla çok genel bir seviyede her şeyi açıklayacak bir teoriye varılmadı ama fizikçiler böyle bir şeyi, sanatçılar gibi ortaya atıyorlar. Ortaya varsayımlar atıyorlar ve bunların doğrulanmasını bekliyorlar. Fizikte önemli olan bir teorinin doğrulanması, gözlemlenmesi, gözlemlenebilir bir doğruluğunun olmasıdır. Oysa söz konusu bu iki teori birbirleriyle uyuşmaz durumdalar belli alanlarda.

Bu bilimin bundan sonraki noktasında S. Hawking'in DNA'lar üzerindeki söylemleri de şöyle, –tabii bütün bunlar vulgarizasyon, ben size ancak bunları aktarabiliyorum–

"Önümüzdeki binyıl içinde, insanın DNA'sına müdahale edilebilecek." İki şey var. Biri, süper sofistike kompüterlerin ortaya çıkması sonucu bundan bin yıl sonraki insanın yaşadığı ortam farklı olacak. Hawking "DNA'ya müdahale edildiği için insan aynı insan olmayacak. Giderek karmaşıklaşacak ve hatta kanatlı bile olabilecek" diyor. Sonuçta insan hem elektronik alanında, hem de DNA'ya müdahale ile kendisi konusunda radikal bir mutasyona sahip olacak. Bu da geleceği son derece belirsiz kılıyor. Böylece neredeyse üstün insan ve insan ırkçılığına varılıyor. Bunun ahlaki, dini, sosyal yönleri var. Şunu söylemek istiyorum, geleceği tahmin etmek son derece zor. Hem tarihin (objenin) hem insanın (sübjenin) değiştiği bir süreç çünkü bu.

Bunu bir kenara bırakalım peki, bugünün sanatçıları ne gibi tahminlerde bulunuyorlar? Başta şunu söyleyeyim ki bir sanatçıyla sanat adamı, sanat tarihçisi arasında oldukça büyük farklar vardır. Sanat tarihçisi, Picasso'ya bakar, pembe devirler, mavi devirler görür. Fakat bir sanatçı Picasso'ya devir olarak bakmaz, direkt bir iletişim, bir anlık akış için bakar, o eser o akışı veriyorsa bakar. Sanat üzerine yapılan ileriye yönelik birkaç çeşit tahmin var. Bazı tahminleri sanatçılar, bazı tahminleri sanat adamları yapıyor. Bunlar ayrı şeyler.

Şöyle göreceğiz, size iki örnek vereyim. Amerikalı Arthur Danto adında sanat tarihçisi, filozofun "Sanat Bittikten Sonra Ne Olur?" diye bir senaryosu var. Yorumunun sonunda vardığı nokta oldukça kötümser. Diyor ki, "Yüzyılın başından beri her yeni sanat akımı, diğerinin gerçekliğini, çağdaşlığını yitirdiğini söyledi. Sonunda malların, metaların sanat olarak ortaya konduğu bir döneme girdik. Bunlar niye sanat olsun? Bu bardak sanatsa şu diğer bardak neden sanat değil? Sadece bu düşünce bile sanatın bittiğini, metanın hâkim olduğunu gösteriyor."

Bir diğer yaklaşım Baudrillard'ın yaklaşımı. O da "Sanatın Komplosu" yazılarıyla, Fransa'da büyük tartışmalara girdi. Sanatın, bir grup insan tarafından yapıldığını, bir çeşit dayatma, komplo olduğunu, sanatın kendisini çok yararlı bir şey olarak ortaya koymaya çalıştığını ve sonunda günün ekonomi- politi-

ğinin sanatının yapıldığını ve bunların bir çeşit simülakrlar olduğunu, hatta simülakrların simülakrları olduğunu ve sanatın sonunun geldiğini söylüyor.

Burada, biri Amerikalı biri Fransız iki düşünür böyle diyor. Ben kendi düşüncemi söyleyeyim. Modernizmin çizgisel, ilerici; rasyonel mantığının artık yürümediğinin görüldüğü bir dönemde olduğumuz kesin. İnsan bilgisi ve deneyimleri çok daha geniş bir alanda yaşanıyor. 1970'lere kadar gelen, belli alanlarda pazara dayalı bu modernizmin bittiği açık, daha doğrusu bir değil birçok yönde değiştiği, değişmeye uğradığı açık. Buna karşı tek cevap gibi getirilen bir çeşit meta estetiğinin, *pastich*'lerin de rasyonalizme bir cevap olduğu hiç söylenemez.

Ben, bütün bunların kendi içlerinde süreceklerini kabul ediyorum. Fakat bu iki kutuptaki düşüncenin dışında ve ara alanlarda yaratıcı düşüncenin yaşayacağına ve ortaya çıkacağına inanıyorum. Bunu bir tahminden öte bir gözlem olarak söylüyorum. Bu iki uç arasında sanat ideolojilerine girmeyen, bir çeşit militan sanat ideologluğuna soyunmamış sanatçıların varolduğu bir döneme girdiğimiz açık. Son birkaç yılda gezdiğim sergilerde, katıldığım etkinliklerde plüralist bir yaklaşım olduğunu ve ideolojiler arası alanlarda asıl hareketin olduğunu gördüm.

Bugün ileriye doğru baktığımızda, itiş kakışın kalkmış gibi gözüktüğü sanatsal durum birçok yeni imkânı da içeriyor. Ne gibi imkânlar var? Bu imkânların bir kısmı teknik imkânlar. Örneğin endüstriyel pigmentlerin ortaya çıkmasıyla yeni renkler kazanılıyor. İkincisi sanatçıların özgürce değişik malzemeler kullanma eğilimleri artıyor. On yıl öncesine göre bugünün sanatçısı her türlü malzemeyi ve tekniği kullanma eğiliminde. Teknolojiyle iç içeler. Endüstriler de sanatçılara birçok kapı açıyor. Birçok kapıyı da kapıyor. Bu ilerde yeni bir hapishane de olabilir değil mi?

Ben tabii tüm bunları söylerken tek bir kalemle iş yapan kişiye karşı değilim. Belli bir sanat ideolojisinin militanı olmayan, özgürlükçü, yaratıcı sanatçının, orijinalliği olması kaydıyla, mesajını ortaya koymaması için hiçbir neden yok. Bir sanatçı, bu yeni imkânlar dünyasında bunların hepsini kullanmak zorunda değil.

Bugün renk ve ışık dünyası somut olarak tümüyle keşfedilmedi. Enfraruj yahut ultraviyoleden başlayan gamlar var ama ileriki yıllarda bütün bunlar daha çok ortaya çıkacak. Dolayısıyla şu noktaya geliyorum, 21. yüzyıl sanatçısının kapanmış sanat ideolojileri içinde kalmaması, yaşama akmakta olan teorilerle ilişkili olması lazım. Bir sanatçı hiçbir şey bilip düşünmeden, kendi içinde bir noktadan bir sıfır noktasından hareket edemez. Belli inançları, dayanakları, seçkileri, beğenileri olması lazım.

Türkiye'ye yansıyan sanat anlayışları arasındaki tartışmalara bakmak istiyorum. Soyut sanat, somut sanat, figüratif sanat kavgaları oldu. Bugün görülüyor ki bunların hiçbir anlamı yok. Bir süre kavramsal sanat, tuval sanatı kavgaları oldu. Bu da bir yere varmadı. Her akım, her anlayış birtakım artistler ortaya çıkardı. Ama bu daha çok tartışmalara neden oldu.

21. yüzyıla girerken, ben Türkiye gibi iki dünya arasındaki bir ülkede Doğu'yu ya da Batı'yı seçmenin de, hatta büyük kültürlerden birini seçerek bir çeşit mimesis, özenti ve taklit yoluna girmenin de yararlı olduğunu hiç sanmıyorum. Tarih bize şunu öğretiyor ki bütün bunlar zamanla, denenerek, olaylardan geçerek, yaşayarak oluyor. İleriki yıllarda nasıl ideolojiler arası fışkırmalar olacaksa yine büyük kültürlerarası bir noktada yaratıcılık alanları görülecektir. Bugüne kadar Türkiye için dezavantaj olan bu arada kalmışlığın bir avantaja dönüşeceğini düşünüyorum. Hem kültürlerarası hem de sanat ideolojileri arasında kalan Türkiye, bu durumunu bir imkâna dönüştürebilir. Genç sanatçıların bu noktada daha ilginç perspektifler yakalayacağını tahmin etmek isterim.

A. Kuyaş– Söz Mithat Şen'de...

Mithat Şen– Ben Ömer Uluç'a karşı bir şeyler söylemeye kalkarsam sanırım tartışma uzar. Önce bir alıntıyla başlamak istiyorum, Fon Deetfruth'tan: "Evrimi boyunca güneş altında gelişen göz, güneş ışığının atmosferin koşulları altında meydana getirdiği aydınlığı renk yönünden nötr bir renksiz saymış, bunu renksiz bir orta alan olarak yorumlamıştır. Biz buna, göz, kendisine öteki renkleri belirleyebilme kolaylığı sağlamak bakımından bir sıfır noktası koymuştur, bir başlangıç noktası koy-

muştur, diyebiliriz. Biz, bir ay taşının gerçek renginin ne olduğunu hiçbir zaman öğrenememekle kalmayacağız, örnekten çıkan sonuçlar sadece yeryüzü koşullarında olmaktan öteye, yeryüzü koşullarında etkili olduklarına göre gerçekte kendi rengimizin bile ne olduğunu bilemeyeceğiz. Bilip bileceğimiz tek gerçek parlaklığın en üst değeri ışık spektrumunun sarı alanına düşen ve atmosferin filtresinden geçerek ortalığı aydınlatan 150 milyon kilometre uzaklıktaki G2V tipindeki sabit yıldızın (güneş) ışığı altında bir görünümümüz olduğudur. Dünya atmosferi kendine dair bileşeni ve buna bağlı özellikleriyle estetik dünyamızın alışkanlıklarını belirler çünkü." Yani biz atmosferin etkisi dışında hiçbir zaman renk diye bizim tasarladığımız soyut şeyin ne olduğunu bilmiyoruz. Gelecek bilimcilerin, 2025 yılında, bütün fütürologların öngördükleri bir nokta var, ozon tabakasındaki delik büyüdüğü için güneşe beş saniyeden daha fazla bakılamayacak.

Galiba bütün sistem değişiyor. Binyıla, modernizme, postmodernizme falan girmeden, az önce Ömer Uluç'un sözünü ettiği teknolojik gelişmeler falan yeni baştan imal edilecek. Bu bir zorunluluk. Çünkü hem biz atmosfer dışında bize sunulan o sıfır noktada ne olduğunu bilmiyoruz hem de bu atmosfer altında evrimini tamamlamış göz yeni baştan, alışkanlıklarını terk ederek yeni bir ezbere gidecek. Bu 2025'te olmaz da 2050'de olur, bilemiyorum. Böylesi bir fiziksel gelişmenin ötesinde nasıl bir tahmin yapılabilir, bilmiyorum. Sanat belki de o zaman biter.

İngilizcenin tek dil olacağı ve onun yanında yerel birkaç dilin kalacağı yolunda ortak bir görüş var, internetin bütün alışkanlıklarımızı yeniden düzenleyeceğine dair bir öngörü var. Ekolojik dengenin bozulacağı için protein tüketilemeyeceği ve zorunlu bir vejetaryenliğin başlayacağına dair bir öngörü var. Bunlar tümüyle insanı yeni baştan yaratacak gibi gözüküyor. İnsan yeni baştan yaratıldığında, şimdiye kadar oluşturduğu erken modernlik, modernlik ve postmodernizm devresinin dışında kendine göre bir modernlik yaşayacak sanırım. Ne tür bir dönem olacağını henüz kimse bilmiyor ya da benim haberim yok.

Bence, kozmosa ilişkin algılamaların tamamı dönüşecek. Mekânlar değişecek... Mimarlığa giriyorum ama, sanatın artık mekân dışı olup olmayacağı sorunu var. Çünkü mikropların ortalıkta serbest olarak dolaşıp hastalık yapacağı tahmin ediliyor. Bu öngörüyle azınlıktaki zenginlerin şeffaf tüplerle alışveriş merkezlerine bağlanan malikâneleriyle ilgili bir mekân oluşturduğu yeni bir yapılanmadan söz ediyoruz.

Çok gelişmiş hologram televizyon sistemleri karşısında insanlar havada uçuşan mikroplardan etkilenmemek için –bu çok kötü geliyor bana, size de öyle geliyor mu?– ister istemez içe kapanacaklar.

Ömer Uluç, resimle ilgili gelecek tahmini yaparken dilek kipinde konuşuyor. Bu alandaki rastlantıların sonu gelmeyecektir Türkiye'de. Dinin bitmesi konusunda da fütürologlar hemfikir, 200-250 sene sonra ortada din gibi bir şeyin kalmayacağını söylüyorlar. Fakat ben insanın inanmaktan vazgeçeceğini sanmıyorum. Bir topluluğa dahil olmadan sıradan insanın yaşaması mümkün değildir, hatta sıradan olmayan insanların da yaşayamadığını görüyoruz.

Sanıyorum bu dünya, kozmos algılayışını doğru saptamak gerek. Bence bu saatte, dile getirebildiğim kadarıyla, doğru cevaplar vermek yerine doğru sorular sormak gerek. Mallarmé'nin bir sözünü hatırlatmak isterim: "Kendi yaşadığı dönemde yaşanan her şey roman olarak yazılmak üzere yaşanıyor." Şimdi sormak lazım: Şu an yaşananlar ne olmak için yaşanıyor? 2050'de yaşanacak olanlar ne olmak üzere yaşanacak? Bence soru böyle sorulmalı.

A. Kuyaş– Söz şimdi Handan Börüteçene'de...

Handan Börüteçene– Yapı Kredi'den bu konuşma için beni aradıkları zaman telefonu kapadıktan sonra 2000'li yılların tahmini mi? dedim kendi kendime... olası mı? Keşke dedim Apollon'nun Delfili kâhinlerinden biri olsaydım da gelecek binyılı değil tahmin etmek her şeyi bilebilseydim... Ama kâhin olmayan bir fani olarak şöyle düşünüyorum:

2000 yılı, şimdi içinde bulunduğumuz 1999 yılı, geçmişin binyılları... Bunların hepsi biz insanların yarattığı zaman kavramı. Kozmosun gerçeğinde var olan zaman değil, yani 2000 yılı

"sanal gelecek binyıl" Burada gerçek olan tek kavram "gelecek"; çünkü her yanıyla zamanın kendisi izafi bir kavram.

Şu an toplanıp konuştuğumuz "gelecek binyıl" ise yaratılmış bir zaman ürünü.

Belirli bir siyasi ve dini erkin İsa'nın doğumunu merkez alarak ortaya koyduğu ve kabul ettirdiği bir kavram. Tüm bunların sonunda 2000 yılı beni çok da ilgilendirmiyor. Çünkü bu 2000 yılına rakamsal olarak bakarsak yine bu yıl içinde Hicri tarihle 1421 yılına, Rumi tarihle 1415 yılına giriyoruz.

İşte bunlardan dolayı beni yalnızca gelecek ilgilendiriyor. Çalışmalarımı bilenler benim hep tarihten kaynaklanarak bu güne baktığımın ve geleceğe bir şeyler söylediğimin farkındadırlar; nedense beynim hep böyle çalışır, bu benim huyum, gelecek için tahmin yaparken de böyle düşünüyorum.

Geçtiğimiz binyılda olup bitenlere bakarak gelecek binyıl tahmin yaparken de böyle düşünüyorum. Geçtiğimiz binyılda olup bitenlere bakarak gelecek binyıl tahminlerini sıralayabilirim, nelerin can alıcı noktalar olabileceğini kestirebilirim.

11 ay sonra yeni binyıla geçmiş olacağız. Şu ana kadar yaşanılan her şeyin içinde en çarpıcı gerçeğin *"hız"* olduğunu görüyorum.

18 yüzyılda yaşayan bir insanın bir ayda alabildiği haber miktarı ile günümüz insanının aldığını karşılaştırırsak bu süre dakikalara hatta saniyelere iniyor...

Kitle iletişim araçlarının bizlere yüklediği bilgi ve hız işte zaten ortada... Hız'a bir de plastik sanatlar alanında bakalım. Örneğin M.Ö. 300-400 yıllarında ya da M.S.'nın ilk yüzyıllarında korinkt tarzı bir sütun başlığında bir yaprak motifinin değişmesi yüzyıllar alıyordu. Görüyoruz ki antikitede bir tarzın gelişim, değişim süresi ne kadar uzun... Ya da diyelim ki Rönesans... O da yüzyılı kaplıyor. Hemen her şeyde olduğu gibi sanat da yavaş yavaş deviniyor. Şimdi bakın elimde bir kitap var, bu kitap Paris-École Nationale Supérieure des Beaux-Arts'ın 1989 da yayımladığı bir kitap. Adı: *Çağdaş Sanatta 1945 den Beri Gruplar, Hareketler, Eğilimler*

Burada 1945-89 arasında yani 44 yılda tam 100 tane akım yer alıyor...

Binyılımızın başında bir yaprak motifinin değişimi 100 yılı alırken binyılımızın sonunda yalnızca 44 yılda 100 ayrı akım belirleniyor, ayrıca bu sadece batı'da belirlenen akımlar, bir de bunun tüm dünyası var. Yüksek teknoloji, iletişimin hızı, ulaşımdaki hızımız, disiplinler arası iletişimin çoğalması, malzemelerin bollaşması, çeşitlenmesi velhasıl bir sürü etken *hızı* körüklüyor...

Bu *"hız"* hızlanarak gelecek binyılda da sürecek. Bunun beni endişelendiren bir yanı var, onu da şöyle örnekleyeyim; çok hızlı trenlerde giderken kompartımanımızın camından çevreye bakarız ve her şeyin görüntüsü hızla akar, kabala görürüz ağaçları... Binaları, her türlü nesneyi ve şeyi onların detaylarını hatta tam olarak ne olduklarını dahi algılayamayız. Tabii ki gittiğimiz yere hızla varmış oluruz ama arada ne çok şeyi ıskalamış oluruz... Sindirmeden, göremeden, algılamadan geçivermiştir her şey.

İşte "sistemin" bizi içine bindirdiği hızlı tren böyle bir tren. Ben de trene binmeyi kendi adıma hiç istemedim, istemiyorum da... Gelecek binyılda hiç şüphesiz hızlının da hızlısı bu trenlere binecek çok geniş bir kitle var olacaktır ama biliyorum ki kendi zamanına yayılmayı tercih edecek birçok insan birçok sanatçı da olacaktır.

*Hız*ın dışında gelecek binyılda değişeceğine inandığım hatta tahmin yerine temenni de diyebilirim buna, sanat tarihinin yeniden yazılmasıdır. Batı merkezli yazılmış sanat tarihi meselesi... Habire dünyaya Batı'nın dürbününden bakılması durumunun değişeceği... Zaten binyılın son 15-20 yılında Batı'da dahil olmak üzere bu değişimin hareketi başladı usul usul.. Özellikle Batı'nın itiraf biçimleri benim ilgimi çekti... Bazılarından bahsetmek istiyorum.

Centre Georges Pompidou'da 1986'da Dominique Bozo ve Margit Rowell'in yaptıkları "Modern Heykel Nedir?" sergisi ilginç örneklerden biridir. Çünkü bu sergi Batı'nın modern heykelin başlangıcı olarak kabul ettiği Rodin'le başlamak yerine Paul Gauguin'in heykelleriyle başlıyordu. Gauguin'in heykeleri sergide bir başlarına olsalar hadi neyseydi ama onlar Tahitili heykellerle ya da fetiş nesnelerle diyelim, onlarla birlikte sergi-

leniyordu. Batılı izleyici buna hiç alışık değildi, o heykelleri hiçbir şeyden esinlenmeden Gauguin yaptı zannediyordu ona öyle anlatılmıştı. Tahitili heykelleri ise Porte Dore'daki Primitif Sanatlar Müzesi'nde görmeye alışmıştı. Batılı izleyici için güzel bir kompartımandı bu, ama bu sefer bu sergide, kübist sanatçıların işleri Togo'daki fetiş nesnelerle Giocometti'nin heykelleri ise neredeyse görsel olarak birbirlerinin aynısı olan Fildişi Sahilleri'nden gelen heykellerle yan yana sergileniyorlardı. Sarsıcıydı... İlginç bir itiraf sergisiydi derken arkadan Jean-Hubert Martin'in düzenlediği "Yeryüzü Büyücüleri" sergisi geldi, o da neredeyse aynı güzergâhta ilginç ve tartışmalı bir kamuoyu oluşturdu. Bütün bunlardan sonra Pirimitif Sanatlar Müzesi-'nin adı değişti: Okyanusya ve Afrika Sanatları Müzesi oldu.

Oysa hemen hemen aynı yıllarda "Les İmmatériaux" sergisi birçok disiplini içine alan geleceğe dönük geniş bir perspektifi içeren yapısıyla, yepyeni söylemlerin habercisi olmak kimliğiyle Batılı izleyicinin hepten kafasını karıştırıyordu... Artık hiçbir şey onlara öğretilenler gibi değildi... Aslında tüm bunlar gelecekte olacaklara bir tür ipucuydu...

Ben bir ipucu daha olsun diye son bir örnek vermek istiyorum. Üç sene önce 10. Documenta, aynı zamanda Venedik ve İstanbul bienallerinin konuları son derece ilginçti. Catherine David sergisinde yani Documenta'da tamamen yeni yüksek teknolojiye yer vermişti, Germand Celant Venedik'te "Ben Avrupa" dedi aynen, bir Avrupalı olan René Block İstanbul'a geldi. Ve kendi söylemi içinde "Merkeze karşı" bir bienal yaptı, her yer merkezdir dedi, aynı zaman diliminde yapılan bu üç sergide birbirleriyle hem çok çelişkiliydi hem de ikinci binin kapısı önünde sanki kristalize olmuş gibi geleceğin dilini işaret ediyorlardı...

Oysa ben bugün hâlâ yapılmakta olan bu tür büyük sergilerin derinlerinde sahicilik olmadığını görüyorum, sanatın olması gereken yer açısından, olmaması gereken sergiler... Çünkü bunların altında son derece konvansiyonel yaklaşımlar, pazarlamalar, koleksiyonerlerin çekişmeleri var... Bunların içinde sanatçı nerede? Onun sesi, sözü, nerede diye bakıyorum. Bu tür büyük sergiler hiç şüphesiz önemli. Birlikte olmak önemli, ama

artık bu şekilde değil... Zaten sanatı tarih boyunca bir üçlü hep kullanmış: din-para-siyasi erk; bunların hepsi sanatı şakır şakır kullanmışlar. Bu düzenekte yüzyılın başında bir kırılma olmuş Dadacılarla, Breton'larla, Duchamp'larla başlayan hereketler ve tabii ki Beoys'la. Ama ne ilginçtir ki bu ne güçlü bir düzen ve pazar gücüdür ki hatta daha bu insanlar ölmeden yaptıkları her şeyi pazar kendi içine dahil edivermiştir, çark ne bulsa kapıyor. İşte bu güçlü çark gelecek binyılda da maalesef döneceğe benzer. Ben sanatın bu meşhur üçlüden kurtulmasını istiyorum gelecek binyılda, bu çark kırılsın istiyorum.

Sanattan konuşurken beni rahatsız eden, eksik olan çok önemli bir şey var, bizler hep Batı dünyasından örnekler veriyoruz, bu ülkede hiçbir şey olmuyor mu? Bizlerden birini örnek vererek bir türlü konuşmuyoruz. Dilerim gelecek binyılın hemen başlarında bu ülkede gerçekten olup bitenler yani bu ülkenin sanat tarihi dünyayla paralel olarak yazılır. Bu önemli eksik acilen giderilir.

Bunların ötesinde bildiğim bir şey var, gelecek binyıla dair bir fotoğraf göster deseler bana, pırıl pırıl suları akan bozulmamış bir doğa fotoğrafı göstermek isterdim. Onun kaybolmasını onu kaybetmeyi hiç istemiyorum. Ben 2000'li yıllarda ne kadar yaşayacaksam yaşayayım yaptığım işlere devam edeceğim, her ne kadar masal, bilimkurgu dediğimizi şeyler birdenbire gerçek olup hayatımıza giriyor olsalar da. Uzay Yolu'ndaki Kaptan Kirk'ün cep telefonu misali... inanıyorum ki gelecekte hâlâ kâğıt kalemle yazan çizen insanlar olarak. Sanat çok sübjektif bir şey onun için de sanatçı ne kadar değişecek bilemem ama heyecanları hiç değişmeyecek.

A. Kuyaş– Ümidim biraz kırıldı. Çünkü anlaşmazlıktan çok anlaşma zemini gördüm konuşmacıların söylediklerinde. İzin verirseniz şöyle bir özetleyip bir iki soru da ben yönelteyim.

Ömer Bey, önümüzdeki uzun zaman diliminin teknolojik açıdan çok büyük sıçramalara gebe olduğunu ve onlar sayesinde de belki son yıllarda özellikle Batı dünyasında görülen sanatın varoluşuna ilişkin kötümser bakış açılarının pek geçerli olamayacağını söyledi. Metalaşma ve (kendisi böyle ifade etmedi ama ben söyleyeyim, Baudrillard'ın deyimiyle) sanatçı mafya-

larının sanatın bir şekilde ölmesine neden olduklarını, pazar modernizminin artık sonunun geldiğini söyledikten sonra iyimser bir bakış açısı geliştirdi. Belki yeni bir şey söylemedi. Bir tarihçi olarak bu ideolojiler arasındaki marjlardan yeni birtakım yaratıcılıklar çıkacağını söyledi ki bu bugüne kadar da biraz böyle oldu. O nedenle Handan Hanım'la anlaştıklarını söyleyebiliriz. Handan Hanım da teknolojik gelişmeler ne olursa olsun, sanatçıların üç aşağı beş yukarı aynı bam telleriyle harekete geçeceklerini, aynı tepilerle yola çıkacaklarını ifade etti.

Bu konuda önemli bir anlaşma zemini var sanırım. Mithat Bey, her ne kadar önümüzde gerek şu anki insanın biyolojik kısıntıları dolayısıyla olsun gerekse teknolojik gelişmelerin ne gibi bir dünya yaratacağını bilememezden dolayı olsun, sanatın nasıl bir biçimde tezahür edeceğini öngöremeyeceğini söyledi. Ama inanç dizgelerin bir şekilde süreceğini ve bunun da sanatsal dışavurum için bir başlangıç noktası olacağını söyleyerek bir devamlılıktan söz edilebileceğini ima etmiş oldu.

M. Şen– Ben öyle söylemişsem, kendimi düzeltmek istiyorum. Ben, sanatçı tavrının artık farklılaşabileceğini düşünüyorum. Zaten tarih içinde de böyle olmuştur. Mağara duvarına resim çizip de onunla fetiş arasında ilişki kurmaktan çıkıp bugüne kadar gelen sanatçı profilinden başka bir profil olacağını düşünüyorum.

Çünkü burada sadece düşüncenin değişmesi, gelişmesi ve başkalaşmasından değil, ciddi olarak fiziksel yapının başkalaşmasından söz ediyoruz. Handan'ın söylediği gibi, bu dorik sütun başlığı 100 senede değişiyorsa ve ondan sonra çok kısa sürede 180 tane akım çıkıyorsa ve artık akımlardan bahsedilemez ve her insan birer akımsa bunun ileride ne olacağına ilişkin bir şeyler söyleyebiliriz. Burada teknolojiyle birlikte insan ve sanatçı değişirken ileride doğrudan doğruya radikal bir biçimde yaşadığımız dünyanın koşulları değişecek. Sadece genbilimle falan açıklanamaz bu, atmosferin koşulları değişiyor. Bunu fütürologlar söylüyor.

A. Kuyaş– Yine de ısrar edeceğim. Bu söylediklerinizde de ortak bir görüş açısı yaratıyor. İnsan doğasıyla, metabolizmasıyla ilgili araştırmalar yapanlar insanın çok ciddi bir uyum göster-

me kabiliyeti olduğunu söylüyorlar. Burada mutasyon kavramı da geçti. Dolayısıyla, değişen, fiziki şartlar olsun, hatta soluduğumuz hava olsun, ne kadar değişirse değişsin bir uyum olacaktır.

İleriye dönük beklentileri ve temennileri dinlerken hep geçmişten dersler çıkarılması söz konusu edildi. Biliyorsunuz millenarizm diye bir şey var. İnsanlar üçüncü binyıla geçiş noktasında olağanüstü bir şeyler bekliyorlar. Miladın birinci yılı için Avrupa'da, Hicretin birinci yılı için Ortadoğu'da böyle düşünülüyor. Ayrıca bundan yirmi yıl önce meşhur olan bir deyim vardı: "Yüzyıl Sonu" Viyana Çevresi'nin mantalitesini anlatan bir kitaba da başlık olmuştu.

Bugünlerde böyle bir dizi hazırlanmasının nedeni, tarihin sonuna gelindiğine ilişkin iddiaların olmasıydı. İdeolojilerin sonundan bahsedildi ki buna aramızda Ömer Bey de değindi. Bu yüzyıl ideoloji tartışmalarını minimuma indirdi. İnsanlar gerçekten bir şeyler bekliyorlar, önümüzdeki yüzyılın başlarında.

Ben sözü daha fazla uzatmadan, aynı sıradan ikinci tura başlamak istiyorum. Ekleyeceklerini ve itirazlarını duymak üzere... Buyurun Ömer Bey

Ö. Uluç– "Çelişki" gibi bir şey kulağıma gelir gibi oldu...

A. Kuyaş– Teknolojinin sanatı da etkileyeceğini ve sanatın yeniliklerinin teknoloji sayesinde... Peki efendim, eğer sizi sıktıysak özür dilerim *(izleyicinin müdahalesi üzerine)*... Ben ekleyecekleri şeyler olduğunu biliyorum.

Ö. Uluç– İnsanın değişmesi ve bilimsel gelişmelerle birlikte insanın yapısının değişmesi yeni bir durum. Tabii bu durum sanatı da etkiliyor. Sanatın "özel etki"ler haline gelmesi, insanın bunu algılaması önemli titreşimlerdir. Ben heyecan duyuyorum bu gelişmelerden.

İzleyici (Ayla Algan)– İki bin yılının yeni insanını konuşuyorsak biraz öteye gidip hayvan katmanının üzerine özbilinç eklendiğinde insan dediğimiz varlık ortaya çıktı. Burada geri gidemeyiz. İki, yaratma olayını insan varlığı üstünde taşır diyorsak sualim şu: Şimdiye kadar estetik hazlar Aristotalyen bir şekilde gelişiyordu. Yani doğayı taklit, ders almak gibi, yani plastik sanatlar içine oyuncuyu estetik olarak alırsak, devinim

içindeki felsefelerde tabii, haz dediğimiz, estetik haz dediğimiz ki Aristotalyen deyimle "katharsis" diyoruz, arınma diyoruz, 2000 yılından sonra, madem insan varlığı özbilinçlidir ve Hegel'in deyişiyle Geistsomatik'tir, dolayısıyla iki bin yıl da olsa üç bin yıl da olsa insanın antik varlığından estetik hazzı kimse alabilir mi? Bunu düşünüyorum. Yani geriye dönüp makineleşebilir mi insan? Uçak yaptı uçtu, kanat çıkarsa hayvanlığa döner bence. İnsan yaratıcı doğuyorsa, şimdiye kadar yegâneyi yaratabildiyse, dinleri, yaratılış destanlarını yarattıysa niye estetik haz denilen olayı eskitsin?

Ö. Uluç– Katharsis'in değişmesine imkân yok. Mesela bir şizofren resim yaparak tedavi oluyor...

İzleyici (Ayla Algan)– Ben estetik alımlama sırasındaki hazdan bahsediyorum.

Ö. Uluç– Diyelim ki bir Fragonard, bir Walteau karşısında bir Afrikalının katharsis olayına girmesi zor. Ona ancak ilk kalan yol dönemleri hatırlatır. Çevre, eğitim ve kültürün etkisi kesin. Biz teknolojinin hem insanı, hem de insanın çevresini değiştireceğini kabul ediyorsak, katharsis olacaktır ama nasıl olacaktır? Bunun nasıl olacağını şimdiden söylemeye imkân yok.

İzleyici (Ayla Algan)– Bu estetik haz konusunda bir yapısal analiz yapsak...

M. Şen– Yani estetik hazza olan ihtiyaçtan bahsediyorsunuz. Bunu kabul ediyorum. Ama bu da dönüşüyor. Bu yüzyıl başında böyle bir soyutlama ve özdeşleyim arasındaki fark da zaten böyle bir şeyden çıkıyor. Yani bu Woringer'in estetik alımlamasıyla ilgili olarak yaptığı bir şeydir. Soyutlama, bu tür hazların, alımlamaların ortadan kalkması için ortaya atılmış bir paradigmadır. Yani o da müptezelleştirilebilir bir şeydir çünkü. İnsanın haz duygusunun kullanışlılığı en kolay şeydir. Sanatçı bunun da farkında olarak bunun dışında bir yapı oluşturur. Ya da sürekli bunu gıdıklarsınız ve bir süre sonra pornografi olur. Neyi konuştuğumuzu anlayamadım.

H. Börüteçene– Ben de anlayamadım...

İzleyici (Ayla Algan)– Estetik haz için bir insanın çok entelektüel olması gerekmiyor. Yani Mona Lisa'yı Louvre Müzesi'nde bir sürü insan seyrediyor...

Ö. Uluç– Orada tarihi bir yüklenme var.

M. Şen– O zaten ister istemez dayatılmış bir estetik nesne. Onun dışında ve bağımsız alımlayamaz kimse onu bu saatten sonra. Ha, birileri de bunu kırmak için ona bıyık takarlar. Duchamp'ın ironisi gibi... O da zorunludur, çünkü öyle bir estetik haz alımlaması kötücüldür. Bir yerde kırılmak zorundaydı, kırıldı da...

A. Kuyaş– Tekrarlıyorum, ekleyecekleriniz varsa buyurun...

M. Şen– Benim itirazlarım var. Ömer Bey, 1960'lı yıllarda karşı çıktığı, bu coğrafyaya değgin gerçeklerin öne çıkarılmasını savunduğu noktalar vardı. Rahmetli Sezer Tansuğ ve Yüksel Aslan da aynı görüşteydiler. Ben o süreci yaşamadım ama bana çok yakın gelen bir tavırdır bu. Neredeyse beni de kendime getirmiş olan bir tavır, bunu bu saatte söylemek zorundayım. Bunun o zaman Batı'da bir karşılığı yoktu. Ortada ne postmodernizm vardı, ne yeni kolonyalizm vardı. Buradaki sözde aydınlar, H. Ziya Ülken'in deyimiyle "birer sömürge valisi" gibi dolaşıyorlardı. O zamanlar plastik sanatlarda akademiye karşı bu bağlamda bir tavır konmuştu. Şimdi, birdenbire herkes kendi coğrafyasının farkına varmaya başladı. Bu beni bir yandan dehşete düşürüyor bir yandan "sevindiriyor" diyeceğim ama sevindirmiyor. Çünkü bu da modernizmin kendi içindeki eleştirilerinin acentası olarak çıkıyor. Bu acentalar bir yandan iyi. Hem modernizmi, hem postmodernizmi dayatıyorlar. Sanki önceki karşı çıkışların yanındaymış gibi yapıyorlar. Oysa bu zamana kadar erk olmanın rantını zaten yemişler.

Batı şu anda kendi postmodernizmini eleştirmeye başladı. Biz yine Batı üzerinden Batı'yı eleştireceksek, bu iç dinamiklerin yine ıskalandığını gösterir. Bundan üzüntü duyuyorum çünkü bu bir terane halinde artık. Burada postmodernizmin bu kadar müşteri bulmasını da anlıyorum. Yani Batılılaşma paradigmasının başından itibaren Batı'yı taklit eden bir yapı var, postmodernizmin, *pastich*'in *pastich*'idir ve zaten 200 yıldır bunu yapmaya çalışan bir coğrafyada yaşıyoruz. Ben bu kadar evrensel olduğumuzu düşünmüyorum.

H. Börüteçene– Her sabah bu kentte uyanırken tarihin izleriyle uyanıyorum. Ayasofya da duruyor, Süleymaniye de. Kahire'de uyanan insanın da ardında böyle bir ağırlık var. San Francisco'da uyananın yok ama. Çünkü onun öyle bir geçmişi yok. Bunun getirdiği bir hafiflik var.

M. Şen– Nasıl ağırlık yok? Bunlar gökten zembille mi düştüler?

H. Börüteçene– 200 sene önce gittiler

M. Şen– Giderken yanlarında sadece yastıklarını mı götürdüler, kültürlerini de...

H. Börüteçene– Her neyse...

M. Şen– Olur mu canım böyle bir şey?

H. Börüteçene– Dur dur bak ondan bahsetmiyorum.

M. Şen– O zaman cümleyi doğru kur

H. Börüteçene– Nasıl? Türkçe dersi mi alacağım senden? Şundan bahsediyorum. Bir şeyi farklı bir dille anlatmaya çalışıyorum. Giderken tabii ki yemek âdetini, *İncil*'ini, giysisini, şarkısını götürdü ama tarihi eserlerini götürmediler. Talanla yeni bir dünya kurmaya gittiler, niye geçmişini de yanında götürsün adam? İsa resminden başka hiçbir şey asmadı oraya.

Biz Doğuluların hissettiği tarihsel ağırlık gelecek binyılda da sürecek. Teknoloji gelişiyor ama dünyanın belli bir coğrafyasında. Öbür tarafta da üretim ve tüketim biçimi değişiyor. Belki bunlar 2000 yılında farklı yerlere oturacak. Bu da benim sorum...

A. Kıyaş– Tabii burada sizi eleştiremeyiz ancak temenniniz bakımından pek de iyimser bir tablo çıkmıyor ortaya. Çünkü Doğulular sabahları ağır kalkmayı sürdürecekler, sizin o Batı merkezli sanat tarihinizi kimler değiştirecek? Yine o Batılılar mı?

H. Börüteçene– Hayır, benim sorum "Doğu bunu dönüştürebilir mi?"yi içeriyordu.

A. Kıyaş– Peki Handan Hanım'a yanıt vermek isteyen var mı?

İzleyici– Bana göre üçüncü binyılda insan çoğalacak, Tanrı azalacak. İnsan keşfettikçe Tanrı azalacak ve insanın bu noktada duyarlılığı artacaktır. Estetik haz azalmayacak aksine çoğalacaktır. Dillerin toplu bir biçimde duygu diline akışı-

nı hissediyorum. Yeni formlar, yeni renkler bu sessizliğe yanıt verecektir. Boşluk, olağanüstü kapılar ağına dönüştü. Boşluğu kablosuz bir şekilde dolduruyoruz artık cep telefonlarıyla. İnsanın insana merkez olacağını, duyarlılığın teknik karşısında olağanüstü bir denge oluşturacağını ve bu dengenin de yeni formlara, yeni renklere ihtiyaç hissettireceğini düşünüyorum.

A. Kuyaş– Efendim, ben araya gireyim. İlk sorunun anlaşılamamasındaki etken, insanın temel olarak bir metamorfoza sahip olduğu niteliklerini yitireceğine dair bir şey söylenmedi. Evet, DNA'ya müdahalelerden bahsedildi ama bu insanın olduğundan daha çok zenginleşmesi anlamında söylendi. Dolayısıyla bugüne kadar estetik kaygısı olan insanın bugünden sonra bu kaygısı olmayacak mı, sorusu anlaşılamadı.

Ö. Uluç– Estetikte biliniyor ki, "altın ölçü"den bu yana, trajedide, Yunan heykelinden bu yana, Afrika heykelinde, Nijerya heykelinde neredeyse Yunan'la bir yaklaşma var. Kamboçya'daki heykellerle Mısır heykelleri arasında benzerlikler var. Belli ki dünyada bütün kavimlerin ortak bilinçaltında birtakım benzerlikler var ve bazı formlar, bazı armoniler, bazı tavırlar bütün zamanlarda bütün insanların ilgisini çekmiş ve estetik haz sürmüş.

Ancak "çağın ruhu" buna bir şeyler ekliyor. Korkuyu, çirkini gösterme, Picasso Basquiat, çocuk sanatı vs. Anlıyoruz ki sanat mağara döneminden bu yana, bir çeşit arketipi korumaya çalışıyor, bir taraftan da çağın beğenisi onu değiştiriyor. Bu neyi getiriyor? Geriye baktığımızda, yani İslam sanatına 16. yüzyılda bakmakla Picasso'yu, Matisse'i bildikten sonra bakmak arasında fark var. Bu farkta entelektüel bir boyut var. Dolayısıyla bu karmaşık süreç devam edecek.

İnsan da DNA'sını kontrol edebileceğine göre, insanın estetik hazzını kaybetmesine imkân yok. Bugün Batı kendini çokça kritik ediyorsa bu dengelerin canlılığı ve eleştirel gücünden kaynaklanıyor. Latin Amerika edebiyatının yükselişi, Afro-Amerika müziğinin gücü Batılıları tahrik ediyor.

İzleyici– Üç sanatçı ilk turdaki konuşmalarında geleceğin felaketlerini ambalajlayıp sundular. Birden "kötücül" kelimesi

Mithat Şen tarafından telaffuz edildi. Kendi kendime "Nihayet" dedim, "bu gidişe nasıl böyle soğukkanlılıkla yaklaşıyorsunuz?" Bugünün ve geleceğin sanatçısı düzenle ne kadar uzlaşacaktır? Teknolojinin insanı kendine yabancılaştırdığını görmüyor musunuz?

Turkcell'in bu salonunda size soruyorum: Bugün ve gelecekte düzene karşı gelecek, iyiyi ve kötüyü sorgulayan düzene karşı çıkan birisi var mı? Hiç mi geleceğe karşı çıkmayacağız? Felaketi görmüyor musunuz?

Ö. Uluç– Ben size bir yandan katılıyorum. İlk defa bizim gibi ülkeler için bir aralık imkânının doğduğunu söyledim. Bu büyük kuvvetler "arasında" nasıl yaşanacağını bulmak bize düşüyor. Bugün, Batı'nın üstünlük konumunda boşluklar var. Bir aralık imkânı, bir tarih yazımı imkânı var. Bu bize düşüyor.

H. Börüteçene– Hoş şeyler söylediniz ama onların bir kısmını biz de söyledik. Demek ki onlar arada kaynamış. Bilim aslında zararlı değildir, teknoloji onu kullanır...

A. Kuyaş– Bu iki tarafı keskin bir bıçak da olabilir. Ömer Bey teknik imkânların malzeme açısından sanatçıya büyük özgürlük getirdiğini söyledi. Bugün teknoloji sanata açılım sağlıyor yani hep kötü tarafından bakmamak lazım. Sizin "Keşke yanımda cep telefonu olsaydı" diyeceğiniz bir anınız olacaktır...

M. Şen– Teknolojiyi iktidarla birlikte siz de kullanırsınız ama bu iktidarla uzlaştığınız anlamına gelmez. Bugün Singapur'da, şu andaki yönetici, 2050 yılındaki internet devrimine göre örgütlenmiş durumda. Singapur 2050 yılına bütün gençliğini hazırlıyor. "Buradan biz geleneklerimizi gençlerimize aktarmak için yararlanacağız" diyorlar.

İzleyici– Burada hep dışarıdan konuşuldu, biraz da Türkiye'den konuşalım. Bizim daha çok işimiz var. Ben üniversite hocasıyım, gençlerimizin hali acıklı, sergi salonlarını bilmiyorlar, onları ellerinden tutup götürüyorum. Biz çoğunluğu genç olan Türkiye olarak, kültürümüzü bozuk para gibi harcadığımız bir toplum olarak gelecekte neler yapmayı planlıyoruz? Gençlere nasıl ineceksiniz? Burada neler yapabiliriz? Biz önümüzdeki yılbaşını (2000'e girişi) belki yüz yıl sonra kutlayacağız...

Hamlet'i bilmeyen gençlere modern bir Hamlet sunama-

yız. Kendi kültürümüzü, geleneksel sanatlarımızı gençlere nasıl aktarırız? Kültür politikası yok, para da ayrılmıyor bu işlere. O zaman biz eğitimcilere, siz sanatçılara fazla iş düşüyor. Dünyanın ozon tabakası deniyor ama biz bunu çok sonra anlayacağız, çünkü bizim daha çok işimiz var.

M. Şen– Kendi adıma hiç böyle bir misyonum yok. Yani hem resim yapacağım, hem sergi açacağım, hem kitap okuyacağım, müzik dinleyeceğim sonra da üniversitelere gidip... Yok canım! Niye? Galerileri bilmeyen öğretim görevlileri var. Önce yakın iş arkadaşlarınızı eğitin, bırakın öğrencileri. Öğrencileri de onlar eğitiyor!

H. Börüteçene– Doğru...

M. Şen– Asla kendi adıma böyle bir misyon görmüyorum. Bu saatte artık zaten müze, galeri ölmüştür... Handan'cığım Plastik Sanatlar Derneği'nde kaç tane üye vardı?

H. Börüteçene– 500 mü, 600 mü...

M. Şen– Topu topu o kadar! Bunların da kaç tanesi sanatçıdır, o da tartışılır...

H. Börüteçene– Bu soruları soracağınız yer burası değil. Kültür Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı...

İzleyici– Ben çekirdek bir şey sorayım size. Bizim, öğretim üyesi olarak size yönelteceğimiz soruyu siz buradaki sanatçılara yöneltiyorsunuz. Siz ne düşünüyorsunuz?

M. Şen– Devlet tarafından, iktidar tarafından geliştirilmiş sanat beğenisi yıkıcıdır... Aman geliştirilmesin! Gelişecekse kendi kendine gelişsin.

H. Börüteçene– İki büyük üniversite var İstanbul'da. Bu okulların hocaları gezmiyor, izlemiyor sergileri bir defa. Hatta okullarından içeri dünya girecek diye korkuyorlar.

A. Kuyaş– Son bir soruyu ben Ömer Uluç'a sorarak kapatayım. Önümüzdeki yıllarda plastik sanatlara yönelik her türlü ilgide geometrik bir artış beklenebilir mi?

Ö. Uluç– Toplumların estetiğe ihtiyacı var bugün. Yakın tarihe bir bakarsak Sovyetler'deki yaratıcılık krizinin, ilerici sanatçıların Sovyet toplumundan dışlanmalarına bağlı olduğu görülür. Böylece hantal bir imaj çıktı. Mimariye ve endüstriye de bu yayıldı. Ülkenin dünyayı değiştirici imajı dağıldı.

Aynı şey ideolojik olarak düşünülürse mesela Türkiye'de bir Türk–İslam sanatı imajı tek başına anlamsız. Birçok kültür, tarih var, Bizans var bu topraklarda. Bunlara sahip çıkmak gerekli. Bizim 1960'lı yıllarda söylediğimiz şeylerin doğrulandığı iddiasında değilim, sorun iddialar değil.

M. Şen– Ben o bakımdan söylemedim...

Ö. Uluç– Yalnız bazı şeyler daha çok insan tarafından kabul ediliyor. Bugün Bizans'tan bahsediliyor, oysa önceleri bu politik bir hata olarak görülürdü. Yine politik olarak bazı dönemler fazla göklere çıkartılmıştı, şimdi biraz dengelendi.

A. Kuyaş– Efendim, gösterdiğiniz sabır için çok teşekkür ederim.

"mimarlık"

16 Şubat 1999

Yönetici: Ahmet Kuyaş
Konuşmacılar: Atilla Yücel, Nevzat Sayın, İhsan Bilgin

Alımet Kuyaş– Daha önce tarih, dil ve plastik sanatlar üzerine konuştuk. Bugünkü söyleşimizin konusu ise mimari. Konuşmacılarımız sayın Atilla Yücel, Nevzat Sayın ve İhsan Bilgin. Kendileri bu sırayla konuşacaklar. Ben fazla uzatmadan sözü Atilla Yücel'e veriyorum.

Atilla Yücel– Ben ilk konuşmacı olmanın avantajını da kullanarak genel bir çerçeve çizmek niyetindeyim. Önümüzdeki binyıl için düşünmek oldukça iddialı. İnsan, binyılın başında dururken bunun ürküntüsünü de duyuyor. Binyıl perspektifi karşısında mimarlık gibi ayağı oldukça yere basan bir konuda akla neler geliyor...

Binyıl için düşünmek deyince aklımıza gelebilecek birkaç olasılık var. İlk akla gelen, gelecek için tahminlerde, hatta kehanetlerde bulunmak, fütüroloji yapmak... Bir başka seçenek, bugünden hareketle yakın geçmişe bakmak ve bazı öncelikleri dile getirmek olabilir. Ya da, daha temkinlisi ve sağlıklı olanı, bin yıllık bir geçmişe bakarak oradan çıkarsamalar yapmak olabilir. Hem geçmişin, hem bugünün muhasebesini yapmak ve bir projeksiyon çıkarmak...

Bu olasılıklar içinde akla gelebilecek alt seçenekleri, benim aklıma gelen ipuçlarını gözden geçirmek istiyorum. Bana bu seçenekler arasında en zoru ve en aykırısı fütüroloji yapmak geliyor. Fransızlar *futuriblér* deyimini kullanıyor; gelecek için tahmin edilebilir olanlar... Böyle bir şey yapmak için bunun geçmişte nasıl yapıldığına bakılabilir. Tarihte bazı insanlar gelecek hakkında bir şeyler söylemiş, hatta iddialarda bulunmuşlar, manifestolar yayımlamışlar, ütopyalar üretmişler, kestirimlerde bulunmuşlar

Mimarlık deyince, sadece "bina"dan bahsetmiyoruz, mekânı, kenti, çevreyi kastediyoruz. Rönesans'tan itibaren manierist dönemde falan ideal kentler tasarlıyorlar. Devrimci atılım-

ların olduğu dönemlerde ideal tasarımlar yapılmış... Hızla günümüze geldiğimizde 20. yüzyılın ilk yarısına, *avant-garde* modernizmin belirli akımlarında, o anlamda yine günü zorlayan, gelecek vizyonlarıyla yüklü birtakım mesajlar, tasarımlar var, fütüristlerin, konstrüktivistlerin dünyası var, çok daha yakın zamanda teknolojinin, bilimin sorgulanması ve mimarlığa uyarlanmasıyla bazı yakın gelecek önerileri var. Özellikle 1966'lı yıllarda özellikle kimyanın, organik sentetik bileşenlerin üretebildiği bazı hafif malzemeler mimariye girdi. Bunlar birtakım teknoloji ve tasarım önerileri. Uzay mimarileri, sualtı mimarileri, köpükler, kibernetik şehirler vs... Burada bitiyor.

Üçüncü seçeneğe bakarsak, daha geniş bir perspektifle mimarinin geçmişine baktığımızda piramitlerden partenona, partenondan 19. yüzyılın mühendislik yapılarına, Chrystal Palace'a ya da Ayasofya'dan Millenium Kulesi'ne baktığımızda yine teknoloji öncelikli bir farklılaşma görüyoruz. Yeni teknolojiyle birlikte yeni olanakların, mekânı biraz farklı şekilde biçimlendirmesini görüyoruz. Burada temel geometriler değişmiyor.

Burada bir şeyi gözden kaçırmamalıyız, mimari sadece yapı, madde, biçim mi? Mimarinin asıl ereğinin mekânın biçimlenmesi olduğunu düşündüğümüzde tabii teknoloji önemli, tabii madde mimarinin vazgeçilmez bileşeni. Ama mimari aynı zamanda toplumsal organizasyonla ilgili, giderek bilgi ve bilginin yeniden üretilmesiyle ilgili, nüfusla, iskânla, çevreyle ilgili, örgütleşmeyle ilgili. Yakın geleceğin mimarisi söz konusu olduğunda tartışılması gereken bence mimarinin kendisi değil, bu sorunlardır. Bir yanda bilim ve teknoloji öte yandan toplum.

Dolayısıyla biz ne bin yıl sonrasına, ne beş yüz yıl sonrasına, ne de salt geçmişe bakmayıp yakın geleceğin önceliklerini ön plana çıkarırsak, benim tartışılmasında, dikkate alınmasında, üzerinde biraz düşünülmesinde yarar gördüğüm birkaç konu var. Biri yine teknoloji... Yarın dediğimizde teknolojiyi düşünmeden ne bugünden ne yarından söz edemeyiz. Biraz uzağa bakmaya cesaret edersek, insanın bugünden yarına, yarından biraz daha öteye, maddeye ne kadar bağlı olacağını düşünmek bana önemli geliyor. Özellikle madde içermeyen gerçekliklerin var olduğu bir ortamda insanın yaşama koşulları mad-

deye ne kadar bağlıdır, mimari çevresi maddeye ne kadar bağlı olacaktır? Mimarinin asli unsurları (geometri, ışık) geçerliliklerini sonsuz sürdürebilecekler mi, sınırları var mı? Birtakım hafıza unsurları, bazı arketipler, şemalar, alışkanlıklar, imgeler ne kadar kalıcı. Modanın hızını, bilgi akışının hızını düşündüğünüzde bütün bu tarihin tortusu, birikintisi beş, on, elli yıl sonrası için ne ifade eder? Bunlar düşünmeye değer... Hafızanın değeri ne olacak?

Daha önemlisi toplumsal alanın (mimarlık toplumsal alanla çok ilgili) organizasyonu meselesi. İktidar, erk önemli çünkü mimari erkin bir aracı, onun gerçekleşme mekanizması. Devlet, din, aile gibi kurumların geleceği mimariyi belki büyük ölçüde etkileyecek. Çevrenin organizasyonunun talebini oluşturacak olan, sistemleri belirleyecek olan şirket mi, aile mi, birey mi olacak? Yetkeyle birey arasındaki ilişkiler mekânın biçimlenmesinde önemli bir yere sahip. Bunların hızlı bir yer değiştirme süreci içinde olduğunu görüyoruz. Aileyi de iktidarın önemli bir platformu olarak görüyorum.

Son olarak bilginin, bilginin organizasyonunun, yeniden üretiminin bu konuyla çok yakından ilişkisi olduğunu düşünüyorum. Bütün bir geçmişe ve geleceğe bakan gidip gelmelerin içinde beni düşündüren günümüze bağlanmak. Geçmişe bakarak yarını düşünmek adına belki yapılan en faydalı iş, bugünün değerlerinin, güncel söylemlerinin nerede durduğu konusunda kritik bazı araçlar, eleştiri unsurları bulmaktır. "Korumak" mesela bu söylem içinde nerede duruyor? Yerellik, küreselsellik tartışmaları nerede duruyor? Modernizm ve historisizm tartışmaları nerede duruyor? Üsluplar, medyanın yeniden yeniden ürettiği biçim şıringaları nerede duruyor? Mimarlık kuramı nerede duruyor, eğitimi ve eğitim kurumları nerede duruyor? Yakın geleceğin perspektifi içinde böylesi bir kurumsallaşmanın anlamı var mı?

Bütün bunların güncel geçerli değer sistemlerini sorgulamak için, dün-yarın ilişkisi yararlı bir ipucu gibi görünüyor. Bundan öte hiçbir hükme, sonuca gitmek istemiyorum. Sözümü burada kesmek niyetindeyim, teşekkür ederim.

A. Kuyaş– Söz Nevzat Sayın'da...

Nevzat Sayın– Bu kadar uzun bir gelecek tahmininin biraz Nostradamus'ça olacağı konuşuldu daha önce. Buna yakın durmadığımı söylemeliyim. Geçmiş zaman üzerinden bir şimdiki zaman değerlendirmesi bir gelecek zaman değerlendirmesini getirir diye düşünüyorum. Yakın geçmiş zaman üzerinden bunu yapmayı düşünüyorum. Uzun gelecek üzerinde biraz düşününce bugünü ezen bir şey çıkıyor.

Tarih tekerrürden ibaret değilse bile, yönü yukarı doğru olan iyimser bir bakışla bir helis olarak düşündüğünüzde, ona üstten baktığınızda kapalı bir daire gibi göründüğü için birçok şeyin üst üste çakıştığını düşünebilirsiniz. Yandan baktığınızda yukarı doğru çıkan bir sarmalın üzerinde, birbirlerinin altında, üstünde, ilerisinde, gerisinde gibi görüneceklerdir. Bana biraz böyle geliyor tarih fikri.

Serhan Ada hatırlatmıştı, bütün dillerde geçmiş zaman kullanımları gelecek zaman kullanımlarından daha zengin, daha renkli... Buradan şunu düşünüyorum, aynı şeymiş gibi görünen ama birbirine benzemeyen şeylere bakarak genellikle çokça yapılan bozuldu, yok oldu gibi kavramlar yerine, bunların tamamını değişiklikler adı altında toplamak gerek. O zamana kadar sorun olan şeyleri siz "girdi" olarak kabul ettiğinizde daha hayırlı şeyler haline dönüşüyorlar.

Yapacağım alıntıları art arda sıralamak istiyorum. Bunlardan bir Vituvius'un *Mimarlık Üzerine On Kitap*'ından. İki bin yıl önce yazılmış bu kitap bana çok ilginç geliyor. Okuyacağım metin İ.Ö. 30'da yazılmış: "Vituvius, moda olarak ortaya çıkan ve hızla yayılan geç ikinci veya erken üçüncü stil Pompei resmini çok ağır bir şekilde eleştiriyor. Bu yeni resimde doğaya uygun kent ve kır manzaraları, natürmortlar, çeşitli mitolojik sahneler yerine, gerçekle hiçbir ilişkisi olmayan, olamayan fanteziler ve süsleme motifleri işleniyor. Gerçek sütunlar yerine, incecik kamış sütunlar, bunlardan fışkıran yapraklar, çiçekler, makaralar ve onların üstünde oturan insan ve hayvan figürleri, grotesk maskeler vs... Vituvius'a göre böyle şeyler yoktur ve olamazlar. Gerçek sanatın mükemmelliği, bu yeni zevklerle yozlaşmış bir sanat anlayışının kötü takipçileri tarafından yenilgiye uğratıldı. Üstelik halk, bu sahteliklerin ne denli yanlış

şeyler olduğunu görmediği gibi, hiç öyle şeylerin olup olamayacağına da bakmadan onlardan hoşlanıyor."

Şimdi buradan, bir alıntı daha, bu da 1914 Fütürist Mimarlık Manifestosu'ndan bir cümle: "18. yüzyıldan beri mimarlık yoktur. Modern mimarlık denilen şey, yapı iskeletini saklamak için kullanılan çok farklı üsluplardaki öğelerin aptalca bir karışımıdır. Kökeni Eski Mısır, Hint ya da Bizans'ta olan ya da neoklasisizm olarak bilinen o şaşırtıcı saçmalıklar ve beceriksizlikler patlamasına uzanan, ne yapısal gerekliliğin ne de beğenimizin haklı sayacağı bu süslü karnaval kabuğu ile beton ve demirin yeni güzelliği kirletiliyor."

Biraz daha uzunca, Adorno'nun *Minima Moralia*'sından, mimar olmayan birinden bir alıntı... "Evsizlere Sığınak" bölümü... "Sözcüğün alışılmış anlamıyla barınak artık imkânsızdır. İçinde büyüdüğümüz geleneksel evler çekilmez olmuştur. Orada yaşanan her konforun bedeli bilgiye ihanettir bugün. En küçük sığınma duygusuna bile aile çıkarlarının küflü kokusu karışmaktadır. Bir tabula rasa üzerinde inşa edilen o modern işlevsel konutlarsa uzmanların zevksizler için imal ettiği, içlerinde yaşayanlarla hiçbir bağlantısı olmayan yaşama kutularıdır. Ya da yolunu şaşırarak tüketim alanına girmiş fabrika tesisleri. Sahici ama satın alınmış bir eski konakta sığınak arayan kişi, kendini diri diri mumyalamış olur. Bir otel ya da pansiyona taşınarak kendi ikametgâhımızın sorumluluğundan kaçma çabası da mülteciliğin dışarıdan dayatılmış koşullarının bilgece bir seçim olarak görünmesini sağlar. Ev, geçmişte kalmıştır. Belli bir uzaklıktan bakıldığında Viyana atölyeleriyle Bauhaus arasındaki fark o kadar da büyük değildir. Salt işlevsel çizgiler, işlev ve amaçlarından kurtularak kübizmin temel yapıları kadar süslemeci olmuşlardır bugün. Bütün bunların karşısında, bağlanmamış, askıda bırakan bir tavır hâlâ en doğru davranış biçimi olarak görünmektedir" diye üç alıntı. Son alıntının tarihi 1951.

19. yüzyıla gelene kadar doğrunun ne olduğu açıkça tarif edilebiliyor ve bu tanıma uymayanlar kendiliğinden yanlış olarak kabul ediliyordu. Mimarlık kendi gelenekleri ve değerleriyle tarif edilip bir bütünlük taşıyordu. Kendi dışındaki baskılar

onun kendi kendini açıklayabilme ve yeniden oluşturabilme durumunu değiştirebilecek ağırlıkta değildi. Ancak 19. yüzyıldan başlayıp endüstri devrimiyle müthiş bir ivme kazanıp bugüne kadar giderek artan toplumsal ve teknolojik baskılar mimarlığın, kendi kendini açıklayabilme durumunu sağlayan kapalılığını değiştirdi. Bu çok önemli bir değişiklik gibi görünüyor bana.

Yerleşim birimlerindeki değişiklik ve özellikle kentlerin yeni yapılanmaları, buluşlarla çığ gibi büyüyen teknoloji ve yeni malzemeler, arsa fiyatlarının ve kârlılıklarının inanılmaz artışı, sanayi sahiplerinin niteliklerinin değişmesi, eşzamanlı bilgi birikiminin yığışması mimarinin altyapısını bir daha eskisine benzemeyecek bir biçimde değiştirmiştir. Bütün bu değişiklikler mimarinin içinden olmamış ama mimarinin değişmesini zorunlu hale getirebilmiştir.

Buna rağmen mimarlığı bir "inşa faaliyeti" olarak anladığımızda (ki ben ağırlıklı olarak buna yatkın olduğumuzu söyleyebilirim), zorlamanın büyüklüğüyle değişim arasında doğru orantılı bir ilişki kurmak kolay değildir. Yeni arayışlara rağmen uygulamalar, sözü edilen değişiklik taleplerine oranla daha tutucudur. Dolayısıyla mimarlıkla ilgili bütün tartışmalarda hâlâ mimarlığın kendi içinden mi yoksa dolaylı zorlamalarla mı tanımlanacağı oldukça karmaşık görünüyor. Az önce Atilla Yücel de bu dolaylı baskılardan bahsedince bu düşüncem perçinlendi.

Her şeye rağmen başka alanlarda olduğu gibi mimaride de temel sorunlardan birini, düşüncenin biçimsel ifadesinin ötesine geçebilmek oluşturuyor. Fakat gerçekliği anlamakla onu ifade etmenin aynı şeyler olmadığını ben kendi adıma kabul ediyorum.

Karmaşık noktalardan biri de mimarinin, kullanılabilir dünyanın gerçek bir parçasını oluştururken aynı zamanda o dünyanın ifadesi olma halidir. Bu da zor noktalardan biridir. Mimari dış baskılara karşın kendini ifade ederken iç dinamiklerini kullanmayı sürdürüyor. 19. yüzyıla kadar sürdüğünü düşündüğümüz genelgeçer ilkelerin artık olmaması yüzünden bugün hem gerçek bir dünyanın parçası olma hem de bu dün-

yanın ifadesi olma halini sağlayan kural dizileri artık mimarların kendileri ya da küçük gruplar tarafından oluşturuluyor.

Şimdi bu 19. yüzyıla kadar olageldiğini düşündüğüm, ondan sonra da hızla değişmeye başladığını düşündüğüm tam o ara kesitteki şeyler. Mimarlığı diğer sanatlardan ayıran şeylerden biri, onun doğası gereği ancak siparişle yapılabilir olması. Artık siparişi verenler de başka insanlar ve bunlar her zaman mimarinin dışındalar. Dolayısıyla sermayenin etkinliği çok fazla. Bu, mimarlığın en çok zorlandığı noktalardan bir tanesi.

Eninde sonunda mimarlık, zamanın ruhuna sahip olan mimarlar tarafından oluşturulacaktır. Çok uzun zaman daha böyle olacak. Geleceğin oluşturulması da, bugüne kadar oluşturulmuş değerler sisteminin yeni koşullar çerçevesinde gözden geçirilip eskinin yüklerinden arındırılıp, gerekiyorsa yeni yüklemelerden kaçınmadan ama yeniden kurulmasıyla olabilir.

Bugünün ve geleceğin en önemli sorunu, mimarlığın kendisi dışındaki baskı unsurlarıyla ne tür bir ilişkisi olacağıdır. Bu cümle, mimarlığın zamanın ruhuna sahip mimarlar tarafından oluşturulacağı cümlesiyle çelişik görülebilir ama çok açıktır ki, birbirine benzeyen benzemeyen birçok şeyi eşzamanlı olarak kullanabiliyoruz. Örneğin globalleşen bir dünyada neredeyse beylikler kadar küçük devletler eş zamanlı olarak kurulabiliyor. Dolayısıyla bu mimarlığın kimin tarafından oluşturulacağı çelişkisi de bu kadar çelişik.

Sonuçta, benim gelebildiğim nokta, bütünlüğünü kendisine ifade edebilme biçimlerini tümüyle yansıtabilen bir dünyayı önceden bilmek bugünkü verilerle mümkün değil.

A. Kuyaş– Son olarak söz sayın İhsan Bilgin'de...

İhsan Bilgin– Ben bu "Binyıl İçin Tahminler" başlığını duyunca kurulmuş bir "şaka" olarak düşündüm. Bizleri böyle bir "şaka" aracılığıyla topladılar diye düşündüm. Herhalde bu binyılın başında Bologna Üniversitesi'nde spekülasyon yapan papazların bile aklına böyle bir şey gelmezdi. Bugünden daha çok spekülasyon üretilen bir çağdı o bir manada; fakat spekülasyonlar bu türde değildi. Bugün biz böyle bir spekülasyonun yapılabileceğini biliyoruz ama bunu bildiğimiz anda da saçma geliyor bizlere.

Peki o zaman bu tür bir çağrıya nasıl yanıt verilebilir? diye düşündüğümde, herhalde esas olarak değişme dinamiği üzerine konuşmayı düşünüyorlar dedim. Bugünü anlamak için ne kadar geriden başlanabilir diye tarttıktan sonra, geçen yüzyılın ikinci yarısından başlamaya karar verdim. Ve bu 150 yılı mimarlık açısından değerlendirmeyi tercih ettim.

Bundan bir süre önce Los Angeles'ta bir arkadaşım bir binaya götürdü bizi. Daha önce literatürden hayal meyal bildiğim bir binaydı. 1970'lerin başında Elwood ve Creec adlı iki mimar tarafından yapılmış bir dizayn okulu. Boşlukta duran, uzun ve iri bir kütle. Siyah, demir konstrüksiyon ve cam... Son derece sade, iddialı, ama iddiasını tek seferlik olmaktan almayan, çok kolay tekrarlanabilirlik duygusu uyandıran, ama o tekrarın sıkıcılığını da çağrıştırmayan bir binaydı. Bizi gezdiren tiyatrocu arkadaşımız son derece basit gözüken ama üstünde durdukça içine çeken bir soru sordu: "Madem bu bir kere yapılmış, neden tekrarlanamıyor?" Neden hâlâ o anlamlandıramadığınız binalar yapılıp duruyor?"

Hiçbirimiz cevap veremedik. Sonradan üzerinde çok düşündüm bu sorunun. Daha çok da bu yüzyılın istikrarsızlıkları üzerine düşüdüm. Bu yüzyılın hem herkesi ikna eden çözümler üretme kapasitesi vardı, hem de bunlar bir türlü yeni konvansiyonlara, uzlaşmalara dönüşemiyorlardı. Dönüşebildikleri durumlarda da, deforme oluyorlar, başta kastedilenden farklı bir şey oluyorlardı. Makul bulunan bir şeyi başlangıç olarak, referans olarak alıp geliştirmek mümkün olamıyordu bir türlü.

Yapılı çevre üretiminin ürünlerinin değişiminde de bir ele avuca sığmazlık vardı. Bu yüzyılda bir yandan her şey değişti, hiçbir şey eskisi gibi kalmadı, ancak öte yandan da hiçbir şey istenildiği gibi, önceden kurulduğu gibi değişmedi. Üstelik 20. yüzyıl kurgunun, vizyonun en bol üretildiği zaman dilimidir herhalde. Nevzat'ın referans verdiği *Manifestolar* kitabı bunun tanığıdır. Yani hem çok kuruluyor, değişimin yönünü belirleme enerjisi yayılıyor; hem değişimin kendisi bunların dışında cereyan ediyor. Yani neredeyse şöyle bir terslik var; değişmesi istenilen şeyler değişime direniyor; değişmemesi istenilen şeyler

ise değişiveriyor. Ya da gerçekleştiğinde onu kuranın isteğinden farklı bir şey haline geliveriyorlar.

Hilberseimeir'in 1920'lerde Berlin için yaptığı bir fotomontaj vardır. Almanya'da, Avrupa'da o zamana dek geçerli olan küçük binaların egemenliği, bu örüntünün sıkışıklığı ve çözümsüzlüğü onu daraltmış, boğmuş olmalı ki, onların yerine devasa bloklar koymuş. Her iki örüntü yan yana gelerek karşılaştırılabilsin diye. Sonra bu ölçekte ve bu tarzda çok bina yapıldı. Ve sonucunun hiç de Hilberseimeir'in kastettiği gibi olmadığına kuşkum yok...

Atilla Yücel mimariyi sadece bina olarak görmediğini söyledi. Ben de öyle bakıyorum. Her zaman, özellikle de 19. yüzyıldan sonra, anonim fiziksel çevre üretimiyle mimarlık arasında bir kopukluk var. İlkeler, kurallar başka bir yerde duruyor, fiziksel çevre üretimi de kendi temposuyla yaygınlaşarak gelişiyor. Öte yandan bu ilişkisizlik içinde başka tür bir ilişki de var: Geniş anlamıyla son yüz, yüz elli yılda ortaya çıkmış her türlü mimari tutum, aslında mevcut yapılı çevre üretimine, mevcut fiziksel çevrenin konumuna karşı bir tepki olarak gelişmiş. Bunu biraz filozofların felsefe yapmasına, felsefenin realite karşısındaki durumuna benzetebiliriz. Hem kopuk, hem ilişkili diyalektik bir durum var. Hem tasavvurlarımız, hayallerimiz var, hem de gerçek bunları alıp öğütüyor, tanınmayacak hale getiriyor.

Mesela beton ve betonarmeye baktığımızda, çimento yüz yıl boyunca saksı gibi küçük ölçekli nesnelerin üretimi dışında nadiren kullanılmış; 1910'lara, 1920'lere kadar. Avrupa'da binalar eskiden yapıldıkları gibi yapılmaya devam etmişler. Yüzyıl başında betona yoğunlaşan 2 mimar var: Perret ve Corbusier... Bunlar betonun imkânlarını kullanarak manifestolar yazıyorlar. Oysa 1950'lerde o beton yaygınlaştığında artık tanınmaz bir halde, hiç o deneylerle ilgisi yok.

Cam ve çelik de öyle. 19. yüzyılda seralar, köprüler, hatta Crystal Palace yapılıyor. Ama Mies van der Rohe'nin Amerika dönemine, yani 1940'lara kadar çelik ve camla kayda değer bir mimari tavır geliştirildiğine tanık olmuyoruz... Kısa bir süre sonra plastik geliyor. Bugün Amerika'daki binaların bünyesinde % 40 civarında plastik malzemeler var. Plastik malzemenin

potansiyellerinden de yararlanan bir hibrid mimarisi var. Bu arayış, olasılıklar mimarisi olarak adlandırabileceğimiz bir genel tutum alış içinde konumlanıyor. Öte yandan bir de bana eşlik eden kalıcı ve zamana karşı dirençli olanın arayışı var...

Kısacası son yüzyıla baktığımızda bir yandan kayda değer bir değişimin olmadığını, yüzyıl başındaki soruların bütün canlılıklarıyla geçerliliklerini koruduklarını görüyoruz. Ama bir başka açıdan da baktığımızda her şeyin değişmiş olduğunu, hiçbir şeyin yüzyılın başındaki gibi kalmadığını görüyoruz. Ama bu değişimler ve değişmemeler hep kastedilenlerden farklı olmayı da sürdürüyorlar...

A. Kuyaş– Öyle görülüyor ki mimar dostlarımız tutucu davranmışlar. Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık "Binyıl İçin Tahminler" derken, 2999 yılını da düşünüyordu elbette. O işin şaka tarafı ama önümüzdeki binyıla da on ay var sadece. Dolayısıyla en azından önümüzdeki yüzyıl için bir şeyler düşünürler diye biz kendimizi aldatmışız anlaşılan. Yahut da söylendiği gibi, bu mimarlar gerçekten ayaklarını çok sağlam zemine basıyorlar.

Değişimin mutlaka olacağını söylediler. Ne tür verilerden nasıl değişimler olacağı konusunda da her üç konuşmacımız bize birtakım ipuçları verdiler. Ama onun ötesinde spekülasyona pek gitmek istemediler.

Kısaca, mimar olmayan ben, önemli gördüğüm noktaları şöylece özetleyebilirim. Bir kere, son yüzyılda mimarinin, değişimi gittikçe hızlanan teknolojinin etkisinde yeni değişimlere gebe olduğu ima edildi. Bunun yanı sıra, mimarinin toplumdan ayrı düşünülemeyeceğini, örgütleneceğini, denetleneceğini de öngörmek gerekir mimarideki bir değişimi öngörmek için, denildi. Ve tabii bilginin yeniden üretimi dendi ki, burada da işin içine bazı unutkanlıkların girebileceği söylendi. Mesela belki korumacılık konusunda aynı duyarlılık olmayacak.

Konuşmacılarımızın bir tur konuşma hakları daha var ancak bu arada sorusu olan varsa önce onları alacağım... Yok, o zaman konuşmacılara döneyim. Atilla Bey...

A. Yücel– Benden sonra konuşulanların bendeki çağrışımları var. Birbirinden kopuk birkaç şey... En son Ahmet Bey'in,

"mimarlar tutucu" gözlemi doğru. Bunda şaşılacak bir yan yok. Nevzat onu kendi adına veciz bir şekilde ifade etti. Mimar da bu zaten, kunduracı gibi bir şey. Biri ayakkabı yapıyor, biri bina yapıyor. Bina yaparken çok da ötesini düşünmüyor, adam mimar. Dolayısıyla biz ilerisini düşünmeye çok elverişli bir mahluk değiliz.

On, yirmi yıldan ötesi için bir şey söyleyebilmiş mimar yok zaten. Bunu söyleyecek olanlar mimar değil, bilim adamı olabilir. Hocamız Mübeccel Kıray derdi ki "Bilimkurgu, çizgi film kahramanlarına bakıyorum hepsi bugünün araçlarıyla düşünüyor. En fantastik yaratıkların altında ya kertenkeleler var ya da bildiğimiz masallar var. Organizasyonlar da, bugüne kadar bildiklerimizin bulamaç halinde mutasavver bir geleceğe taşınması..." İnsanın hayal gücü öyle binyıllara yetmiyor. Mimarlar ise işleri gereği böylesi bir şeye pek yatkın değiller.

İhsan Bilgin teknolojinin olanaklarıyla teknolojinin kullanılması arasındaki kopukluğa değindi. Bu ataletin iki nedeni var: Biri atalet, öteki pazarın koşullandırması... Teknoloji kullanılmasını yakın yarın için önemli bir imkân sayıyoruz ama bugün kullanabildiğinde hayatımızı çok ciddi etkileyecek şeyler olduğu halde bugüne kadar kullanılanların pazarı henüz eskimediği için kullanamıyoruz. Burada belirleyici olan sanayi, mimarlar değil. Bu önemli bir şey. Yani hayal etmekle ya da o imkânın olmasıyla olmuyor. Ekonomik güçlerin istemiyle profesyonellerin arasındaki bir nokta bu.

Modern dönem öncesinde bugünden daha fazla düş kurulduğu doğru değil. Rasyonel düşünce, bugünle ve dünle şartlanmış olarak yarını kurabiliyor. Calvino'nun *Görünmez Kentler*'inde de aynı şey vardır.

Bence efsane kavramında, arketip kavramında önemli bir sorun var. Akıllı uslu bir yarında hayaletler olacak mı, diye bir soru atsak ortaya, o zaman mimarinin hayaletleri nerede olabilir? Geometri, madde, malzeme bunlardan biri midir? Program, kalıcılıkla, yere bağlılık bunlardan biri midir? Bugünün teknolojisinde, bilgisinde ve hayatında bunu zorlayan bazı unsurlar var. İnsanlar çok devingen bugün. Evi nerede, işi nerede belli değil. Kendisi hareket etmese düşüncesi nasıl hareket edecek,

bunlar mekâna nasıl çevrilir? "Evim" kavramı acaba sanal bir kavram mı? Acaba birileri onu öyle sanmama neden olduğu için mi onu ev veya ofis sayıyorum, yoksa gerçekten evim, ofisim mi?

Mimarinin bazı meseleleri belki yeniden formüle edilebilir. Toplumsal organizasyonla ilgili bu da. Teknoloji de ipuçları verebilir. Biçim konusu daha dirençli bir şey gibi geliyor. Geometri konusunda çok tutucuyum ama bunlar sorgulanabilir.

Biçime inancım olduğunu söyledim. Şu kadar binyıl önceki Keops Piramidi ile Louvre'un cam piramidi aynı biçimi kullanıyor. İnsanlar arketiplerden kolay kolay vazgeçmiyorlar.

Ne kadar önemli olduğunu hepimizin bildiği fakat nedense bugün hiç konuşmadığımız önemli bir konu var. Teknoloji, hız, globalleşmeden bahsettik, bir taraftan da insan deli gibi çoğalıyor, istila ediyor. Corbusier, otoyol boyunca giden lineer kentler, dev binalar (Cezayir Projesi, August Projesi) tasarlamıştı. Böyle tek bir binadan oluşan otoyol kent, otoyol bina tasarlamıştı. Bizim E-5'imizin ondan pek bir farkı yok.

Yarın, yakın yarın konusunda mimar olarak düşünürken ekoloji, nüfus, doğa-insan ilişkisini de düşünmek lazım. Mimarinin doğaya, maddeye ne kadar ihtiyacı var? Aslında doğayı ne kadar tüketiyor? Mimari aslında doğaya karşı bir başkaldırı. Ama bu nereye kadar?

Koruma düşüncesi, koruma kuralları bağlamında bana oldukça geçmişte kalmış bir söylem gibi geliyor ama ciddi bir çevre sorunu çok güncel bir sorun. Teşekkür ederim.

A. Kuyaş– Nevzat Sayın...

N. Sayın– Yine bir küçük alıntı. A. Yücel'in "Mimarinin hayaletleri var mı?" sorusuna karşılık ve İ. Bilgin'in "Manifestolar ve düşüncelerle sokağın hali arasındaki uyuşmazlık"ı üzerine yine 1914 tarihli fütürist bir manifestodan:

"Fütürist kenti yaratmalı ve yeniden inşa etmeliyiz. O, her parçası dinamik olan uçsuz bucaksız, kargaşalı, canlı ve soylu bir şantiye gibi olmalıdır. Fütürist konut ise kocaman bir makineye benzemelidir. Beton, cam ve demirden yapılmış, boyanmamış, yalnızca kendi çizgilerinin ve girinti çıkıntılarının güzelliği ile zenginleşmeli, mekanik yalınlığı ile son derece çirkin

olmalı, kargaşa cehenneminin, yani sokağın yanında yükselmelidir. Sokak ise kapıcı daireleriyle aynı seviyede bir paspas gibi uzanıp gitmek yerine, birkaç farklı seviyede yeryüzüne inecek metropol trafiğine yüklenerek metal yaya yolları ve hızlı yürüyen merdivenlerle birbirine bağlanacaktır.

"Bezeme unsuru ortadan kaldırılmalıdır. Fütürist mimarlığın sorunu fotoğraflar yardımıyla Çin, İran ya da Japonya'dan alıntı yaparak yada Vituvius'un kurallarına aptalca uyarak değil, delice buluşlarla, bilimsel teknik ve deneyimlerle çözümlenmelidir. (...) Bu demek değildir ki mimarlık, pratik ve işlevsel olanın bir bileşimi kılınmaktadır. Mimarlık bir sanat, diğer bir deyişle sentez ve dışavurum olmayı sürdürecektir."

Bugünkü bilgilerimizle bunları arka arkaya okuduğumuz zaman tuhaflaşıyor. Daha da devam ediyor: "Eğik ve eliptik çizgiler doğaları gereği dinamiktir. Dikey ve yatay çizgilerden bin kat fazla duyumsal güçleri vardır. Bunlarsız dinamik biçimde bütünleşmiş bir mimarlık olanaksızdır."

Dolayısıyla mimarinin hayaletleri var kaçınılmaz olarak. Hem biçimler dünyasıyla ilgili, hem de hâlâ tartışılan konular bunlar.

Bütün bu genel açıklamalardan sonra, uzun soluklu bir geleceğin temel problemi ne olabilir, diye baktığımda ekolojiyi görüyorum. En önemli sorun ekoloji. Çünkü değişmelere, oluşumlara art arda ve iç içe baktığımızda belki de hiç değişmeyen tek şey iklim, toprak. Bu iki değişmezlik üzerine kurulu bir girdinin bundan sonrası için önemli bir konu olduğunu düşünüyorum.

Elimde bir bildiri var ve onun da başlığı "Bin Yıllık Dönem İçin Tasarım" Yine mimarinin hayaletleri konusunu da içerecek bir iki şey okumak istiyorum: "Planlama aşamasında güneşe maruz kalmayı azaltmak için yapı formunu yörenin enlemini güneş yoluyla bağlantılı olarak düşünerek biçimlendirebiliriz. Örneğin yüksek binaların dış derecelere, rüzgârın ve güneşin tüm etkilerine diğerlerinden daha maruz kaldığı açıkça görülmektedir. Yapı formu şekillendirmesi, oryantasyon ve kat tabakası biçimiyle enerjinin korunumu, tasarımı ve iç mekânların doğal ışıklandırılması arasında önemli bir bağlantı vardır. (. .)

Ideal olarak pencereler istenildiği zaman geniş açılması için ayarlanabilir olmalıdır. Ancak gökdelenler gibi yoğunluk taşıyan kentsel yapıların yukarı bölgelerdeki yüksek rüzgâr hızı bunu elverişsiz hale getirebilir. Girintili pencereler, içeri akışın ayarlanması ve rüzgârın getirdiği yağmurun kontrolüyle iklimlendirmenin durması gibi bir durum da doğal havalandırma seçeneğini sağlar" diyor ve hemen bu noktada oldukça hayalet bir durum, "Vituvius, 2000 Yıl Önce"den bir küçük alıntı: "Özel konutlar için tasarımlarımızın doğru olması için başlarken yapıldıkları ülke ve iklim koşullarını gözetmemiz gerekir. Belli bir konut biçimi Mısır için uygun görünürken başka bir konut İspanya ve Pontus Roma için geçerlidir. Bunun nedeni, dünyanın bir bölümünün güneşin direkt ve yörüngesinde olması, diğer bir bölümünün bunun dışında, geri kalanının ise bunların ikisinin arasında bir yerde oluşudur. Bu nedenle göklerin konumunun dünyada belli bir alana göre etkisi, burçlar kuşağının ve güneş yörüngesinin eğimi nedeniyle farklıdır."

Bence neredeyse aynı metinler. Büyük bir ağaç her gün 450 litrelik bir suyu terleyerek atabiliyor. Aynı işlemi yapabilmek için mekanik olarak, 2500 litre kalorilik günde ortalama 19 saat çalışan beş tane iklimlendirici gerekir. Ayrıca makineler elektrik kullanıyor ve bazen çok oldukları için etrafı ısıtıyorlar. Kendi ürettikleri ısıyı da etrafa yaydıkları için bir ısı adaları problemi oluşuyor. Doğrusu çevre, bütün bunlara rağmen çok ilgilendiğimiz bir konu değil. Geleceğin en önemli problemi tek kelimeyle çevredir bence.

A. Kuyaş– Evet sayın Bilgin...

İ. Bilgin– Yapı üretiminde yüz yıldır vazgeçilemeyen bir eğilim var: Hep otomotiv sektörünü model alıyorlar açık ya da örtük. Çünkü 1920'lerde Ford'la başlayan gelişmeler sonucunda otomotiv sektörü ve otomobil bir efsane haline geliyor ve model bir sektör oluyor.

Aslında bir otomobil kadar mükemmel bir konut hiçbir zaman yapılamıyor. Kadere bakın ki, mimari hiçbir zaman Fordist üretime tam geçemiyor, ama otomotiv sektörü Fordist üretimden vazgeçip tam da 1920'lerde mimarinin vazgeçmeye çalıştığı bir esneklik kulvarına giriyor.

İnşaat sektörü bütün dünyada yatay olarak gelişmiş ve çok iri bir sektör. Ekonomide çok önemli bir yer tutuyor. Hiçbir zaman icatların, buluşların sektörü olmamış. Her zaman bir hantallığı var, belki de bu iriliği nedeniyle... Bu irilikte ve böylesine eski bir gelenekten gelince de değişiklikler o kadar kolay olmuyor. Belki de bizim bu ifademiz bir tutuculuk değil de, bir tür akıllanma, bir tür terbiye.

A. Kuyaş– Buyurun, söz sizin...

İzleyici– Atilla Bey'e katılıyorum, düşünce hayatımız ne yazık ki yaşamın kendisi değil, bu yüzyılda. Aklıma Descartes, Spinoza geliyor... Atilla Bey'in mimarın hayal gücüyle ilgili sözleri vardı; bir sanatçının hayal gücüyle bir bilim adamının hayalgücü eş değerdir... Bilimde bir Galileo, bir Newton aşılır ama sanat her zaman biriciktir. Şunu demek istiyorum, felsefe, dolayısıyla sanat, bilim ve teknik iç içe. Kültür bir anlamlar sistemi...

Sonuçta bana, benim yerime, düşünme öde diyen bir bankam var, bana, düşünme inan diyen papaz var, vicdanım yerine geçen psikolog var. Şu postmodern çağda düşüncemin çok önemli olduğunu düşünüyorum. İyimser olmak istiyorum ben. İyimserlikte bir nebze gençlik ve gelecek vardır. Mimar arkadaşlara biraz haksızlık ettiniz tutuculuk konusunda, onların seçkin olduğunu düşünüyorum.

A. Kuyaş– Yo bakın, ütopya değil de onlardan şöyle bir şeyler duymak isterdim. Mesela güneş ışığından yararlanarak su ısıtılıyor özellikle güney kıyılarında. Ama çatılarda kara kara korkunç bidonlar var. Bu konuda somut çözümler isterdim gelecekle ilgili... Bu da ütopya olmasa gerek.

İzleyici– Açıkçası biraz hayal kırıklığına uğradım. Konuşmacılar sanırım topu taca atıyorlar. Kendilerinin iç ütopyaları olabilirdi, şaka yoluyla dahi bunu dile getirebilirdiniz.

Şimdi İstanbul'da birtakım arsa spekülatörleri dahi 4. Boğaz Köprüsü'nün geçeceğini varsaydıkları arazilere yatırım yapıyorlardır. Bunlar dahi yirmi yıl sonrasını düşünüyorlarken biz mimarların kalkıp da hiçbir şey düşünemeyiz demelerini anlamıyorum. Şaka olacaksa şaka yapmak lazımdı burada yoksa ayağı çok fazla yere basmak kaçırılan bir fırsat.

N. Sayın– Spekülatörler için "onlar dahi" dediniz, bu zaten onların işi. Dolayısıyla doğru bir örnek değil. Ayrıca birtakım gelişmeleri ben hiç de benim bir parçam olarak hissetmiyorum. İnsanın kendisine ait ütopyaları olabilir de burada konu mimarlık ve ben içtenlikle düşündüklerimi söylüyorum.

İzleyici– Ben de aynı yerden devam edeceğim. Benim burada müthiş canım sıkıldı. Yeni bir şeyler duymak istiyoruz artık. Postmodernizm deyince herkesin midesi bulanmaya başladı.

N. Sayın– Biz kullanmadık ama, çaba gösterdik bunun için.

İzleyici– Akıllardan geçiyor ama. Hep 20. yüzyıl başları modernistlerinden alıntılar yaptınız. Fantezi üretebilmek için galiba biraz naifliğe ve yüzeyselliğe ihtiyaç var. Bugün birisi beni "kaçık" olarak niteledi ve ben ona tepki gösterdim. Bugün bu toplantıdan sonra "keşke tepki göstermeseydim" diye düşünüyorum. Şu an kaçık olmayı kabullenebiliyorum, yani biraz rahatlık. Buna ihtiyaç var.

İzleyici– "Binyıl İçin Tahminler"i Nevzat'tan duyunca şaşırdım. Bilimkurguda bile bin yıl sonrası yokken mimarlar ne diyebilirdi? Bu başlıkta dinlediğim konuşmaları başka bir başlıkta da dinleyebilirdim. Teknoloji üzerine gidebilirdik biraz. Mesela insanın düşüncesine göre şekillenen hafif metal... Çok kısa bir süre sonra su kalmayacak dünyada. Bunun üzerine bir *fiction* yapılabilirdi, saçma da olsa.

A. Kuyaş– Kabahat bizde demek. Bu binyıla çok takılıyoruz oysa söyledim on ay sonra da binyıl, ille de 29. yüzyılı düşünmek gerekmiyor. 21. yüzyılı da düşünmek yeterli. Bu da çok fazla ütopyacılık olmazdı...

İzleyici– Bir kere ütopyacılık ve fantezi çılgınlık veya delilik değil, çok ciddi bir düşünce süreci. Keşke bazı konularda mimarlarımızın yirmi yıl önce ütopyaları olsaydı. GAP projesinden kaynaklanan su buharının yarattığı iklim değişikliği Harran mimarisini anlamsız duruma getiriyor bugün. Mimariyle ilgili hiçbir projeksiyon yapılamadı. Mesela JFK Havaalanı'nın teslim tarihi 2049. Bazı toplumlar elli yıl sonrasını düşünebiliyor, galiba bizim sorunumuz da bu.

A. Yücel– Doğru, 49-80 yıl için proje yapan ve dünyayı manipüle etmek isteyen güçler var. Ama projeksiyonları genellikle tutmaz, yılları şaşıyor. Türkiye için de birtakım projeksiyonlar yapanlar var ama ben bu güç değilim. İhsan'a katılıyorum. Buraya ütopya üretmek için davet edilmedik. Ne sizin bize böyle bir görev yüklemeye ne de bizim "hayır" demeye hakkımız var. Bir şey söylemiş olmadım ama...

İzleyici (Mithat Şen)– Fantezi üretmek para getirseydi mimarlar da üretir miydi?

A. Yücel– A evet, yapanlar da var...

İzleyici (Mithat Şen)– İleriye yönelik projeksiyon yapılmıyorsa mimar ile kalfa arasında fark görmem. Tabii projeksiyon yapacaksınız, bunun ille sipariş edilmesi ve uygulanması gerekmez. Modernist ve o noktada da geri bir şey söylüyorum. Ama bunu bu kadar soğukkanlılıkla geçiştiremezsiniz. İnsanların özlemleri var ve Türkiye'de ileriye dönük düşünmüyor kimse. Eğer mimarlar da topu taca atıyorsa çare yok.

İzleyici– Üç mimar da tasarım yapıyor. Mimarlar hayaller üzerine tasarım yapmazlar, sorunun çözümü için tasarım yaparlar...

İzleyici– Önümüzdeki binyıl içinde mimarlığın ömrü nedir? İlelebet payidar mı kalacak mimarlık?

A. Yücel– Zaten bu sorunun ütopya üretmekle ilgisi yok. Bu bilinen, gerçek bir konu.

İzleyici (Mithat Şen)– Ben size 2010 yılında nasıl bir evde oturacağız? anlamında soru yöneltmiyorum. Diyorum ki mimarlık okuyan öğrencilere aynı projeleri mi öğreteceksiniz. Bütün bu planları yapanlar sizin okulunuzdan çıkıyor. Düş gücü eksikliği var. Muhayyileniz kıtsa niye mimarsınız?

A. Yücel– Muhayyilemiz kıt demedik ancak muhayyilenin ne olduğu konusunda birazcık düşünerek konuşmaya çalıştık. Şaşkınlıkla izliyorum, burada ütopyayla projeksiyon tamamen birbirine karışmış durumda. Tanım peşinde değilim ama birbirimizi anlamıyoruz.

Frederich Shorter'in nüfus tahminleri, Türkiye nüfusunun 2040'ta 90 milyonda stabilize olacağı bir ütopya değil bir projeksiyondur. Burada bunu açıklamaya kalksak hiçbirimiz sıkın-

tıdan dinleyemeyiz. İkincisi; Braudel, Wallerstein... Ta 12. yüzyıldan kapitalizmi alıp o perspektiften baktığı için 50 sene sonrasını tahmin etmeye çalışıyor. O makaleyi de burada sabırsızlık nedeniyle okuyabileceğimizi tahmin etmiyorum.

Ütopyacılık 19. yüzyılın ürünüdür ve bu ütopyacılar son derece sıkıcı adamlardır. Marx'ın Nietzsche'nin kitaplarını bugün okuruz ama Robert Owen'ın iki sayfasını okuyamazsınız, Freuer'in iki sayfasını okuyamazsınız. Hayal gücüyle de ütopyayı karıştırmamak lazım.

A. Kuyaş– Başka bir soru yoksa efendim, oturumu burada kapatırken katılımınıza teşekkür ederim.

"siyaset"

2 Mart 1999

Yönetici: Ahmet Kuyaş
Konuşmacılar: Aydın Uğur, Ersin Kalaycıoğlu,
Artun Ünsal

Ahmet Kuyaş– Bu toplantı birçoğunuzun bildiği gibi "Binyıl İçin Tahminler" dizisinin beşincisi ve konumuz siyaset. Konuşmacılarımızı sizlere takdim etmeden önce bir ufak hatırlatma yapmak istiyorum, çünkü binyıl için tahminler bugüne kadar çeşitli biçimlerde yorumlandı. Biz bunların hepsini kabul etmekle birlikte, bunun konuşmacılarımıza da ciddi bir özgürlük alanı tanıdığını söylemem gerek. Bin yıldan kastımız, 10 ay sonrası olduğu gibi, 2000 yılının ilk günü olduğu gibi, 950 yıl sonrası da, dolayısıyla bilimkurgu ile çok yakın bir geleceğin öngörüsü arasında gidip gelebilecekler ve bu, bundan sonra da böyle olacak. Bugünkü davetlilerimin hepsi üniversiteli; Sayın Prof. Artun Ünsal, Sayın Prof. Aydın Uğur ve Sayın Prof. Ersin Kalaycıoğlu. Kavramsaldan, uluslararası boyutlardan geçerek Türkiye siyasetini de öngörecek biçimde bir sıra takip etmeye karar verdik. Sayın Aydın Uğur ile başlamak istiyoruz, buyurun efendim, söz sizin.

Aydın Uğur– Ben, Ahmet'in dediği gibi, önce olmakta olandan yola çıkacak, sonra kısa vadeli birtakım şeyler söyleyip sonra birden uzun vadeye de yayılacak, sonra tekrar geri gelmeye çalışacağım. Bunu yaparken de esasen konuşmamı üç tane kavramın kurduğu üçgen içinde götüreceğim; enflasyon çağı, toplum ve siyaset içinde döneceğim.

Enformasyon çağı dediğimiz zaman çoğumuz, çok ileri bir döneme işaret eden bir kavram diye bakıyor. Benim iddiam o ki, enformasyon çağı denilen şey zaten geldi oturdu. İçinde barındırdığı bir sürü sorunu da üstümüze yavaş yavaş yığar hale geldi. Çünkü sanıldığı gibi enformasyon çağı mucizevi ilaç değil. Bir tür toplumsal örgütlenmeyi içeren bir çağ, bunun da her toplumsal örgütlenmede olduğu gibi getirdiği birtakım sorunlar var. O yaşadığımız sorunların birçoğu da, bu enformasyon çağının hükmünü uygulamaya başlamasıyla ilgili diye bir temel iddiam

olacak. Oradan da, bu çağa siyaset yapıları ayak uyduramıyor, dolayısıyla bu formlar çözülüp gidecek gibi bir ikinci iddia devam edecek. Şimdi enformasyon çağına gelmeden önce bu çağın civarında dolaşan birtakım kavramlar var, onların çok ayrıntısına girmeyeceğim ama şöyle kısaca hatırlatmak isterim.

Bir, post'lardan bahsediliyor, postmodernden, post-Fordisten, postendüstriyelden bahsediliyor, postkoloniyel var, post-Marksist var, bir sürü post var. Ama bunların çoğu belirli disiplinler içinden gelenlerin, o belirli disiplinin dışına çıkmadan kullandıkları deyimler. O anlamda da hepsi aslında bir filin belirli bir yerini tutarak bunu söylüyorlar. Daha çok kültür dünyasından gelenler postmodernden bahsederken, örgüt sosyolojisinden gelenler, işletmecilikten gelenler post-Fordizmden bahsediyor ve aralarında da çok fazla git gel olmuyor, çünkü her biri ayrı bir realitenin ayrı bir parçasıyla meşgul, yanda ne olup bittiğini çok fazla izlemiyorlar. O yüzden körlerin fili tarifi gibi bir durum ortaya çıkıyor. Ben körlerin parça parça yaptığı tarifin bütününe yani filin bütününe enformasyon çağı diyeceğim. Enformasyon çağı, niye "çağ"ı kullanıyorum? Bilgi toplumu deyimini kullanmayacağım, niyesini de anlatmaya çalışacağım. Niye çağı ve niye üretim tarzı, üretim biçimi değil, ona girmeye çalışacağım. Çağ lafının getirdiği bir kolaylık var, bir üçlemeye el veriyor. Birinci üçlemenin ilk adımında tarım çağından bahsetmek mümkün, ikinci adımında sanayi çağından, üçüncü adımında da enformasyon çağından bahsetmek mümkün. Peki bunlar neye tekabül ediyor derseniz, tarım çağında bu toplumların kültürünün üzerinde hâkim olan unsur, kültürün ne olacağını tayin eden unsur doğaydı. Doğayla bağlantılı olarak kültür kendini kuruyordu. Endüstriyle birlikte insanlık bu denklemi tersine çevirdi. Kültür, yani *know how*, bilgi birikimi doğayı egemenliği altına aldı. Oyun hâlâ ikinci aşamada, endüstri çağında bile doğayla kuruluyordu. Oysa geldiğimiz noktada, enformasyon çağında doğa, faktör olmaktan çıktı. Kültür kendisiyle artık oynuyor. Niye derseniz, doğanın kendisi bile bir kültürel form halinde. Çünkü siz *nature land* diye yerler kuruyorsunuz, doğanın korunmasından söz ediyorsunuz, doğa esasen bir kültürel form olmaya doğru hızla gidiyor.

Enformasyon derken de ne kastettiğimi kısaca söyleyip geçeyim. O da çok büyük bir laf değil, işe koşulabilir veriyi kastediyorum bununla. Bilginin içerdiği o yüksek rüzgârların estiği tepeyle alakası yok. Enformasyon; işe koşulabilir veri, düzenlenmiş veri, ticaretteki veri, siyasetteki veri, örgütlenmedeki veri. Veri ama, işe koşulabilirlik kazanmış olan veri. Mesele zaten kompüterlerin, medyanın çoğalmasında değil. Çoğumuzun kafasında bu enformasyon çağı, yeni enformasyon teknolojileriyle bire bir bağlantılı. Yani dağı taşı bilgisayarlar kapladı, her tarafta televizyon, video kameraları var, demek ki enformasyon alınıyor, veriliyor, enformasyon çağı gibi oldukça ikinci dereceden bir okuma var. Oysa mesele çok daha derinde bir şey, bunun ayrıntısına belki ikinci kısımda girmek mümkün olabilir. O da bütün bu gelişmelerin temelinde özellikle üretim denilen dünyada bir büyük değişme kayma var. Daha önce operasyonların hepsi mamule yönelik operasyonlardı, İngilizcesiyle *product oriented operations*'lardı, oysa şimdi giderek ağırlık, işleme yönelik operasyonlara dönüştü yani *process oriented* olmaya başladı. Yepyeni bir sosyal organizasyon da bununla birlikte çıkıyor. Bir küçük isimden, belki daha sonra açma imkânı olacak, bahsetmek istiyorum, oldukça da eski bir isim, 1976'da Marcory Porat diye bir zat Amerika'da doktora yapıyordu, enformasyon ekonomisi diye. Yaptığı çok kabaca, ekonomi analizlerinde üç sektör kullanılır ya, tarım, sanayi ve hizmet sektörü, diyor ki, ben bütün ekonominin verilerini bu üç sektöre göre düzenlenmiş halinden çıkarayım, dört sektöre göre baştan kurayım, bir de enformasyon sektörünü kurayım, durum nedir, ona bir bakayım. Oldukça karmaşık ve çok istatistiki bir seferberlik sonucunda bu verileri tekrar tanzim ediyor, ortaya çıkan dört sektörlü bir tanzim; tarım, sanayi, hizmet ve enformasyon. Ortaya çıkan o ki, ta 1970'lerin ikinci yarısında Amerika'da enformasyon sektörü, kârlılıkta en ileride olan sektör, en fazla istihdam içeren sektör, ülkenin katmadeğerine en fazla katkısı olan sektör. Zaten çalışmadan sonra, tüm dünyada her ülkede o kitabın metodolojisi kullanıldı, her ülke kendi enformasyon ekonomisini anlamaya çalışıyor. Enformasyon ekonomisi çalışmasının sonrasındaki yaklaşımlar

gösterdi ki, enformasyon denilen faaliyet müthiş bir sıçrama göstermiş, çoğalmaktan öteye, naturası değişmiş.

Şimdi enformasyon, her dönemde, her ekonomik, sosyal faaliyette lazım. Sanayici iseniz enformasyona ihtiyacınız var, tarımcıysanız meteorolojiye dair, tohuma dair enformasyona ihtiyacınız var. Enformasyon her dönemde, her ekonomide bir destek hizmetini hep görmüş önemli bir hizmetti. Oysa şimdi ortaya çıkan o ki, enformasyon başlı başına en geniş ve en önü açık bir sektör, aynı zamanda toplumun da sinir sistemini oluşturuyor. Şimdi izin verirseniz bunlarla birlikte demin değinip geçtiğim bir şeyden bahsedeceğim; üretim tarzı hikâyesi. Hani bir de kapitalizm diye bir şey var. Enformasyon çağından bahsediyoruz bu ikisi birbiriyle çelişiyor mu? Çelişmiyor. Demin söylediğim, o üçlemenin yanı sıra bir de üretim tarzına bakmak lazım. Üretim tarzı dediğimiz şey, üretim sürecindeki sosyal ilişkileri işaret ediyorsa, üretimin teknik ilişkilerini ele alan kategoriye de büyüme tarzı demek mümkün. O gözle bakılırsa, ürün yaratmak için emeğin madde üzerinde nasıl çalışacağını tayin eden düzenlemeler anlamında bu büyüme tarzı. Büyüme tarzında bir büyük değişiklik oldu, o da endüstriyalizmden enformasyonalizm denen bir yere geçmek oldu. Ben işin bu kısmını Manuel Castes'ten alıyorum. Ortaya çıkan da A tarzı örgütlenmiş bir üretim sistemi ve bir toplumsal sistem. Tabii bu A tarzı toplumsal örgütlenme ile paralel iki tane süreç geliyor. Bunlardan bir tanesi hepinizin bildiği küreselleşme, ikincisi yine hepinizin bildiği yeni enformasyon teknolojileri. Bunlar paralel giden ve birbirini besleyen süreçler. Mesele bütün bu globalleşmeye, küreselleşmeye kızmak değil ya da onlara mucizevi çarelerin unsurları diye bakmak değil, bunları doğru yerine oturtmak, yok saymamak ve bunlardan da fazla bir beklentisi olmamak.

Küreselleşmeye baktığınız zaman çok uzman diyecektir ki, bu dünya kapitalist sistemi ise bize bahsettiğiniz 16. yüzyıldan beri var bu. Ama şimdiki durum farklı, detayına girmeden kısa bir benzetme yapmak gerekirse, bir tabak alın, içine leblebiler koyun, oldukça da bol koyun ama biraz araları da olsun, leblebinin bir tanesine vurun en az 8-10 tanesini etkileyecektir. İşte

bu küreselleşme öncesi dünya sistemi. Bir de paluzeyi düşünün, muhallebiyi bir tabağa koyun, bir kenarına vurun her tarafı farklı şekilde oynaşacaktır. 1980 sonrası yaşadığımız küreselleşmeyle dünya sistemi arasında böyle bir fark var. Bu paluze durumunu karmaşıklık teorisiyle açıklıyor. Girift, iç içe geçmiş bir sürü dinamiğin olduğu bir şey bu. Ama şunu söylersem belki derdimi anlatmış olurum. Bundan 40 sene önce emekli olduğunuzda, sizin ikramiyenizin değerini tayin eden unsurlar daha çok ülke içi unsurlardı. Emlak fiyatlarının ne kadar olduğu, arsa mahalle değerleri ile ilgiliydi. Oysa yarın alacağınız ikramiyeniz için, dua etmeniz lazım ki Filipinler'de bir mesele olmasın veya Japonya'da bir problem çıkmasın. Çünkü çıktığı zaman sizin elinizdeki ikramiyenin kaderini o tayin ediyor. Yani Rus krizi başlıyor, geliyor üstünüzden geçiyor, elinizdeki para erimiş oluyor. Filipin nere sizin ikramiyeniz nere. Bu tür bir paluze etkileşimi giderek çok derinleşti. Kaderimizi bu kompleksite tayin etmeye başladıysa ve bu arada da işte bu postmodernistlerin altını çok çizdiği bir başka olay da yavaş yavaş yol alıyorsa, ilerlemeye olan inancın yavaş yavaş çürüdüğüne dair tespitleri eğer doğruysa, ortalıkta bir problem var demektir, o problemi de hepimiz gündelik olarak yaşıyoruz yani bir gelecek krizi içindeyiz hepimiz. Gelecek krizinden kastım yön duygusunun olmadığı bir geleceğe doğru fırlatılmışlık, gelecekte ne olacak bunu kestirmek kolay değil. Yön duygusunun kaybı tabii hemen akabinde anlam duygusunun kaybını getiriyor. Yönünüz olmadığı zaman, gözü kapalı bir insanın durumuna düşme tehlikesi doğuyor. O zaman da çoğumuz ne yapıyor, bu manayı yeniden kurabilmek üzere geçmişin kaynaklarına dönüyor ve diyor ki mesela, ihtiyacımız olan 1950'den önceki duruluğa, saflığa ve Atatürkçü anlayışa dönmektir. Bir kısmına bu kadar geri dönüş yetmiyor daha da geriye gidiyor, Devr-i Saadet'te var ne varsa diyor. Ama geleceği ileride değil, geçmişteki kaynaklardan sağlama almaya çalışıyor.

Nitekim dikkatle bakılırsa, bu son çağlarda enformasyon diye adlandırdığım rüzgârların esmeye başlaması ve onunla birlikte gelen yeni sosyal hareketler, kimlik üzerine dayalı hareketler, yeşiller hareketi olsun, kadın hareketi olsun, homoseksü-

el hareket olsun, bunların hepsinin manaya dair, kültüre dair hareketler olduğunu göreceğiz. Sosyo-ekonomik düzlemle alakaları var tabii ama kendilerini ifade ettikleri düzlem, kurguladıkları düzlem, kültür düzlemi. Eşitlik arayışı da mana anlamında eşitlik ve Kürtle Türkün aradığı da o, Alevi ile Sünninin de o. Yani yeni sosyal hareketler eskisi gibi sosyo-ekonomik düzlemde kendilerini ifade edip kavgalarını orada vermiyorlar, kültürel düzlemde veriyorlar. Hatırlıyorsanız doğanın hâkimiyetinden çıkıp, kültürün kendisiyle etkileşimini tarif eden unsurlardan bir tanesi olduğunu söylemiştim, siyasi partiler bu gelişmelere ayak uyduramıyor. Çünkü demin saydığım sosyal hareketler Batı'da insanların vicdanlarını şekillendirdiler. Kadın hareketi olsun, çevre hareketi olsun ve hiçbir tanesi siyasi parti üstünden geçmedi. Oysa biz siyasi partilere alışkınız, bir yüzyıldır toplumda hangi tür yenilik, talep, arayış var idiyse bunların ilk dile getiricisi, tercümanı partilerdi. Oysa o partiler artık böyle bir fonksiyonu beceremez oldular. Beceremmelerinin nedeni de hepsinin 19. yüzyılda inşa edilmiş olması. Bizim partiler de formlarını 19. yüzyıldan devraldılar. Ne demek istiyorum bununla; ulus-devlete göre dizayn edilmişlerdi yani bir ülke ötesinde kurulmuş hem Yunan hem Türk partisi yoktu. Örgütleri, parti içinde diskurları, söylemleri, hedefleri, önerileri, projeleri ulus-devletle sınırlıydı. Uzatmak istemiyorum hepimiz biliyoruz ki ulus devlet dediğimiz şey de temel bir dönüşüme uğradı. Temel dönüşümün iki örneğini vereyim; yıllardır hepimizin bildiği hükümranlığın temel iki tane göstergesinden biri sikke basmak, diğeri de vergi salmak. Sikkeyi Avrupa'da kim basıyor, ulus ötesi topluluk basıyor. Vergiyi kim salıyor? Vergiyi artık ulus altı merciler de salıyor. Dolayısıyla, alıştığımız anlamda devlet fonksiyonlarının bir kısmı ulus ötesine, bir kısmı ulus altına doğru gitmekte. Oysa partilerimiz kendilerini hiç buna göre kurgulamamışlar, dünyadaki partilerin önemli bir kısmı, Türkiye'deki partilerin neredeyse hepsi tamamıyla o yüzden kontrpiyede kaldılar.

Kaldı ki bir başka şey, biz bunların tarifinde sağ-sol diye bir temel ayrışma olmasına alışmıştık. Yani bu parti sağ dediğimiz zaman içimiz rahattı, bu parti sol dediğimiz zaman içimiz

rahattı. Partiler de zaten ona göre kendilerini konumluyorlardı, bu da 19. yüzyıl kapandığı gibi endüstriyalizm de kapandı. Yanlış anlaşılmak istemem, sol kalmadı derken, solun temel tarifi olan, ezilenden yana olma diye bir durum kalmadı demiyorum, 19. yüzyıldan devralınan sol kalmadı anlamında söylüyorum. Bundan da kastım şu, 19. yüzyıl bir eksen etrafına kurmuştu bu işi, o eksen üretim ekseniydi. Üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanlara ve onlara yönelik politikaları benimseyenlere sağcı, emekten yana olanlara solcu deniyordu, iş kolaydı. Oysa şimdi, hem Batı'da hem bizde, dikkat ederseniz temel çatışma ekseni bir tane değil, üretim ekseninden çok farklı bir sürü eksen var. Demin saydıklarım gibi Kürt-Türk ekseni, Alevi-Sünni ekseni, çoğaltınız lütfen zengin-fakir, Doğu-Batı gibi bir sürü eksen ortalıktaki çatışmaları oluşturan zemini hazırlıyor. O zaman da demin verdiğim tarif doğruysa solcu parti, kadın, ezilen, Kürt, Aleviden yana bir politika benimsiyor ise, gerçekten hakkıyla solda demek mümkün, ama böyle bir partinin alabileceği oy sayısı son derece düşük, çünkü o tarif ettiğim örtüşme noktasında çok az insan var veya bu alanlarda kendisini öyle hisseden insan sayısı çok az. O yüzden de partilerin kitlesel parti olma iddialarının da altı boşaldı. Peki bundan sonra ne olacak? kısmına da herhalde ikinci bölümde geleceğiz, teşekkür ederim.

A. Kuyaş– Söz şimdi Ersin Kalaycıoğlu'nda, buyrunuz efendim.

Ersin Kalaycıoğlu– Teşekkür ederim sayın başkan, demin Aydın Uğur saatini çıkarıp koyduğunda aklıma Winston Churchill'le ilgili fıkra geldi. Churchill konuşma yapacağı zaman çıkarıp saatini önüne koymuş, dinleyicilerden bir tanesi "Sana saat değil takvim lazım" diye bağırmış. Onun için saatin konulması bizi engellemez, akademisyen 45 dakika konuşmaya alışmıştır, kesmezseniz konuşur. Bu konuşmalar bana doktora çalışmalarıma yeni başlamış olduğum zamanki bir gelişmeyi hatırlatıyor. Ben 1973 senesinde doktora çalışmalarına başladım, 73 biliyorsunuz petrol krizinin, Yom Kippur Savaşı'nın olduğu yıl; bir konferansa gittim, hemen bunun başlangıcında bir tesadüf eseri orada bir Nobel sahibi iktisatçıdan, neden petrol

fiyatlarının istikrar içinde düşeceğine ilişkin bir bildiri dinledim. Ekim 1973'te Yom Kippur Savaşı çıktı, Ekim sonunda petrol fiyatları 4 katına fırladı. Arkasından, meslek hayatım ilerlerken İran'da birtakım karışıklıklar ortaya çıktı. Daha sonra kargaşaya dönüştü ve sonuç itibariyle yine büyük bir toplum hareketi halinde gelişti ve hepinizin bildiği gibi 78-79 senelerinde bir ihtilal oldu. O tarihte bir meslektaşımın verdiği bildiriyi dinledim, bu meslektaşım, mollaların hiçbir zaman İran'da iktidarda kalamayacakları üzerine, bize gayet ikna edici bir bildiri verdi, 6 ay sonra Humeyni iktidara geldi ve bildiğiniz gibi, mollalar hâlâ İran'da iktidardalar.

Yine aynı şekilde 1988 ve 89 yıllarında, dünya siyaset bilimcilerinin çeşitli toplantılarında, neden Sovyetler Birliği'nde tek parti rejiminin değişmeyeceği konusunda yanılmıyorsam 17 tane değişik tebliğ dinledim. Hepsini sunanlar fevkalade ehil kimselerdi, dünyanın sayılı üniversitelerinin, Amerika'daki Harvard, Stanford, Berkeley, İngiltere'de Oxford Üniversitesi gibi üniversitelerin sayılı Sovyetologlarıydı. Hepinizin gayet iyi bildiği gibi kısa süre sonra sonuçlar değişti. Dolayısıyla ileriyi tahmin etmekte çok yeterli araçlara sahip olmayan bir bilim dalından geliyorum. Onun için ileri kehanetinde bulunurken böyle bir açmazımın olduğunu da biliyorum. Dolayısıyla şimdiden bu yapabileceğim öngörülerin bu tür sakıncaları olabileceğini kabul ederek yola çıkmamda yarar var. Ancak öyle görüyorum ki siyasetin kendisinden bahsedecek olursak, yani ben Aydın Bey'den daha fazla siyasete gireceğim. Güç ilişkilerinden, iktidar paylaşmasından, icabında fiziksel kuvvet kullanmak suretiyle değerlerin ve kaynakların meşru bir kılıf içerisinde paylaştırılması olayından bahsedecek olursak, görünür gelecekte bunu belirleyecek olan kimler? Öyle zannediyorum ki burada tabii bir şekilde, sonuç itibariyle fiziksel yaptırım kullanma yeteneğine sahip olanlar olduğunu kabul etmemiz gerekecek. Yani verilen emirlere itaat etmediğimiz takdirde, alınmış olan birtakım kararları yerine getirmediğimiz takdirde, bu kararların sonuçlarına katlanmamız gerektiğinde, size kim en kötü olasılıkla fiziksel kuvvet uygulamak suretiyle bu kararları uygulamak gücüne sahip ise, zannederim onlar iktidar kavgasındaki rolleri

oynayacak bir temel görüntü bize vereceklerdir. Bugün, bilmiyorum bunu fazla irdelememe gerek var mı, hemen yanımızda bu tanımlamış olduğum türden bir olay ABD ile Irak arasında gerçekleşiyor. ABD bir ulus-devlet olarak tanımlanıyor ve öyle zannediyorum ki gelecekte de bu ulus-devlet dünyanın herhangi bir yerinde, herhangi bir hasmına karşı, dünyada alınmış olan meşruluk sağlayacak kararların uygulanması konusunda fiziksel yaptırım uygulama yeteneğine sahip tek güç görüntüsü arz etmekte. Dolayısıyla dünya siyaseti açısından bakacak olursanız bir süper güç var ortada. Çok büyük fiziksel güç uygulama yeteneği var, küresel olarak bunu uygulama yeteneği var ve çok büyük tahribat yapabilecek güçte, üstelik nükleer silahlara da sahip. Dolayısıyla azımsanmayacak bir iktidar potansiyeli ABD'de birikmiş bulunuyor. Bunu göz ardı ederek ileriye dönük bir çözümleme yapabilmemiz olanaksız.

Uluslararası ilişkiler açısından baktığımızda, 21. yüzyılda tek süper gücün bulunduğu dünya küresel sistemiyle yola çıktığımız söylenebilir. Hiç olmazsa görülebilir gelecekte yani 20-30 senelik perspektifte bunun hâlâ mevcut olacağı gibi bir izlenimimiz var. Bu süper güç birçok global sorunun parçası haline gelebiliyor, her temel çatışmanın belirleyici aktörü oluyor. Onun katılımı olmaksızın hiçbir çatışma sonlandırılamıyor. Avrupa'ya bakınız, Bosna'da barış olduysa ABD katıldığı için oldu. Eğer Kosova'da barış olacaksa ABD katılacağı için olacak. Rombouille'deki görüşmelerin son aşamasında madam Allbright katılıp, bizim tabirimizle masaya elini vurduğu vakit bir anlaşma, ne kadar yaşayacaksa, o çıktı ortaya. Onun dışında barış yapabilecek bir güç yok. İkinci olarak dikkatinizi çekmek istiyorum, savaş çıkartabilirsiniz, kargaşa çıkartabilirsiniz, özellikle Avrupalı devletler bunu başarmakta son derece mahirler, ama kırıp döktükten sonra bir araya getirip birleştirme yeteneği gösteremiyorlar. Gösteremedikleri sürece de, zannederim ABD o kulvarda yalnız başına koşuyormuş izlenimi veriyor. Dolayısıyla birinci elde çeşitli açılardan baktığınızda barış yapabilme, global olarak savaş yapabilme, beğenmediği kuralları değiştirebilme, yeni kurallar koyduğunda uygulamasını icabında fiziksel güç kullanarak dünyanın herhangi bir ye-

rinde yerine getirebilme yeteneğine sahip tek güç var, bu son derece önemli bir durum şüphesiz.

Ancak dünyaya coğrafi bir bütün olarak baktığınızda insanlığın büyük çoğunluğu, kaynakların büyük çoğunluğu, iktisadi faaliyetlerin önemli bir büyüklüğü ABD'nin bulunduğu coğrafi bölgede bulunmuyor. Bunun bulunduğu yer Atlantik Okyanusu'yla Pasifik Okyanusu'nun arası, bu 19. yüzyıldan beri dünya coğrafyasıyla ilgilenenlerin çok ilgisini çekiyor. Buna o tarihlerde anakara adını da veriyorlar, isterseniz temel kıta falan gibi de bir tabir kullanabilirsiniz, fakat dünyadaki karaların çoğunluğu burada, insanların çoğunluğu burada yaşıyor. Çin, Hindistan burada, bunların ikisi, eğer nüfus büyüklükleri hakkındaki tahminler doğruysa, önümüzdeki 100 yılda insanlığın yarısından fazlasını temsil edecekler. Sadece Çin, dünyada yaşayan insanların yarısını temsil edecek noktaya gelecek, nüfusun büyük çoğunluğu burada. Onun ötesinde, temel hammaddelerin, maden zenginliklerinin çoğunluğu yine burada. Hele Afrika'yı da katarsanız iş daha da dramatik hale geliyor. Süper güç burada değil, bir süper güç için bu bir problem, ciddi bir sorun. Öyle zannediyorum ki dünyadaki siyasi ilişkilerin oynandığı coğrafya, bu belirtmiş olduğum kara parçası üzerinde ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla ABD, bu kara parçasını gözlemeye ve hatta becerebilirse denetlemeye mecbur durumdadır. Aksi takdirde süper güç olma konumu ortadan kalkacaktır.

Nitekim NATO'nun bütün yazışmalarında ABD'nin Avrupa'dan çıkmaması ve tecrit edilmemesi, izolasyona gidilmesi durumunda kendisinin ciddi bir güç kaybedeceği belirtilmiştir. Dolayısıyla ABD, bu anakara üstünde bir şeyler yapmaya mecbur. Buradaki oyunu denetlemeye mecbur. Bu oyunun temel aktörleri kimler? Dünya siyasetine küresel açıdan baktığımızda karşımıza yine ulus-devletler çıkıyor. Bir ulus-devlet olarak Rusya önemli bir aktör. Çok büyük bir kara parçasını yönetiyor ve bunu küçültmek için hiçbir tavizi kabul etmeyecek. Her türlü gelişmeyi kendi bütünlüğünü bozmaya yönelik bir adım olarak gören Rusya var karşımızda.

Aynı şekilde Rusya tarafından birkaç kez hırpalanan Japonya ve Almanya buradaki gelişmelerden etkilenmektedirler.

Çin ve Hindistan da önemli birer aktör olarak gözükmektedirler. Almanya yüz sene sonra kalacak mı, bilmiyorum. Eğer Aydın Bey'in verdiği örnek başarılı olur da Euro tutarsa Almanya diye bir devletin hayatta kalması için hiçbir sebep kalmayacak. Tutmazsa, Almanya'nın güçlü bir hegemon olarak ayakta kalmasını bekleyebiliriz.

Nükleer yeteneği bulunan Fransa'yı da küçümsememek gerekir. İngiltere biraz marjinalize olmuş bir pozisyonda ve kenarda. Bunlar arasında oynanacak bir dünya oyununa doğru gidiyoruz. Önümüzdeki yüzyıl bu aktörler arasındaki itişme, sürtüşme ve çekişmelerle belirlenecek. Askeri açıdan da bunlar büyük potansiyeli olan devletler. Buna rağmen fiziksel bir güç merkezini elinde tutan bir gücün olacağını ve bunun öneminin azalmayacağını düşünüyorum. Bu açıdan baktığınızda ulus-devletin devam edeceğini, bir savunma fonksiyonu gören siyasal bir birim olarak devam edeceğini tahmin etmek cüretini göstereceğim. Bunun yerine geçebilecek başka hiçbir şey yok, günümüzde. Avrupa Birliği, gelecekte ortak bir orduyla hareket etme yeteneğini gösterirse, ona ya devlet diyeceğiz, ki ulusal olmayacak, ya da federatif bir imparatorluk falan diyeceğiz... Ama bugün Batı Avrupa Birliği ancak fıkra konusu olabilecek bir görüntü sergilemektedir. Sanırım BAB iyi bir merasim yürüyüşü yapabilir, onun ötesi zor.

Bu çerçevede gelecek yüzyılda ulus-devletlerin yok olmayacağını söyleyebiliriz. Ancak iç değişimler olabilir. Bunların kurumları çok büyük bir baskı altına girecektir. Çünkü bunlardan özellikle endüstri ötesinde olanların çok ciddi ölçülerde sorunlar yaşayacağını tahmin edebiliriz. Bunların kurumları eskidir, hantaldır, temsili demokrasiye dayanmaktadır. Ama gelecekte birtakım gelişmeleri ciddiye almamız gerekiyor. Bunların toplumları nitelik değiştirmiştir. Eğitim düzeyleri fevkalade yüksektir. İşgücünün organizasyonu değişmiştir. İşgücü artık işçi sendikalarına dayanan mavi yakalılardan değil, inisiyatif taşıyan beyaz yakalılardan oluşmaktadır. Bu insanlar siyaset adamı kadar siyasetten anlamaktadır, hukuk sisteminden anlamaktadır. Dolayısıyla siyaset adamı kendisine nazaran daha yüksek bir statüde, kendisini etkileyecek bir

konumda değildir. Bu toplumların eski stilde yönetilmeleri zorlaşmaktadır. Bunlara yeni bir stil, yeni bir kurum ve yeni bir kurgu gerekmektedir. Bu kurumlar arasında belki siyasal partiler olmayacak ama baskı grupları olacaktır, çeşitli görüntüler ve adlar altında. Sivil toplum örgütlerinin varlığı gelecekte de devam edecektir.

Parlamentolar ve yasalar ciddi bir değişim içine girmiş gibi gözükmektedir. Çünkü bunlar temsili demokrasinin kurumlarıdır. Temsili demokrasinin en güçlü temellerinin olduğu "Westminster modeli", en saf uygulamacısı olan İngiltere'de, benim naçiz kanaatime göre, bu sene bitti. 1998'den itibaren İngiltere, temsili demokrasiyi kaybetmiştir. Avrupa Birliği'ne girerken bir referandumu belki kabul edebilirsiniz ama üç referandumun hiçbir mantığı olamaz. Temsili demokraside referandumun yeri yok. Halk zaten kendi adına söz sahibi olacak insanları seçimlerle tescil ediyor. Eğer halka sorulacaksa bunların halk adına yetkileri kalmamış demektir. Halka sorulacak ya da sorulmayacak konuların ayrımını yapmak keyfidir. Bu ayrım başladığında temsili demokrasi yok demektir.

Dünyada demokrasi modeli teke inmeye başlamıştır ki o da İsviçre'deki modeldir. Doğrudanlık özelliği öne çıkan modele, temsili kurumları azalan bir modele doğru gidiyoruz. İnsanlar birçok konuda kendileri karar verecekler. Bunun mantıki, hukuki ve eğitsel temeli gelişecek. Türkiye açısından bakarsak çok basit, hemen özetleyeceğim. Bizim için sözünü ettiğim noktaya çok uzun zamanda varmamız söz konusudur. Örneğin ben yerel siyaset konusunda seçmenin bir talebi olmadığı kanısındayım. Türkiye'de seçmen kendi kendini yönetmek talebinde bulunmuyor. Kimse "Mahallenin çöplerini ben toplayacağım" diye belediyeye dilekçe vermiş değil. Kimse böyle bir sorumluluğu almak eğiliminde değil. Belediye Meclisi'ne gitmek, konuşulanları dinlemek ve müdahalede bulunmak bizim geleneklerimiz arasında yok. Ben bir yıl belediye meclislerini dolaştım, sadece esnaf geliyor. Onlar da ruhsat, tabela sorununu halletmek için gelir. Partiler yerel siyaseti güçlendireceklerini söyledikleri zaman korkuyorum. Kime iktidar vereceksiniz yerel siyasette?

Türkiye, demokraside, seçmeninden kaynaklanan açmazları olan bir konumdadır. Çözümü çok zor ve daha bunu konuşmaya bile başlamadık.

A. Kuyaş– Teşekkür ederiz. Şimdi söz Artun Ünsal'da.

Artun Ünsal– Efendim, sayın Kalaycıoğlu'nun Türkiye hakkındaki ümitsiz görüşlerini pek paylaşmadığımı ifade edeceğim. Tabii falcılık hoş bir şey değil. Özellikle kültürel falcılık çok zor bir şey. Biliyorsunuz, Nostradamus yıllar öncesinden neler olacağını söylemiş. Çok büyük falcılar da var, bunlardan biri büyük deha Alexis de Taqueville. Ünlü *Amerika'da Demokrasi* kitabına baktığınızda "Gelecek yüzyılda dünyada iki ülke kalacak. Biri Amerika, biri de Rusya" demişti. Öngörüsü büyük ölçüde gerçekleşti. O zaman siyasete ne gerek var? Kültürel Nostradamus'lar o kadar çok ki. Bunlardan biri Fukuyama "Tarihin sonu"ndan söz etti, Huttington "Uygarlıklar çatışması"nı öngördü. Bakıyoruz durum öyle çıkmadı.

Globalleşmenin, dünyayı artık iyice eline doladığı ve bunun da tüm insanlığın yararına olacağı muştulandı, sonuçlar ortada. Siyaset dünya genelinde gerçekten liberalleşemedi, demokrasiler güçlenip baskıcı rejimler ortadan kalkmadı, ekonomik refah paylaşılamadı. Eğitim ve kültür alanındaki eşitsizlik hem ülkeler arasında hem de ülke bazında karşımızda. İşsizlik, konut sorunu halledildi mi, savaşlar sona erdi mi? Çok kültürlülük arayışı Charles Taylor'ın dediği gibi cici bir şekilde devam ediyor mu? İnsanlar farklı kültürleri kabul edebiliyor mu, kendi kültürünü o ülkenin dominant kültürü olarak görmekten vazgeçiyor mu? Azınlıkta da olsalar emperyalist düşüncelerinden kurtulabiliyorlar mı? Etnik çatışmalar önlenebildi mi? Doğa ve tarih çeşitli çıkarlar uğruna talan ediliyor. Kısacası, yaşamın gerçekleri öngörüyü pek sevmiyor.

Peki, toplumsal gerçekler siyasetin pabucunu dama mı atıyor? Bu soruyu sorunca birkaç kısa tanım vermemiz lazım. Siyaset, otoriteye dayalı bir paylaştırma mekanizması ve aynı zamanda bir çeşit de uzlaştırma mekanizmasıdır. Siyaset, bir iktidar, bir güç ilişkisidir insanlar arasında. Öte yandan siyaset, toplum adına alınacak kararları etkileyebilme, bu kararları destekleme veya engelleme mekanizmasıdır. Siyaset aynı zamanda

bir toplumsal mühendislik aracıdır. Gelecek yüzyılda Marx'ın öngörüleri gerçekleşmediği gibi, Alexis de Taqueville'in demokrasi öngörüsü de gerçekleşmeyebilir. Diyebiliriz ki, önümüzdeki yüzyıl düşkırıklığını pek kaldıracağa benzemiyor.

Asıl, 2000 yılında ne gibi teknolojik, bilimsel buluşlar, devrimler gerçekleşecek? Sözgelimi, iletişim devrimi haberleşme kavramını altüst etti. Son yirmi yılda bilgisayar teknolojisi yepyeni iş sahaları yarattı. Gelişmiş ülkelerde evde çalışma olanağını sağladı, elektronik parayı doğurdu. Bankalar ve haberleşme teknolojisi devletin sınırlarını aştı. Hep iletişim üzerinde durduk, genetik üzerinde niye durmayalım? Genetik gelişmeler etik ve siyasal sorunlar doğuracak önümüzdeki yüzyılda. Önümüzdeki yüzyıl hangi devrimlere gebe?

2000 yılının başlıca sorunları ve siyaset üstünde durmak istiyorum. Aslında globalleşme yeni bir şey değil, sadece hızlandı. İki örnek vereyim, bugünkü *New York Times*'a bir baktım da, mesela 1930'larda ABD ile Türkiye arasındaki 3 dakikalık telefon konuşmasının bedeli 250 dolar. 1970'lerde bu ücret 30 dolara düşmüş. Bugün ise tam 36 cent. Mesela 1980'lerde günde 0.2 trilyon dolar el değiştiriyormuş dünya döviz pazarında. 1998'de bu miktar 1,5 trilyon dolara çıkmış. Yani bu gelişmeleri hesaba katmadan 2000 yılı için öngörülerde bulunamayız. Oysa bizim basınımızın da siyasetçimizin de başı hep kumda. Türkiye, görünürdeki gelişmelere rağmen dünyanın halinden bile bihaber.

Her ülke ve her toplum günün nimetlerinden aynı şekilde yararlanamıyor. Gelecek yüzyılda bu durum geometrik olarak hızlanacak, korkum o. Bugün ABD, doların gücünü tatlı ve bedava bir faiz olarak alıyor. Doların dünya parası olması sayesinde ekstra gelir sağlıyor. Onun için Clinton'ın iç çamaşırı, Lewinski'nin eteği o kadar sorun olmuyor. Oysa, diğer ülkelerde ekonomik gelişmeler hükümetleri değiştiriyor. Ekonomik sistemle siyasal sistem arasındaki uyumu günümüzde pek göremiyoruz. Acaba önümüzdeki yüzyılda bu uyumu görebilecek miyiz? Bugün toplumları kim denetliyor, kim yönetiyor? Enformasyon teknolojisine hükmedenler günümüzün padişahları mı? Kuşkusuz bir teknoloji kendi başına nötrdür. Önemli olan

bu teknolojiyi kimlerin hangi amaçlarla yönettiğidir. Orta sınıf çöküyor mu? Toplumsal sınıflar ortadan kalkmış değil. Devlet kalkacak mı ortadan? Ben yine önümüzdeki yüzyılda ulus-devletin etkinliğini koruyacağını sanıyorum. Yine siyasi partilerin ortadan kalkmayacağını, yerini sivil toplum örgütlerine bırakmayacağını düşünüyorum. Siyasal partilerin işlevi devam edecektir, temsili demokrasinin ortadan kalkacağına da inanmıyorum.

Şunu demek istiyorum, siyaseti, toplumda uzlaştırma düzeyini artıran, çıkar çatışmalarını hafifleten, insanların mutluluk ve refah düzeylerini yükseltmeyi hedefleyen bir devlet yönetimi olarak ele alacak olursak, 2000'li yıllarda yasama, yürütme, adalet, siyasal partiler ve sivil toplum örgütlerinin karşılıklı etkileşimleri ile daha mutlu bir dünya olabilir. Ama meşruluk kavramının bile sadece ülke tekelinden çıktığını kabul etsek bile klasik devletin bir anda ortadan kalkması düşünülemez. O halde geleceğe hazırlıklı olmamız için bugünün sorunlarını çözmemiz gerekir.

A. Kuyaş– Efendim ikinci tur konuşmalara geçmeden önce, benim üzerinde durmamızda yarar gördüğüm noktaları belirtmek istiyorum. Çünkü konuşmacılarımız birbirlerinden habersiz oldukları halde birçok ortak noktaya değindiler. Aydın Uğur Bey enformasyon çağından başlayarak globalleşmeyle birlikte yön duygusu kaybının toplumu anlam kaybına götürdüğünü ve bunun da birtakım köşeciklere saklanmaya zorladığını söyledi, kültür alanında. Siyasi partilerin bu soruna cevap veremediğini söyledi. Ersin Bey buna katıldı ama Artun Bey pek o kadar katılmadı. İsterseniz Aydın Bey'in bıraktığı yerden, diğer söylenenlerle birlikte devam edelim.

A. Uğur– Evet aslında devam için birbirimize verdiğimiz ipuçları da var. Siyasi partiler ilk konuşmamda belirttiğim dönüşümlere ayak uyduracak miras içinden gelmiyor. Siyasi partinin yaptığı, devletle yurttaş arasında arabuluculuktur. Taleplerin karar mekanizmasına taşınmasını sağlamak. Böyle bir ihtiyaç ortadan kalkacak mı? Hayır, insanlar olduğu sürece bu ihtiyaç devam edecek. Bu görevi sadece siyasi parti de yapmayacak. Bana öyle geliyor ki parti formu erimeye mahkûm bir form

ama işlev değil. Peki nasıl yönetilecek? Ben, temsili demokrasi ve doğrudan demokrasi yanında ortaklık demokrasisinin de devreye girmesi gerektiğini düşünüyorum. Orada Ersin Hoca'dan ayrılıyorum. Kuşkusuz teoride temsili demokrasi delinemez. Ama bazı konularda temsili demokrasiyi, şu şu konularda da doğrudan demokrasiyi devreye sokarız diye bir anayasa yapılabilir.

E. Kalaycıoğlu– Ama bu keyfi...

A. Uğur– Siyaset de bu keyfiliklerin kodifiye edilmesi değil mi zaten? Bir başka konu da ortaklık demokrasisiydi. Ortaklık demokrasisi son on, on beş yılın lafı. Diyelim ki bir yerel yönetimde hangi otoriteye kanun yetki verdiyse o otorite kimseye bir şey danışmıyor. Ortaklık demokrasisinde ise bir sorunla kimler ilgiliyse bu konu için onları seferber etmek demek. Bana öyle geliyor ki, ilerideki bulamaç bu üç demokrasi biçiminin kokteyli olacak. Sivil toplum örgütleri günümüzde siyasi partilerden daha gözde ve önemli. Siyasi partiye meşruiyet kazandıran temsildir. Oysa bülbül sevenler derneği sadece o dernek üyelerini temsil ediyor, bütün bülbül sevenleri değil. Dolayısıyla burada çok ciddi bir teorik meşruiyet meselesi var. Bu önümüzdeki ciddi bir problem. Bana öyle geliyor ki gelecekte benim "kendi kendini örgütleyen idari otoriteler" diye adlandırdığım bir form olacak. Bunu vallahi hiçbir yerde okumadım, İngilizcesini de söyledim diye bir yerden aldığımı ne olur düşünmeyin. Bundan kastım şu: Şu an dünyada bu şekilde işleyen iki örnek var. Bunlardan biri FIFA (Dünya Futbol Federasyonları Birliği) diğeri de Sivil Havacılık Örgütü. İkisinin de özelliği kuralların konsensusla saptanması ve kurallara uymayanlara yaptırım uygulanması. Yani oyun oynamak isteyenler kendi aralarında bir idari otorite kurmuşlar. Tabii bunlarda devletin filan parmağı var ama ilke olarak böyle çalışıyor. Sivil havacılık da öyle; tarifeyi, güzergâhı, uçuş standartlarını saptayarak, uçmanın kurallarını koyarak, uymayanları dışlıyorlar. İşte bence gelecekte bu tür "kendi kendini örgütleyen idari otoriteler" zemini olacak. Devlet olacak ama hükmü ve işlevi azalacak. Ben devletin varlığını yokluğunu tayin eden şeyin kapitalizmin iç dinamizmi olduğunu düşünüyorum.

Eskiden devlet vardı, ulus yoktu. Ulus-devlet kapitalizmle birlikte geldi. Çünkü kapitalizmi tek başına bıraktığınız zaman yakıcı bir şey, ateş topu. Devlet tampon mekanizması. Sosyal sigortasıyla, emekliliğiyle, eğitimiyle. Kapitalizmi sosyal devlet çabalarından soyutlayarak bireyle temas ettirin, ortalık fena halde yanar. Nitekim şu aralarda bir teorik, ideolojik operasyon sürüyor. Ben 1974'te ODTÜ'de iktisat okurken Skitowski'nin *İthal İkameciliğinden İthalata Yönelik İktisat* kitabını derste okuduk. Özal yok o zamanlar. Bu bir Dünya Bankası yayınıydı ve bunu yapan da deccal değil, dünya çapında bilinen bir uzmandı. Yavaş yavaş açılan ekonomiler diye bir faza geldik. Dikkat edilirse bir başka benzer süreç yaşanıyor. Serbest piyasanın uluslararasılaşması doğrultusunda bir sürü iteklemeler oldu. Oysa Uzakdoğu'da bu teorinin burnu sürttü. Şimdi al başını git liberalizmden geriye doğru düşünsel, doktriner bir dönüş var.

A. Kuyaş– Evet Ersin Bey sizin ekleyecekleriniz...

E. Kalaycıoğlu– Eğer zor kullanmayla ilgili bir neden olmazsa devlete gerek kalmayacağını düşünebilirsiniz. Avrupa ülkelerinin düşmanı kalmadı, zor kullanma gereksinimi pek yok. Orduya da, devlete de gerek yok. Sadece polis ve jandarma yeterli. Charles Tilly'nin bir teorisi vardı. Avrupa'daki devlet gelişimini orduların gelişimiyle ilgili ortaya çıkan bir sorun olarak ele alır ve inceler. Merkezi devletin, ordu ile, toprak kazanmak gerektiği aşamada güçlendiğini ortaya koyar. Dolayısıyla orduları kaldırırsanız devletin de fazla bir önemi kalmayacaktır. Avrupa, yeni bir düşman ortaya çıkana kadar böyle bir süreçten geçiyor.

Zor kullanma, kamu malı ürettiğiniz zaman gereklidir. Kamu malı belli bir kamunun, onu oluşturan bireylerin hiçbirisinin kullanmasını engellemeyeceğiniz bir maldır, hizmettir, savunmadır. Geçenlerde ölen bir iktisatçı Mancur Olson, bir kitabında bunu uzun boylu ele alır. Kamu malı üretiminde bedavacılığı nasıl engelleyeceksiniz. Engellenemezse kamu malını finanse edemezsiniz. Bir, burayı sizden alacağımız vergilerle koruyacağız. Onun için devlet var, vergi vermeyenin canına okumak için. Güçlü devlet, vergi vermeyenin canına okur. Örneğin ABD'de IRS mükellefe üç kere ödeme emri gönderilir.

Üçüncü ihtarda hâlâ ödemezse pompalı tüfeklerle evini basar, karşı koyarsa vurur. Hiç şakası yok. Devletin amacı bu. İşte bu kurumun yerine başka bir kurum koyamazsınız. Ha, eğer aynı işi belediye de yapabilecekse o zaman yönetimi ona devredelim ama bunu yapacak belediye henüz kurulmadı, kurulacağını zannetmiyorum. Demin göstermeye çalıştığım buydu. Ulus-devletin gerekliliği ve ortadan kaldırılamayacağı belli. Kimse gönüllü vergi vermez, insanların ümüğüne basıp vergi alacak tek kurum da bugün için devlettir. Vergi zorla alınır. Biz alamayız çünkü çok güçlü bir devlet değiliz. Bunu kabul etmek gerek.

Benim burada varmaya çalıştığım sonuç, bu mekanizmanın denetiminin demokrasi içinde olmaya devam edeceğini varsayıyor. Çünkü insanların giderek daha fazla eğitim ve bilgi ürettiklerini, daha fazla bilgi üretenlerin düşüncelerini siyasal hayata dayatmaya çalışacaklarını, kendileriyle yönetimdekilerin statü farklarının azalacağını, dolayısıyla emretmenin zorlaşacağını varsayıyor. O zaman ara kurumlar ortadan kalkmakta ya da zorlanmaktadır. Dolayısıyla ortak kararı alacağınız yeni forumlara ihtiyaç var. Parlamentoların çalışması zorlanmaktadır. Özellikle endüstri ötesi toplumlarda sivil toplum örgütlerinin gücünü görüyoruz. Doğrudan demokrasi, doğrudan katılım artıyor ve bunun için acayip yöntemler kullanıyorlar. Hatırlayınız, Hollanda'da maliye bakanının suratına pasta yapıştırdılar, Euro'yu açıkladığı gün. Katılım biçimi... Pastayı atan daha başka bir şey de atabilir. Katılım doğrudan...

Son bir nokta, Artun Bey'in söylediği bir husus üstünde durarak bitireceğim. Globalleşmenin bir örneği olarak insan hakları konusunda bir evrenselleşme olduğunu, bundan etkilenmekte olduğumuzu, bizi denetlediklerini söylediler. Biz iyi bir örnek değiliz. Bakın iki farklı örnek beni bu konuda ikna eder. Bir tanesi, Suudi Arabistan veya Suriye... Buradaki mahkemeler denetlenmeye başlarsa ben globalleşilmekte olduğumuzu düşünmeye başlayabilirim. İkincisi, bugün İrlanda'da bir örgüte mensup olduğu savıyla üç kişi gözaltına alınıyor. Türkiye Cumhuriyeti Devleti olarak "Biz bunlara gözlemci göndereceğiz" deyin bakalım ne yaparlar? Buradaki İnsan Hakları Der-

neği İrlanda'ya gidemiyorsa sömürge dönemlerindeki gibi bir ilişki içindeyiz demektir. İngiltere ve İrlanda'da bugün kanunlar değişti. Bakın, eğer bir polis komiseri "Şu teröristtir" derse bu mahkemede kanıt olarak kabul ediliyor, kanıt. Bugünkü mevzuata göre, eğer hâkim, "Niye 'terörist' dedin komiser efendi?" dediğinde komiser "Bu bir milli sırdır" dediği anda kanıt olarak kabul etmek zorunda komiserin sözünü. Bunu uyguluyorlar işte, bunlar insan hakları savunucuları!.. Burada müthiş bir eşitsizlik var. Türkiye'ye acayip bir ırkçılıkla yaklaşılıyor, çifte standart var. Onun için ben bunu globalleşme olarak kabul edemem.

A. Ünsal– Tarih göstermiştir ki meşruluk kavramı ülkeden ülkeye, coğrafyadan coğrafyaya farklılık göstermiştir. Bugün Arabistan'a ilgi duyulmuyor belki ama Çin'e ilgi duyuluyor. 15 yıl *Le Monde* muhabirliği yapmış biri olarak, Arabistan ister uysun ister uymasın, Çin bir gün uyacak, Türkiye de, Amerika da uyacak evrensel değerlere. İngiltere'nin, Fransa'nın çifte standardı bizi etkilemesin. Er geç bütün dünyanın uyacağı meşruluk kavramları olacaktır. Yani haklılık ve adalet duygusu birkaç kişinin, birkaç seçmenin, birkaç büyük şirketin tekelinde olmayacak. Çünkü hepimiz unutuyoruz, 21. yüzyıl ahlak çağı olacaktır, ahlak çağı olacaktır, ahlak çağı olacaktır. Para çağı değil...

21. yüzyıla girerken, Türkiye'de nasıl bir siyaset? derken bir kere eğitim düzeyinin yükseltilmesi gerekir. Bunu benimsemek zorundayız. Yani kamusal ve özel eğitim arasında bir dengenin kurulması lazım. Bugün parası olan daha iyi okuyor. Gelecek yüzyıl buna izin vermemeli. Eğitimin yöntem ve içeriğinin yeniden belirlenmesi gerekiyor.

Eğitim birinci faktör, ikinci faktör olarak devleti ılımlı fakat tavizsiz bir çizgide tutmak gerek. Yani askeri bir disiplin ve adalet. Güvenlik için devlet şart. On yıl sonra Avrupa'da güvenlik sorununun olmayacağı ne malum? Ben, iyi bir diplomasinin en iyi savunma olduğu kanaatindeyim. Dış istikrar için diplomasi ve ordu gerekli.

Çokkültürlülük meselesine devletin akıllı bir üslupla yaklaşması gerekir. Kültürel ve sosyal istikrar şart. İnsan hakları ve

demokrasi meselesinin kâğıtlara değil, gönüllere geçmesi gerek. Ben ortaklık demokrasisini, İngilizce değil de Osmanlıca dile getireyim: Adam gibi yönetelim, adam gibi yönetilelim. Mevcut yerel yönetim sistemleri baştan ayağa değişmelidir. İnsanların yönetilebilir birimler içinde tutulması lazım.

Sonuçta şunu söylememiz mümkün. Türkiye önümüzdeki binyılın ilk çeyreğinde nitelikli siyasetçilere prim vermek zorunda. Ama nitelikli siyasetçi de ancak nitelikli vatandaşların arasından çıkabilir. İki binli yılların yurttaşı bilgili, etkin ve katılımcı olacak. Yani hem globali hem de yereli toplayabilen bir vizyon olmalı. Yoksa iki binli yıllar bizim neyimize?

A. Kuyaş– Şimdi sorulara geçelim...

İzleyici– Enformasyon çağı derken acaba dünya görüşünden soyutlanmış bir çağ adlandırması mümkün mü?

A. Uğur– Mümkün tabii. Nötr bir periyoddan söz edilebilir. Ama bir gelecek tahayyülünü dünya görüşünden soyutlayamazsınız. "Enformasyon çağı" daha çok olgusal bir ad. Son 20-25 yıldır ilerlemeye olan iman epeyi bir rencide oldu. Kitlelerde ve ideoloji üreten çevrelerde oldu. Robert Elias adlı sosyolog uygarlık tanımını şöyle yapıyor: "Uygarlık, esasen şiddetin adım adım denetim altına alınmasıdır." Geleceği nört bir tanımla tanımlamaya diyeceğim yok ama geleceğe belli bir görüşle yürümek zaruri.

İzleyici– Önümüzdeki binyılda yeni bir dünya savaşını doğuracak koşullar var mı?

E. Kalaycıoğlu– Hayır. Bugün artık tek güç var. Bugünkü yapı içinde birbiriyle uzun süre savaşacak iki kutup yok. Dolayısıyla mümkün değil. Rusya'nın mecali yok. Japonya'nın ordusu yok. ABD, Japonya'yı ordu kurmaya teşvik ediyor, onlar düşünüyorlar. Avrupa'da da savaşacak gücü olan bir devlet yok. Avrupa büyük ölçüde savaşma yeteneğini kaybetmiştir.

A. Ünsal– Şimdi Batı, Rusya'dan sonra "Yeni düşman kim olacak?" sorusuna cevap arıyor. Brezinski, Çin'i gösteriyor. Aslında her toplum bir düşman arar. Ekonomi, silah sanayi bunun etrafında döner çünkü.

İzleyici– Ersin Hoca'ya bir sorum var. ABD'de tahsil edilemeyen vergi hiç mi yoktur? Varsa ne kadardır? İkinci sorum,

ABD ancak kendi çıkarının olduğu yere müdahale ediyor, oysa bugün dünyanın 60 yerinde çatışma var.

E. Kalaycıoğlu– Ben ABD'nin sadece petrolü düşünerek hareket ettiğini sanmıyorum. Bekliyor, sorunları ülkelerin çözmesini bekliyor. Mesela Kıbrıs konusunda niye bu kadar çaba harcıyor anlamıyorum. Bosna'ya müdahalesi tam bir rezaletti. ABD'nin birleştirme ve yapma işlevi var. Kıbrıs'a Holbrook'u gönderince Avrupa öne çıktı, ben çözerim, diye. ABD de "Al da çöz" dedi ve çekildi mesela. ABD'nin yaptırım gücü fazla. Kuvvetler dengesine göre satranç oynuyor. Basit bir petrol meselesi değil. ABD, petrolün çoğalmasını istemiyor.

Vergi tahsili açısından ABD dünyanın iki ekonomisinden biri. Tahsil oranı çok yüksek. Teksas'ın bir kasabasında vergi verilmediği için dünyanın katliamını yaptılar.

İzleyici– Ersin Bey hem ulus-devletlerin süreceğini söyledi hem de doğrudan demokrasiye doğru bir gidiş olduğunu söyledi, bu çelişki değil mi? İkincisi, insan hakları konusunda İngiltere ve İrlanda'dan örnek verirken daha dikkatli olmak lazım değil mi, Türkiye gibi bir ülkede?

E. Kalaycıoğlu– İkinci sorudan başlayayım. Türkiye insan hakları açısından mükellef bir ülke değil ama dünyada da insan hakları konusunda sorunlar var. Bize karşı yapılan eleştirilerin dozuna dikkat edelim. Dozu kaçıyor bunun. Avrupa, Türkiye konusunda ırkçılaşıyor. Buna da karşı olmamız lazım. Avrupa'nın siyasi nedenlerle her türlü kaçamağı yaparken bizi barbarlıkla suçlamasına karşıyım. Ben kendime on vururken diğerlerini mükemmelmiş gibi kabul edemem. Dürüst değil bu. Hukuki olaylara siyasi mülahazalarla yaklaşılmamalı.

Birinci soruya cevabım: Şimdi doğrudan demokrasi, ulus-devlet modelini ortadan kaldırmıyor. İsviçre örneği var. Hem temsili kurumlar hem de doğrudanlık uygulamaları var. Yani seçilmiş olanı azletme inisiyatifi var halkta, referandum yaygınlaşıyor. Temsili demokrasinin savunulabilir tarafı kalmamıştır bugün artık. Onun için ikisi çelişmiyor. Savunma ihtiyacı olduğu sürece ulus-devlet kalkmaz. Ayrıca ABD'de oldukça diğer ülkelerde de devam eder.

A. Uğur– Ben Ersin Bey'in yerel yönetimlerin güçlenmesi konusundaki kuşkularına karşıyım. İktidar ve egemenlik dağıtımının aşağıdan yukarıya doğru çıkması gerektiğini düşünüyorum. Hâkimiyeti ve yetkileri yerele bıraktığınızda bu kuşkular yok olacaktır. Demokrasi, mütegallibelerin kontrol edilmesi sistemi olduğu için korkulması anlamsız. Her şey günlük güneşlik olmaz ama felaket de olmaz. Ayrıca Türkiye'de belli bir tecrübe var. Hata yapma fırsatı da verilmeden doğruya gidemeyiz.

Sivil toplum örgütleri açısından Türkiye'de üç bölge var. Marmara, Ege birinci, İç Anadolu ve Karadeniz ikinci bölge, Doğu ve Güneydoğu üçüncü bölge. Örneğin birinci bölge Hollanda gibi. İkinci bölgede sadece niyet var, üçüncü bölgenin ufkunda bile böyle bir şey yok. Yurttaş girişimi açısından böyle bir üçlülük var, farklılık var. Ekonomi açısından da böyle bir üç viteslilik var. E, tek demokrasiyle bunların hepsi kolay değil.

"sinema"

16 Mart 1999

Yönetici: Ahmet Kuyaş
Konuşmacılar: Süha Arın, Barış Pirhasan

Ahmet Kuyaş– Bildiğiniz gibi bu senenin Salı Toplantıları'nın ikinci dizisi. Genel olarak çeşitli sanat ve bilim dallarında önümüzdeki binyılda ne tür gelişmeler olacağını, fazla bilimkurguya düşmeden tartışmayı amaçlıyoruz bu dizide. Bugün, bu toplantıların altıncısı ve konumuz sinema. Her zaman olduğu gibi 3 konuğum vardı ama maalesef bir tanesinin henüz aramızda olmaması sizi de bekletmeme yol açtı, onun için sizlerden ayrıca özür dilerim. Şu andaki misafirlerim sizlerin de tanıdığı sayın Süha Arın ve sayın Barış Pirhasan. Bir de Füruzan hanım aramızda olacaktı ama kendisi evinden çıkmış, bilmiyorum, trafiğe mi takıldı yoksa bu sorumluluğunu unutup başka bir yere mi gitti, bu konuda herhangi bir bilgi bırakmamış telesekreterine. Ama biz sizi daha fazla bekletmeden söze gireceğiz. İlk konuşmacımız sayın Süha Arın, buyurunuz efendim.

Süha Arın– Sinemanın bin yılını tartışmak benim için gerçekten çok zor. Şöyle zor; insanlığın geçmişinin bin yılını hatta yüz bin yılını tartışabiliriz ama teknolojik olarak geleceğini düşünüyorsak, sinemanın geleceğinin bin yılını tahmin edebilmenin çok güç olduğu inancındayım.

1971 yılında ABD New Jersey eyaletinde RCA araştırma laboratuvarlarını gezme fırsatını buldum, bir grup gazeteciyle birlikte. Bize oradaki son gelişmeler üzerine yapılan araştırmaları gösterdiler. Bunlardan bir tanesi "Flat TV" diye anılan düzlem televizyondu ve renkliydi, tıpkı bir tablo gibi duvara asılabiliyordu, hepimiz çok şaşırdık. Mühendislere ne zaman piyasaya çıkacağını sordum, "Bunun piyasaya çıkması için 1990'lı hatta 2000'li yılları bekliyoruz" dediler. 1970 yılında düzlem televizyon dediğimiz bu televizyon hazırdı. Aynı laboratuvarda bize hologramı da gösterdiler. Hologram biliyorsunuz, lazer ışınlarıyla elde edilen görüntüye verilen isim. Buna "holografi" diyorlar. Ben yine çok şaşırmıştım, çünkü 1969 yılına kadar sa-

bit olarak hologramla görüntüler elde edilebiliyor fakat hareketli görüntüler elde edilemiyordu. İlk defa 1971 yılında RCA laboratuvarlarında hareketli görüntülerin üçboyutlu olarak boşlukta nasıl aktığını gördüm ve çok şaşırdım. Nitekim 1970'li yıllarda başkent Washington'da *National Geography* dergisinin lobisinde bir arkadaşım bir akvaryum gördüğünü, bu akvaryumun lazer ışınlarıyla lobinin tam ortasına yansıtıldığını, fakat bu akvaryumun boşlukta durduğunu, insanların etrafında dolaştıklarını, altına eğilip baktıklarını akvaryuma ait hiçbir ayak görmediklerini fakat bütün görüntünün çok doğal ve üçboyutlu olduğunu söyledi. İşte lazerli görüntü buydu. Daha sonra kimi sinema kitaplarında lazerle ilgili görüntülerin, yönetmenlerin en büyük sorunlarından biri olacağı tartışması başlatıldı. Çünkü bu tür görüntülerin sinemada birçok sorun yaratacağını, örneğin birçok insan için önden izlenen objenin seyircilerin bir bölümü için yan olacağını, bir bölümü için arka olacağını ve buna bağlı olarak da yönetim sorunlarının çıkacağını ifadeyle birçok yönetmen, Yunan tiyatrosunda olduğu gibi sinema görüntülerini bir *amphitheater* şeklinde tasarlanmış salonlarda ve de bir tiyatro sahnesi gibi sahnede üçboyutlu yansıtılarak elde edebileceğini ve de bunun daha gelişmiş bir şeklinin televizyon olarak evlerde, oturma odalarında, özel bir köşede, boşlukta veya masaların üzerindeki boşlukta görüntü olarak elde edilebileceğine ve masanın etrafındaki insanların dört bir taraftan bu görüntüyü algılayabileceklerine, onun için haberleri okuyan bir spikerin de durduğu yerde sandalyesinin durmadan döneceğine, böylece evin içinde masanın ortasında ya da salonun ortasında herkesin onu rahatlıkla izleyebileceğine ilişkin çeşitli fanteziler üretilebiliyordu.

Şimdi bunlar tekniğe ilişkin gelişmeler, ama bizim burada sorgulamamız gereken acaba bu teknolojik gelişmeler mi olmalı? Önümüzdeki binyıl, ya da yüzyıl, ya da onyıl içinde sinemanın yaşayacağı değişimin bizim günlük yaşamımıza, bizim duygu ve düşüncelerimize neler katacağını, bizim mutluluğumuzdan neler alıp götüreceğini ya da mutluluğumuza neler getireceğini tartışmamız gerektiğini ben gündeme getirmek istiyorum, çünkü benim için aslolan budur. Yoksa teknolojik geliş-

meler daima olmuştur, bundan sonra da olacaktır. İçeriği ne olacak bunun, izleyeceğimiz şeylerin içeriğini kim belirleyecektir? Bir zamanlar çokseslilik, çokrenklilik adına televizyonların çoğalmasını hep birlikte destekledik, alkışladık ama bugün izlenebilecek program bulamıyoruz. Onlarca televizyon kanalı var ama hepimiz ne yapacağımızı şaşırmış durumdayız. Çünkü en banal, en ilkesiz yayınlar televizyonlarda ve açılan her yeni kanal için "Acaba kanal mı kanalizasyon mu?" sorusunu soruyoruz. Şimdi meseleye bence böyle bakmakta yarar var, şundan dolayı; biz kibarca söylendiği şekliyle gelişmekte olan bir ülke olarak acaba Batı ülkelerinden "G-7" diye bilinen gelişmiş ülkelerden bize doğru tek yönlü akan kültürel selin neresindeyiz ve bu sel bizi nereye götürecek, ne kadar götürecek? Aslında sorulması gereken soru bu ve bana sorarsanız iyi bir durumda değiliz. Bu sele kapılan birçok gelişmekte olan ülkeden biri de biziz; 10 yıl içinde 2400 sinema salonu 240'a indi ülkemizde. Dünyanın hiçbir ülkesinde bu kadar büyük salon kaybı yaşanmadı bu sürede. Bu bizim hâlâ yazılı kültüre geçemeyişimizin bir sonucudur bana sorarsanız. Onun için önümüzdeki binyıl içinde, yüzyıl içinde, onyıl içinde Türk sinemasının hali ne olacak içerik olarak, aslında tartışılması gereken burada bu olsa gerek diyorum.

Görünen o ki Batı'dan gelen tek yönlü teknolojik ve kültürel sel bizi de önüne katmış götürüyor ve televizyon yayınlarıyla bilgisayar ortamının bir yerde kesiştiğini veya 2000'li yıllardan itibaren bu kesişmenin kesinleşeceğini görüyoruz. Başka bir deyişle televizyon ekranıyla bilgisayar ekranı artık birleşiyor ve 2000'li yıllardan itibaren artık televizyon programlarını televizyon programcıları, televizyon istasyonları kontrol etmeyecek, bilgisayarları evlerinde kullananlar bizzat kendileri seçimlerini yapabilecekler. Biz buna "talep üzerine video" diyoruz *(video on demand)*. Bu Amerika'da hızla yayılmakta, İngiltere'de ve Avrupa'da da. Akşam eve geldiğiniz zaman canınız neyi seyretmek istiyorsa, elinizdeki kataloglardan açıp... Diyelim ki akşam 21.00'de eve geldiniz yorgun argın, 19.00'da da çok sevdiğiniz bir haber bülteni vardı onu kaçırdınız. O haber bülteninin izleme olanağına artık sahip olacaksınız, *video on de-*

mand sayesinde. Bilgisayarınızda düğmeye basacaksınız 19.00 haber bültenini çağıracaksınız ve iki saat önce yayına girip de bitmiş olan haber bülteni karşınıza çıkacak ve onu istediğiniz kadar izleyebileceksiniz. Aynı şekilde izlemek istediğiniz bir filmi, bir bale programını, bir belgeseli, aklınıza ne geliyorsa herhangi birini istediğiniz herhangi bir saatte istediğiniz süreyle izleme olanağına sahip olacaksınız, teknoloji bunu size sağlayacak. Önümüzdeki 2000'li yıllarda biz hepimiz bunu evimizde göreceğiz. Teknoloji bunu bize sağlayacak ama bunun bir bedeli olacak, herkes seyrettiğinin karşılığını ödeyecek.

Bir de *video near on demand* var, bu sizin talebinizi anında yerine getirmiyor, yaklaşık olarak, sizin gibi ucuz tarifeden yararlanmak isteyenleri bilgisayar bir havuzda topluyor sonradan diyor ki, "15 dakika beklerseniz ucuz tarifeden yararlanabilirsiniz." Çünkü ucuz tarifeden yararlanabilmek için *'video near on demand* taleplerinin, işte diyelim ki 3 milyon olması lazım veya 1 milyon olması lazım. 1 milyon kişiye ulaşıldığı zaman, "15 dakika sonra yayın başlayacak" deniyor. Bu daha ucuz bir tarife, ama *video on demand*, talep ettiğiniz zaman karşınıza gelecek. Başka bir deyişle parayı veren düdüğü çalacak. Şimdi işin içinde para olduğu sürece siz istediğiniz programı, istediğiniz zaman çağırabileceksiniz.

Peki Türkiye'de bu nasıl olacak? Bence asıl sorulması gereken bu ve *video on demand* dediğimiz, talep edebileceğiniz programların çeşitliliği ile içerikleri kimin tarafından nasıl saptanacak ve de buna filmler de dahil, bunların ücret politikasını kimler saptayacak? Bizim halkımızın satın alma gücü belli, kişi başına düşen milli gelir belli ve de çokuluslu şirketlerin bu alanda küçük balığın büyük balığı yuttuğu gibi bütün diğer iletişim şirketlerinin tümünü yuttuğuna bakılırsa, biraz önceki soruların yanıtları da belli. Giderek bir yayın kartelinden söz ediliyor bugün Türkiye'de. Üç veya dört tane holdingin bir araya gelerek anlaştıklarından söz ediliyor. Anlaşmayı sağlayan bu şirketler, istedikleri programı istedikleri fiyata indirebiliyorlar, Popüler olan birçok televizyon programı, popüler olmasına karşın, pahalı olduğu gerekçesiyle yayından kaldırıldı biliyorsunuz. Bunların yapım şirketleriyle masaya oturup bire bir konuştular.

Diyorlar ki; sen bunu x rakamına yapıyordun, şimdi y rakamına yaparsan biz bunu yayınlayacağız. O programı x rakamına yapan yapımcı, eğer siz bunu kabul etmezseniz ben de sizin rakibinize giderim diyor, ama rakip yok. Eski rakipler şimdi birleştiler. 4 büyük şirket kendi aralarında bir anlaşma yaparak bir kartel oluşturdular ve de ücret politikalarını şimdi kendileri belirliyorlar, hatta istihdam politikalarını bile kendileri belirliyorlar. Bu dört büyüklerden birinin işten attığı bir yönetmeni, kameramanı, yapımcıyı, çalışanı diğer üç büyükten hiçbiri kabul etmiyor artık. Aralarında böyle bir anlaşma olduğu söyleniyor. Aynı şekilde bu dört büyüklerden herhangi birinin reddettiği popüler bir programı, diğer üçü de reddediyorlar. Aralarında böyle gizli bir anlaşma olduğuna ilişkin duyumlarımız var. Gördüklerimiz de bunu teyit eder mahiyette. Şimdi bütün bunlar böyleyken ve de çokuluslu şirketler bizim holdinglerimizi de yutmak için sırada beklerken, önümüzdeki binyıldan vazgeçtim, önümüzdeki onyıl içinde Türk sinemasının ve Türk televizyonunun geleceğini açıkçası ben pek parlak görmüyorum. Birinci bölüm için söyleyeceklerim bu kadar.

A. Kuyaş– Peki çok teşekkür ederiz. Biraz kötümser bir başlangıç oldu ama belki işin içinde Süha Bey'in planlamış olduğu bir provokasyon da olabilir değil mi? Efendim şimdi söz Barış Pirhasan'da.

Barış Pirhasan– Şimdi, ben bu toplantının başlığına pek inanarak geldim. Bunun için bilimkurguya bile kaysa sahiden binyıl meselesine biraz bağlı kalmak istiyorum, yoksa bu binyıl lafı biraz havada kalacak. Sahiden çok uzun bir süre, neler olabileceğini kestirmek bile pek mümkün değil. Şimdi ben sinemacıyım, yazarım ve kendi deneyimlerimden çıkarak, kendi kafamı kurcalayan, karşılaştığım sorunlar dolayısıyla kafamı kurcalayan bazı konulardan yola çıkarak bugün benim için çok güncellik taşıyan bir iki konuya değineceğim, sonra belli bir noktada da hız alabilirsem uçuşa geçmeyi düşünüyorum.

Şimdi, benim yaşadığım, aynı zamanda dünyada tartışılmasa da gördüğüm sorun, kimlik sorunu. Bu sinema için çok büyük önem taşıyor. Yani bir yaratıcının, yarattığı şeyle hesaplaşma sürecinde ne kadar önem taşıdığı ayrı bir konu çün-

kü bazıları için bu önem taşıyabilir, bazıları için hiç taşımayabilir. Ama sinema alanının politikasında, sinema alanının belli karar verme aşamalarında bu kimlik sorunu çok büyük önem taşıyor. Ben bunu, kendi son filmimi yaptığım süre içinde ve yaptıktan sonra sonuçlarıyla yaşadığım için kısaca ondan bahsedeyim size.

Usta Beni Öldürsen E diye bir film yaptım ve en çok bana sorulan soru; bu bir Türk filmi mi, bu nerede geçiyor, zamanı nedir? oldu. Şimdi her yazar, her sinemacı okuruyla ya da seyircisiyle süreç içerisinde bazı kontratlar yapar. İster istemez birtakım beklentiler oluşturur. Benim böyle oluşmuş kontratım yok, belki de hiç olmaz. Onun için yaptığım filmi belli bir yere yerleştirmek daha da zor oldu ve gerçekten hem Türkiye'de, hem dünyanın çeşitli yerlerinde, gösterime çıkmadı ama gösterildiği çeşitli yerlerde, bu, tipik Türk filmi mi, sizin kültürünüzü yansıtıyor mu? gibi sorular geldi. Buradan çıkarak bazı şeyler düşünmeye başladım, daha önce de düşündüğüm konularla birleştirerek. Bu sorun gerçekten var mı? Yani bir filmin ulusal bir karakter taşıması, giderek bir kültüre ait olması ne kadar önemli? Buradan çıkarak başka şeyler düşünmek mümkün. Acaba bugün bu iç içe geçen, eriyen, başkalaşan kimlikler içinde bir yaratıcının durumu nedir? Nerede durabilir, neyi temsil edebilir, herhangi bir şeyi temsil etmesi gerekir mi?

Sonuç olarak yaratıcılık süreci, insanın kendi içinde yaşadığı bir paylaşım ve bunun tamamlanması süreci. Şimdi, yaşadığımız günde bu niye bu kadar önem kazanıyor? Birincisi, sinema alanının politik ortamı için, yani birtakım seçimler yaptırılırken kısacası işin bir yönü tamamıyla ideolojik ve ticaridir. Bir ürünün paketlenmesi sorunudur, yani bir ürünün satılabilmesi için ilk şart iyi paketlenmesi, paketin üstünde içeriğinin, üretim biçiminin belirtilmesidir, mümkünse son kullanım tarihinin yazması... Yani tüketiciye güven vermesi ve sinema üretimi giderek bu güven verici alana kaymaya başladı. Bu çerçeve içinde de adına özgünlük, yöresellik, yöresellikten geçerek ancak ulaşılabilen evrensellik adları altında, aslında modern paketleme ve pazarlama sistemleri empoze edilmeye başlandı. O açıdan, sahiden bu soruları sorma hakkını buluyor herkes kendin-

de, yani mesela Türkiye'den gelen filmler. Türkiye, bütün ürünlerini pazarlayabilen bir ülke değil. İşte yeni yeni buna uğraşıyoruz. Ha, pazarlanabilir ürünleri var sözgelimi, üzüm, incir, kayısı filan sayılmazsa, bugün bir anlamda ıvır zıvır sayılabilecek elektronik eşya, tekstil, tabii çok gerekli şeyler bunlar, ekonominin de çok önemli parçaları ama dünya bilim ve teknolojisinin geldiği yer açısından pek ayrıntı şeyler. Bilim alanında da, bilim adamı, bilim kadını, onu da satabiliriz dışarı, burada özellikle biyoloji, fizik, kimya gibi alanlarda bir şey yapmak mümkün olmadığı için. Kültür alanında da, özellikle sinema alanında pazarlanabilir ürünler daha çok savaş, işkence, cinsel baskı, törelerin baskısı gibi konular, demokrasi, özgürlük kavgası bu gibi konular. Ama bunların şartı var; bunların yöresel renkler taşıması, bir Ortadoğu toplumundan geldiğinin güven verici işaretlerini taşıması gibi şartlar var.

Şimdi bu binyılı anlatmak için bir yere neden getirdim. Çünkü bu binyıl perspektifi bütün bu sorunlara belki farklı bir gözle bakmamızı sağlayabilir. Yani burada binyıl adı altında bu konuyu tartışmanın, bu sıkıştırıldığımız yere farklı bir açıdan bakmamıza yarar sağlayabileceğini düşünüyorum. Birincisi, bu binyıl içinde bu kimlik meselesi denen şeyin büyük değişimlere uğrayacağı duygusu var içimde. Sebepleri, birincisi tabii ki bilimsel ve teknolojik gelişmeler, ikincisi, zaman kavramında oluşacak ciddi değişiklikler, kırılmalar. Önümüzdeki binyıl, artık o neyse, nasıl ölçüyorsak geçirdiğimiz binyıllar gibi olmayacak. Çünkü zaman çok görece bir kavram. Nasıl ki son yaşadığımız yüzyıl ondan önceki yüzyıl gibi değilse, bundan sonraki binyıl iyice farklı bir şey olacak zaman olarak. Yani insanların yaşadıkları yoğunluk, değişiklik hatta insan tanımı açısından...

İkincisi şimdi belki bilimkurgu alanına ister istemez giriş yapacağız; ben, belki yanılmış olabilirim ama yüzde yüz başka uygarlıklarla karşılaşacağımıza inanıyorum. Şu anda ipucu görülmeyen, kimilerinin bunu tarikat haline getirdikleri, ufolar mufolar gibi. Başka uygarlıklarla, başka zekâlarla karşılaşacağız ve bunun sonucunda yine bir kimlik sorunu çıkacak ortaya; bunun sorunlarıyla uğraşmaya başlayacağımızı düşünüyorum. Üçüncüsü, bu belki daha kısa bir zamanda gelecek, birey, top-

lum onların yönetme, yönetilme biçimleri çok temelli bir değişikliğe uğrayacak gibi görünüyor. Bunu düşünmemdeki neden; birincisi, çok gelişmiş olan Batı uygarlığı dediğimiz şeyin belli limitlere varmış olduğunu düşünüyorum ve bu binyıl dayanır gibi görünmüyor bana. Nedeni; bu uygarlıkların daha önce yıkılmış uygarlıklar gibi çevrelerine duvar örmeye başlamış olmaları. Yani şaka değil, fiziksel duvarlar, sınıflar. Bütün Batı ülkelerinin uyguladığı ve en büyük titizliği gösterdiği imigrasyon politikaları, içeri alacaklarını seçme politikaları. Amerika'nın mesela Meksika sınırına tel örgü çekmesi gibi yani gözle görülür bir duvar örmesi ve duvarın içinde kalanların yönetilme biçimleri ve normlarıyla, dışarıda kalanların çok radikal farklar göstermesi.

Şimdi bu oluşmaya başladığı zaman şöyle bir şey çıkıyor. İçeridekiler sonuna kadar bu durumu sürdürme metanetini gösterebilseler, sonunda dışarıdakileri elimine ederek belki biraz daha katı bir uygarlık kurabilirler, bunun için çok sayıda insanı yok etmeleri gerekiyor ya da bir biçimde yok olmasını sağlamaları gerekiyor. Genellikle bugüne kadar tanıdığımız insan yapısı, işte duyarlık, vicdan, pişmanlık gibi duygularla mücehhez olduğu için içte çatlaklar beliriyor. Çatlakların belirmediği yerde çürümeler beliriyor. Sanıyorum, sinemanın kendine verebileceği görevlerden biri, belki de bu süreçte insanları oynatmayı seçecekleri oyunda, bu konuya özellikle dikkat etmek. Başa dönüyorum, mesela kimlikleri sorgularken bu kimlikleri hangi iktidar noktalarından sorguladıklarını çok iyi incelemek yani insanları oyuna katmak, ama vatandaşları değil sadece, duvarın dışındakileri de oyuna katabilmek yani onların naif de görülse ya da çok zıt, farklı da görülse ya da düpedüz düşmanca da olsa ki olacaktır ister istemez, onları bir biçimde oyuna katmanın yolunu bulmak. Tabii tek tek yaratıcıların da bu oyunun içinde kalmak için direnmeleri gerekiyor.

Yaratma süreci, büyük ölçüde insanın düş dünyasıyla ilgili bir şey. Düş dünyası derken hayal dünyasından söz etmiyorum, sahiden görülen rüyalardan söz ediyorum ve bu rüyalarla iç içe geçen mitolojilerden söz ediyorum. Sonuç olarak hikâye anlatma, bir mitoloji yaratma işidir. Bu, rüyalarla iç içe olan rü-

yalardan hatırlanan bir şeydir. Bunun bir işlevi var, insanın kimliğini, insanın manevi dünya demeye alıştığımız alanı zenginleştirici, bütünleştirici, kendi yaşamadığı alanları da yaşatıcı bir yanı var. İnsan rüyalarının farkına vardıkça, onları anlayıp, onları bilinç alanına çektikçe büyüyor, yaşamadığı alanlara da hâkim oluyor. Sinema bunun için de bir işlev taşıyor. Onun için sinemanın projeksiyonla mı yapıldığı, videodan mı seyredildiği önemli değil. Sinema bugünkü biraz sanat biraz din halinin yanı sıra, gerçekten insanların kendi yaşamadıkları ya da yaşayıp unuttukları şeyleri görme, yaşama, bu oyunu oynama ve oynayarak kendilerini iyileştirip büyütmelerine verilebilecek bir ad. Şimdi, bunun karşıtını da biraz düşünmek zorundayız. Çünkü bilgisayarlardaki olağanüstü gelişme, bu manevi, maddi ayrımını da büyük ölçüde zedeleyecekmiş gibi görünüyor bana, bu binyıl içinde. Birincisi, bilgisayarlar hızla, bizim dışımızda mekanik ortamlar olmaktan çıkıp, beynimizi onlarla güçlendirebileceğiniz niteliğe doğru gidiyor sanıyorum. Bunun yine bilimkurgusal birtakım sonuçları var. Eğer insan beyni organik çiplerle donatılarak, genetik mühendisliğinin yardımıyla o kadar büyük bir güce sahip olursa, bir kere bu hastalıkların, hatta insanın fiziksel yapısının sonunu gösteren bir vektör haline geliyor. Çünkü kendi organizmasının bu kadar farkına varma sürecindeki bir yaratık giderek kendini yenileme, hammaddelerinden kendi yapı taşlarını yeniden üretme gücüne sahip olacak. O güce sahip olan bir organizma kendini değiştirme ve spiritüel alanla maddi alan arasındaki duvarları yıkma noktasına da gidebilir. İşte bu alanda sinema dediğimiz şey felsefi bir kavramdan ibaret. Belki önümüzdeki binyılın önemli bir kısmı hatırlama dönemi olacak.

Yalnız tarihi filmleri, eskileri falan değil, kutsal kitapların filan hep bize anlatmaya çalıştığı kıyamet, kardeşin kardeşi tanıyamadığı o korkunç gün... işte bir hesaplaşma, daha önce yapılanları belki yeniden yaşayarak kendini iyileştirme sanatı. Çünkü insanların bu üretim artışıyla, birtakım çelişkilerini çözdüklerinde olağanüstü zamanları olacak. Onun için 850 yıl sonra dünya yüzüne gelen birileri belki de ortaçağdan görüntüler de bulabilir ama oyun olarak, dahası o diriltme işi de gündeme

gelebilir. Çünkü, bugün yazılan o genetik kodlar *Jurrassic Park*'ta falan şeyini gördüğümüz herhalde yalnız dinozorları geri getirmekle kalmayacağız, ölmüşlerimizi de geri getirebileceğiz. Acaba kimi geri getireceğimize biz karar verebilecek miyiz? Belki de gelmek isteyip istemeyeceklerini sorma şansımız olacak ve belki de o anlamda kıyamet günü, cennet, cehennem, yeniden doğuş, hepsi hayata geçirilecek. İşte öyle bir ortamda, sinemanın nasıl bir şey olacağını tartışabiliriz.

A. Kuyaş– Teşekkürler, şimdi burada hemen bir soru akla gelebiliyor; çünkü biraz önce yüzde yüz katılmadığımı da ima ederek Süha Bey'e takıldım ama özellikle sermaye konusunda bir tıkanıklığın söz konusu olduğunu görüyoruz. Bu konuda Barış, sana bir soru yöneltmek istiyorum, bu toplumsal ve siyasi evrilmenin, özellikle de o belirli gelişme seviyesine gelmiş insanların kendilerini kapatarak, o gelişmekte olan insanlardan bir şekilde ayırmalarıyla örneklediğin toplumsal siyasi evrilmenin etkisi duvarların dışında kalanların açısından ne şekilde gösterilebilir? Siyasi gücü elinde tutanların parayı da elinde tutacaklarını varsayarsak. Yani senin söylediğin de fazla iyimser bir ütopya olmadı mı?

B. Pirhasan– İyimser miydim ben?

A. Kuyaş– Evet yani özellikle de onların bir tür kendilerinin oynatılacağı birtakım filmlerde, onların tarafının tutulacağı birtakım filmler çekileceğini varsaymıyor muydun?

B. Pirhasan– Yok, yok, ben sadece bu Batı uygarlığı denen şeyin süremeyeceğini söylemek istedim. Bunu iyimserlik saymayacaksınız umarım.

A. Kuyaş– Aaa tamam, o zaman ben yanlış anlamışım. Çünkü sermaye...

B. Pirhasan– Bir çıkış yolu olarak dedim. İlla her şey tekrar edecek değil. Roma şu bu hepsi duvar ördüler, yıkıldılar, bu değil. Bu son derece dinamik, son derece kendini yenileyen bir sistem. Onun için, öyle bildiğimiz anlamda yıkılması hem istenmez, hem beklenmez ama kaçınılmaz bir şeklide içten çürümeye ve dışarıdan da yıkılmaya açık bir yapı her şeye rağmen. Bunu belki başka yollardan birtakım kanallar bulunabilir anlamında söyledim.

A. Kuyaş– Anladım. Ben de Türkiye için Türkiye'de o sinema televizyon endüstrisindeki kartelleşmeyi, dünya çapına uygulayarak, sonuç olarak, ne sinemanın o kendisini duvarların arkasına saklayanların evrileceğini anlamışım ki galiba yanılmışım. Süha Bey sizin bu konuda eklemek istediğiniz bir şey var mı?

S. Arın– Var evet. Şimdi Barış Pirhasan günümüzde modern paketleme ve pazarlama sistemlerinden yararlanılarak, ideolojik ve ticari amaçlara ulaşıldığını söyledi. Buna katılmamak elde değil. Ama katılmadığım bir şey var, o da önümüzdeki binyıl içinde insanlığın, özellikle de Türk insanının kimliğinin değişime uğrayacağı kehanetinde bulundu. Bunun için elimizde henüz bir veri olduğu kanaatini taşımıyorum. Şöyle ki, bir kere toplumlar her zaman kullandıkları haberleşme araçlarının içeriğinden çok, bu araçların doğasından etkilenmişlerdir. "İster zihinsel, ister fiziksel olsun bütün iletişim araçları insana ait özelliklerin bir uzantısıdır" der Marshall McLuhan. Yani, tekerlek ayağın, kitap gözün, giysi derinin, elektronik devrelerse merkezi sinir sisteminin bir uzantısıdır. Bu tanıma katılıyorum. İletişim araçları çevreyi değiştirirken, içimizdeki özgün algılama noktalarını da uyarır. Yani herhangi bir duyumuzun uzantısı düşünce ve davranışlarımızı da değiştirir, böylece dünyayı algılamamız da farklılaşır. Kısaca, "Algılama duyuları oranı değiştiği zaman insanoğlu da değişir" diyor, McLuhan.

Şimdi bizim algılama duyuları oranının değişimine gelelim. Türklerin yazılı kültürünün başlangıcı her ne kadar 5. yüzyılsa da Atatürk'ün harf devrimini ilan ettiği ana kadar Türklerin düşünce yapısında hiçbir değişiklik olmamıştır. Ne zaman ki 1928 yılında fonetik alfabeyi getirmiştir Atatürk ve bu fonetik alfabeye bağlı olarak da dil devrimini dayatmıştır, ancak ondan sonra bizim dünyayı algılamamız değişmeye başlamıştır. Ondan öncekiler hep biçimseldir. Bir örnek vereyim sizlere; 16. yüzyılın başlarında, Macellan yönetimindeki kadırgalar, Güney Amerika'nın en güney ucundaki Tierra del Fuego koyuna girip demir attıklarında, o koyda binlerce yıldır yaşamakta olan yerliler o dev kadırgaları algılayamamışlardır. Bunlar Macellan'ın günlüklerinde ve Macellan'la beraber o geziye katılan diğer gemicilerin günlük-

lerinde yazılıdır. Hepsi şaşırmışlardır sanki o dev kadırgalar orada değilmiş gibi, küçük koydaki yerli halk hiçbir şey yokmuş gibi günlük yaşamına devam etmiştir. Zaman zaman kafalarını kaldırıyorlar, dev kadırgalar o koyda ama algılamıyorlar. Çünkü onların beyinleri "gemi" olarak yüzen ve üzerinde yük taşımak için kullanılabilecek en fazla 3 metre boyundaki bir kanodur. Ondan daha büyüğünü tahayyül bile edememişlerdir. Tahayyül edemedikleri için de karşılarındaki dev kadırgaları saatlerce görememişlerdir! Neden sonra yerlilerin lideri konumunda olan kişi birkaç kere bakmış, o bir adım daha ileri olduğundan hayal gücü olarak, öbürlerini uyarmış, diğerleri de sonradan algılamışlardır. Bu çok ilginç bir örnektir buradan hareket edersek, yazı değişime uğratmıştır insan düşünce sistemini.

Yazılı kültüre geçiş. Ama yazılı kültüre geçiş için hem matbaanın icadı gerekmiştir hem de matbaayla beraber bizde bir de fonetik alfabe devrimi gerekmiştir. Yani bu bağlamda fonetik alfabeyi kullanmayan Arap ülkelerine de matbaa girmiştir ama Arapçada fonetik alfabe olmadığı için, tek bir sesli harf olduğu için "Arapların düşüncelerinin farklı bir boyuta getirilmesi imkânsızdır" der bilim adamları, özellikle de iletişimciler. Ancak ve ancak Araplar bir devrim yaparlarsa alfabelerinde, ancak ondan sonra yazılı kültüre geçme olanağı bulabilecekler ve ancak ondan sonra düşünce biçimlerini değiştirebileceklerdir. İsrail bunun farkına varmıştır, okullarda alfabesini değiştirmiştir. Japonlar bunun farkına varmış ve ilkokullarda alfabeye büyük değişiklik getirmiştir. Aynı şekilde Çin, nihayet bunun farkına varmıştır. Çin matbaanın da vatanıdır bildiğiniz gibi. Ama 200 binden fazla karakter vardır Çincede ve yazılı kültüre geçmesi mümkün değildir. Bir kere bir Çinlinin 200 bin karakteri öğrenebilmesi için ortalama 40 yıllık eğitim gerekiyormuş ve bir Çinlinin ortalama ömrü de 45-50 yıl, o zamanlar. Onun için bir Konfiçyus çıkabiliyor hepsini bilebilen veya birkaç tane. Ancak Çinliler sözlü kültürde kalmak mecburiyetinde bırakılmışlardır. Ama şimdi Çin Latin alfabesine ve Mandarin lehçesine geçiyor. Dilde ortak bir devrim yapmış ve Latin alfabesine geçme kararı almıştır. Artık Çin'in düşünce biçimi önümüzdeki 2000 yılından itibaren tümüyle değişecek demektir.

Batılı dediğiniz nedir ki? Aynı paralelde yaşadığımız Batılıların bizden ne farkı var? Onlar bizden daha mı zeki? Değil. Ama onlar bizden 500 yıl önce matbaayı kabul etmişler ve 500 yıl önce dil devrimi yapabilmişlerdir. Bunun ayırdında olan tek insan da Mustafa Kemal Atatürk olmuştur. Yani toplumların düşünce yapısını değiştirebilmenin yazıdan, fonetik alfabesinden ve de matbaadan geçtiğinin bilincine ilk varan, benim bildiğim tek insandır Atatürk. Onun için Mustafa Kemal Atatürk'ün en büyük ve de tek devrimi budur bence. Bizi, sözlü kültür düşünce sisteminden almış, yazılı kültür düşünce sistemine geçirmiştir. Bütün bunların incelenmesi Atatürk'ten çok sonra olmuştur. Atatürk bu gerçeği ilk sezen insandır. Bunun için çok büyük bir dehadır. Yazılı kültürü özümseyebilen üç kuşak olmuştur, bizler son kuşağız maalesef. Şimdi televizyon ve bilgisayarla birlikte "ikincil sözlü dönem" dediğimiz bir dönem başlamaktadır. Bu yalnız bizde değil ama 500 yıldır yazılı kültürün bütün nimetlerinden yararlanan Batı toplumları için de geçerlidir ve alarm çanları onlar için de çalmaktadır. Bizim için de büyük ölçüde çalmaktadır. Çünkü biz yazılı kültüre daha tam geçemeden birdenbire kendimizi elektronik kültürün içinde bulduk; televizyon ve video... Yoksa biz yazılı kültürü özümsemiş olsaydık, bizim 2500 sinema salonumuz 10 yıl içinde 240'a iner miydi? Sinema bu kadar perişan hale gelir miydi ülkemizde? Türk ürünleri niye dünya pazarında yer bulamıyor, altyapı niye yok? Çünkü yazılı kültüre geçemeyen toplumlar, sinemada da altyapıyı oluşturamazlar.

A. Kuyaş– Yalnız benim burada anlayamadığım bir şey var Süha Bey. Yani siz şimdi hem bir gecikmeden söz ederek buradaki üretimin, sinema salonlarının azlığını ona bağlıyorsunuz. Öte yandan da son dönem diyeceğimiz, 30-40 yıllık dönemde de bir geri gitmeden söz ediyorsunuz.

S. Arın– Hayır geri gitmeden söz etmedim.

A. Kuyaş– Ne bileyim en azından sinema salonlarının azaldığını söylediniz.

S. Arın– Ama ben onu televizyona bağlıyorum. Televizyonun gelişiyle birlikte tedbir alamamıştır bu toplum.

A. Kuyaş– O zaman şu fonetik yazıya geçmenin Türkiye gi-

bi bir toplumda çok geç kalmış olmasının ceremesini çekmeyi biz sürdürüyor muyuz?

S. Arın– Maalesef, bence öyle yani, tümüyle geçebilmiş değiliz. Tümüyle geçebilsek bu sorunları yaşamayız zaten.

A. Kuyaş– Peki, ama birtakım başka toplumlar Türkiye'nin yaşadığı sorunları yaşamıyor. Yani, mesela bazı ulusal sinemalar Üçüncü Dünya'da, Türkiye kadar kötü değiller.

S. Arın– Şimdi bir Hindistan sinemasından söz ediliyor. Evet bir varlık olarak ortaya çıkmıştır ama şu gerçeği de unutmayalım, Hindistan'da halkın tek eğlence aracı sinemadır. Halkın alım gücü televizyon ekranını evine sokmaya elverişli değildir. Onun için kitlesel olarak tek eğlence aracı sinema olagelmiştir. Bu yüzden de sinema alanında o patlama hâlâ sürmektedir. Çünkü orada bir televizyon edinmenin yolu yok. Milyonlarca insanın, daha evinde televizyonu yok. Onun için sinemalara gidiyorlar ve de hâlâ korkunç ölçüde tüketiyorlar, talep var. Talep olduğu için de orada sinema ölmüyor, yaşıyor, yani arz ve talepten dolayı yaşatılıyor.

A. Kuyaş– Peki teşekkür ederim. Barış diyeceğin bir şey var mı?

B. Pirhasan– Belki ilerisine bir yansıtma yapmak için bunlar söylendi ama dil konusunda Süha Bey'in söylediği, aşağı yukarı her şeye karşıyım ama tartışmanın konusu değil.

A. Kuyaş– Bir dakika oraya geçeceğiz ama önce dinleyicilerimizden soruları alıp o sorular doğrultusunda belki sağa sola doğru gidebiliriz. Soru sormak isteyen varsa buyursun.

İzleyici– Süha Bey'e soracaktım, ortaçağ Arap uygarlığı ve yaratısı, İbn-i Sina, İbn-i Haldun, İbn-i Rüşd'ün yaratıldığı Arap kültüründe bir dil değişimi olmamıştı bilebildiğim kadarıyla. Dünyanın en parlak uygarlıklarından biriydi. Batı'ya, Yunan'dan gelen rüzgârı ulaştırmak gibi bir görevi de oldu. Bunun yanında zannediyorum Japonya'nın da 30'lu, 40'lı, 50'li süreçlerde ve yine 60 ve 70'lerde o zaman bildiği dil değişimi oldu mu?

S. Arın– Ben cevap vereyim. Ortaçağda gerçekten Araplaın büyük patlama yaptığı doğru. Ama ortaçağda Avrupa'da henüz matbaa yok ve de dil devrimi yapılmış değil, fonetik al-

fabeye de geçilmemiş. Bunun için bütün ortaçağ Latinceyi kullanıyor. Newton bile biliyorsunuz, güneşin tayfını buluyor, Latince yazıyor, İngilizce yazamıyor. Ortaçağda Latince kullanılırken, matbaa bulunmadan önce, şartlar eşitken Arapların da Türklerin de katkısı büyük olmuştur. Ama 15. yüzyılda matbaanın icadıyla birlikte, matbaa, duyguları, düşünceleri seri imal eden bir araç haline dönüşmüştür. Önce biliyorsunuz bir din reformu, ardından aydınlanma çağını yaşatmıştır. Bu matbaayla birlikte olmuş ve Araplar da Avrupa'yı yakalayamamış, geri kalmıştır. Japonya için 30'lu, 40'lı, 60'lı, 70'li yıllar dediniz, doğrudur, benim söylediğim değişiklikler 50'li yıllardan itibaren yapılmıştır. 30'lu 40'lı yıllarda da Japonların Avrupa ve Amerika ülkelerine çok büyük sayıda öğrenci göndermeleri var. O gidenler öğrendikleri dilde yazı kültürüne geçmişlerdir. Kendi ülkelerine döndüklerinde bunu kendi dillerine adapte etmişlerdir. Japonlar hem kendi kültürlerinin hem de Batı kültürünün yan yana yaşamasına ses etmemiş hatta bunu teşvik etmişlerdir. Çin ile ilgili olan da çok yeni, birkaç yıl önceki bir karar.

A. Kuyaş– Gerçi, sinemayı bir iletişim aracı olarak görmekten kaynaklanıyor bu dile doğru kayma ama biraz da sanata doğru çeksek. Buyurun.

İzleyici– Süha Bey'e katılmamak mümkün değil. Hem teknoloji hem de içerik söz konusu sinema için. Ben daha çok sayın Pirhasan'ın bir iki sözüne takıldım. Çünkü, benim gördüğüm kadarıyla ve Süha Bey'in de işaret ettiği gibi, sinema bir çıkış noktası olarak başlamış ve uzantı olarak gerçekleri saptama çabası, ağırlıklı olarak belgesel için yola çıkmış ama eskiyen teknoloji sanata dönüşmüş ve imgesel ağırlıklı iletilerle dolu bir sanata dönüşmüşken, günümüzde bir kaçış sinemasına dönüşmüş durumda. Ağırlıklı olarak cinselliği ve şiddeti kullanan, masal olmayan masallar anlatan gerçek dışına iten bir yapıya kavuşmuştur. Benim, bir iki somut noktada Pirhasan'a sorum var.

Sinemanın bir görevi olduğuna inanmıyorum, dediniz, bir; iki pazarlayacak bilim adamı, bilim kadınlarımız var, dediniz. Ben, hiç kimseye pazarlanmak niyeti olmayan bir bilim adamı olarak üzüntü duydum. Bir masal yaratma çabasından söz etti-

niz ama bu bizim bildiğimiz masal değil biliyorsunuz. Bana masal anlatan ninem, sakın inanma diyordu, şimdi tam tersi bizi bilinçli olarak gerçeğin dışına itiyorlar. Bunları sizin daha önce söylediklerinizle birleştirince hiçbir görevi, işlevi olmayan, uyutmaya yönelik sinema tanımına katılamıyorum. Hele *Jurrassic Park*'taki bilimsel yaklaşım dediniz, kabul edilebilecek bir şey değil. Bu açıdan ben sizin daha sonraki binyıl kurgularınıza da katılamıyorum. Sinema her şeye karşın belirli bir işlevi olacaksa kalacak, bu işlevi hangi teknoloji ve içerikle sürdürecek? Doğrusu Süha Bey'den işaretler aldık, çokuluslu sermayeden nasıl kurtulacak? Warner'ın Türk sinemasını ele geçirmesinden nasıl kurtulacak? Önümüzdeki binyılın en önemli sorunu bu.

B. Pirhasan– Şimdi bir, besbelli ki anlaşamadığımız şeyler var, bir de yanlış anlamalar var. Bir parça kinayeli konuşma belki iletişim kopukluklarına neden oluyor. Ben, pazarlama derken bunu büyük bir öfkeyle söyledim. Yani bunu bugünün pazarlama dünyasına duyduğum tepkiyle söyledim. Aynı şekilde bir filmin satılabilmesi için önkoşul, pazarlama, paketleme derken buna duyduğum nefreti açığa vurmaya çalıştım. Bunun nasıl yanlış anlaşılabileceğini de doğrusu anlamak güç. İnsan bal gibi pazarlanıyor ayrıca. Reklamcıların, sinemacıların kullandıkları bir terim; bir oyuncunun pazarlanması, bir yönetmenin pazarlanması var, ajanslar bunun için kuruluyor. Ama ben bu dilin mantığına temelden karşı olduğum için öfkeyle kullandım. Bu oluyor, hepimiz içinde yer alıyoruz, endüstri böyle. Hesabı kitabı yapılıyor, yaşadığımız şeylerin adından korkarak bir yere varamayız. Evet bugün insanlar pazarlanıyor, bilim adamları da, sanatçılar da, her şey pazarlanıyor, her şeyin üstüne fiyat konmaya çalışılıyor ve her şey kategorize edilmeye çalışılıyor, müşteri arıyor herkes, dünya böyle bir dünya. Şimdi binyılı konuştuğumuz için ben buna sadık kalmaya çalıştım.

Biz eğer finans kapitalin ya da uluslararası sermayenin tahakkümünden söz edersek 50 yılı konuşuyor oluruz. Ben bu binyıl içinde bir kere para denen şeyin öleceğini düşünüyorum. Binyıl belli bir iyimserlikle geriye giderek bu konuları tartışmayacaksa adı niye binyıl, 50 yılı tartışalım, 50 yılı çıkarsamak bile şu dünyanın gidişinde zor. Ama binyıl bana şu mesajı veriyor;

tamam biliyoruz bütün bu zorlukların yaşandığını ama bir parça bilimkurguya kayarak, bir parça kendinizi, sizi şu sokakta bekleyen cenderenin dışında farz ederek, biraz uçun, mesajını aldığım için başka açılardan bakıyorum. Yoksa şiddet, seks ve korkunç bir sömürü sineması var. Bunu görmemek çok zor. İkincisi benim yaptığım, yazdığım işlere bakan bunları savunmadığımı bilir. Hiç kimse de bunları bilmek zorunda değil, ben söylüyorum şimdi. O tür ırkçılığı, vahşeti, şiddeti, ayrımcılığı öven demiyorum, açık açık övenler de var ama, içsel olarak bunu barındıran şeylere karşı durarak yaşadım şimdiye kadar. Ama adını koymak zorundayız; sinemada şimdi böyle masallar anlatıyorlar demek, yani kim anlatıyor onu anlatan da var, çok güzel masallar anlatan da var. Sözgelimi *Jurassic Park* güzel bir masaldı, *E.T.* ondan daha da güzel bir masaldı. Hollywood'da herkes öyle korkunç şeyler anlatmıyor açıkçası. Sahiden çok azgın bir şiddet, alaya alınan bir cinsellik, tek boyuta indirgenmiş insan... Ama bunu anlatıyor mu, savunuyor mu, yoksa gerçekten içinde panzehirini de barındırıyor mu? Bu apayrı uzun bir tartışmanın konusu. Ben en yakın arkadaşlarımla bu konuda kavgalıyım. David Lench, gerçekten vahşetin sinemasını mı yapıyor, gerçekten sinik, insan düşmanı bir sanat mı yaratıyor? Birçok tanıdığım sinemacı onun bir *surviver* olduğu, her şeyi alaya aldığı, çocuk kadar masum olduğu, yaptıklarının da bir oyun olarak algılanması gerektiği kanısında. Ben yine arkadaşlarımla kavga halindeyim.

İşleve, misyona gelince, işlevsiz şeyi zaten yaşatmaya çalışsanız, yaşamaz. Nedir? Bunu araştırmak önemli. Ben de bir parça buna değinmeye çalıştım. Biçimi değişse de işlevi ne olabilir? Felsefi bir kavram olarak sinema nedir? Zaman elverdiğince bunu açmaya çalıştım ama, misyon farklı bir şey. Misyon insanın kendine yükleyeceği bir şeydir. Ama birçok yerde karşılaştığım gibi, sinemacıların görevi diye bir şeyle karşılaşırsam, ben buna karşı çıkarım. Çünkü benim sinemacı olarak görevimin ne olduğunu toplum bana öğretemez. Toplumdan ben öğrenirim, ustalarımdan, okuduklarımdan, yaşadıklarımdan öğrenirim. Dönüp bana "Bir Türk sinemacısının görevi" derse herhangi biri, o Türk sinemacısını siz başka yerde arayın derim.

Çünkü ben sinemacı kavramı içine de sıkışmak istemeyebilirim, o zaman sinemacı saymazsınız beni ama sinema yapmamı da engelleyemezsiniz. Şiirde de aynı şey var. Şiirin de misyonu dışarıdan yüklenebilir bir şey değildir. Ben açıkça söyledim. Benim seyircimle, okurumla böyle bir kontratım yok. Belki bunu yapmaktan kaçındığım için yok, belki oluşur. Ama bu sanatın doğasında olan bir özgürlük. Ne yazmanın, ne de sinema yapmanın hiçbir misyonu, hiçbir toplumsal sorumluluğu yoktur ve hiçbir zaman da olacağını sanmıyorum. Bu tek tek yaratıcıların yaratabileceği bir misyondur. *Jurrassic Park*'taki bilimsel şeye gelince... Gerçekten garanti edemem, genetik konusundaki bilgilerim liseden kalma, sonra da izlediğim kadar ama bu adamlar o kadar palavra işler yapmıyor, çok iyi bilim adamlarıyla çalışıyor, adamakıllı iyi bilim adamlarını para verip danışman olarak tutuyorlar. Zaten çok uydurma, çok uçuk gelen filmlerin çoğu çıktı, çoğu bugün oluyor.

A. Kuyaş– Bu *Uzay Yolu*'yla başlayan dizinin en son vardığı noktada bilim adamlarının şu ana kadar, olacağına dair bir veri parçacığı yok dedikleri tek şey bu ışınlanma. Her şeyin son derece olası olduğunu söylüyorlar.

İzleyici– Barış Pirhasan'a sormak istiyorum. Orwell'ın *1984*'ünü düşünürsek, daha sonraki bilimkurgu filmlerine baktığımızda bundan sonra olacaklara, diğer yaratıkların dünyayı ziyaretlerine insanları sürekli hazırladıklarını düşünüyorum. Bu bağlamda en fazla kullanıldığı 7 sanat bir görev üstlenir mi? İnsanları bilinçaltından nasıl hazırlayabilir?

B. Pirhasan– O karşılaşmaya mı?

İzleyici– Binyıla, kimlik değişimine...

B. Pirhasan– Esasen kimlik değişimi yaşanıyor, olumlu ve olumsuz yanlarıyla biz bu değişimin içindeyiz belki en acılı ve ne yazık ki en kaba hallerini yaşıyoruz. Şimdi Hollywood gerçekten ayrı ve uzun bir tartışma konusu. Yani Hollywood'da üretilen masallar, orada yapılan filmler insanları nasıl etkiliyor? Birinin tutup bu böyledir demesi imkânsız. İyisi, kötüsü, inançlısı, Hıristiyanı, Müslümanıyla dev bir yaratıcı kadrodan söz ediyoruz, kendi işinde anlaşmalarla, boğuşmalarla, bağımsız birtakım adacık kurma gayretleriyle sürüyor. Ama Hollywo-

od'un iplerini elinde tutan azınlık diyorsanız ona ben zaten karşıyım. Ama Hollywood'un içindekiler de onlardan nefret ediyor. Hollywood deyince, Spelberg, Coppola, Tarantino'yu düşünmek zaten yanlış. Bu adamlar kendi insanlıklarını o ortamda koruyabildikleri sürece alnından öpülecek insanlar. Sinema, çıktığı ve yaygınlaştığı dönemden itibaren bir din gibi algılandı. Bu işlevini çok zenginleştirerek sürdürebileceğini düşünüyorum. Bu sürece de en büyük engelin ve en büyük katkının da yine Hollywood'dan geldiğini düşünüyorum.

A. Kuyaş– Mesela bu komplo teorilerinden ya da sinemanın bir şekilde Hollywood'dan yola çıkarak egemen ideolojinin ya da işte ABD'nin, Beyaz Saray'ın ideolojisini bir şekilde etrafa yaydığı kanısından yola çıkarak da mesela, sizi şöyle olumlayabiliriz. Biliyorsunuz insanlar, 1950'ler 60'larda aya ve birtakım başka gezegenlere gitmelerinin bile korkunç bir bilinç devrimine neden olacağını düşünüyorlardı. Bu giderek yumuşatıldı. Şimdi ise gene bir inanç dizgisinin ciddi biçimde sarsılması söz konusu olabilir diye bakınıyorlar etraflarına. Çünkü Barış'ın dediği gibi önümüzdeki binyıl içinde insana benzemeyen ama insandan da akıllı yaratıklarla karşılaşma olasılığı var. Belki de işte sizin sorduğunuz soruya cevap olarak, *Star Wars* insanları hazırlamaya çalışıyor da diyebiliriz. Ama bence Barış bunu güzel özetledi, dünyada insanları kötüler ve iyiler diye ikiye ayırıyorsunuz, bu iki grup insan da sinemayı kullanıyor. Bu bakımdan her iki yönde de yine sinemanın *avant-garde* olacağını söyleyebiliriz tabii.

S. Arın– Ben bir iki şey eklemek istiyorum. Bir şey karıştırılıyor gibi geliyor bana. Hollywood sineması, tamamen ticari kaygılarla yaşatılan bir sinemadır ve de sanatsal kaygılar daima ikinci plana itilmiştir. Hollywood sinemasının yetiştirdiği yönetmenler, senaristler sayın Pirhasan'ın sandığı kadar özgür değildir.

B. Pirhasan– Ben özgür mü dedim?

S. Arın– Yani onlar için özgürlük, başarı ancak gişe hasılatıyla geçerlidir. Gişe hasılatını kaybeden orada işini kaybeder. Ben birkaç örnek vereyim. John Ford, bir zamanların en büyük yönetmeni "Sinemada sanatsal yönden başarısızlık hiç de

önemli değil, ama parasal yönden başarısızlık hüküm giymek demektir" der. Aynı şekilde Dudly Nichols, büyük ünlü senarist "Sinemanın kaderi, bugüne değin salt para kazanmak ve eğlendirmek olagelmiştir, bu sebepten sinemanın para kazanma işlevi, paranın dünya halklarının en büyük tutkusu olma özelliği sona erinceye değin sürecektir" diyor. Eğer önümüzdeki binyıl içinde, böyle bir kehanette de bulundu Pirhasan, inşallah para yeryüzünden kalktığı zaman sinemanın bu para kazanma tutkusu, belki kalkmış olacaktır.

Alfred Hitchcock, hepimizin çok yakından tanıdığı ünlü yönetmen. *Şantaj* filminin sonunda kadını kaderiyle baş başa bırakmak ister, etkiyi zirveye ulaştırmak için. Yapımcı, hayır, der, bir kadın kaderiyle baş başa bırakılamaz, bu gişe hasılatını azaltır, der ve Hitchcock büyük kavga verir ve kaybeder. Yapımcının istediği şekilde bitirir filmi. Bu örnekleri çoğaltmak mümkün. Onun için Hollywood sinemasıymış, İngiliz sinemasıymış, Türk sinemasıymış, sinemada zaten günümüze kadar aslolan gişe hasılatıydı. Sanat sineması vesaire, bence bunlar parası olup sokağa atabilecek olanların cüret edebileceği işlerdi. Bunun dışındakiler tamamen ticari olmuştur. Biraz önce *Uzay Yolu* dizisinden söz ettiniz, uzay dizisinin ilk senaryoları var benim elimde. Çok düzeyli bulunmuştur bunlar sponsor firma tarafından ve de "zekâ düzeyi çok yüksek olanlara hitab ediyor" gerekçesiyle değiştirilmiştir. Belki sekiz kere değiştirilmiştir, sekiz değişikliğin sekizi bende var örnek olarak, öğrencilerime zamanı geldiğinde gösteriyorum. Daha basite indirgeye indirgeye 10 yaş zekâ düzeyine indirilince "tamam" demişler, "bu kazanır" ve de kazanmışlar.

Ama aya gidişler, uzaya gidişler bunlar sayesinde mi olmuştur? Bundan çok önce Jules Verne yazdı, hangimiz unutabiliriz. O yüzden söyleyeceğim şu ki, ticari sinema ticari olmaya devam ettiği sürece ki edecektir, biz onların bize göstermek istediklerini seyretmeye mahkûmuz. Sayın izleyici, biraz önce, kaçış sinemasını mı bize empoze etmeye çalışıyorlar? dedi. Evet, şimdi kaçış sinemasını bize empoze ediyorlar. Dün gece bir filme gittik, Türkçesi *Gücünü Göster*; valla her 30-35 saniyede bir, yeni bir şiddet giriyordu görüntüye. Ancak o kadar size

nefes aldırıyorlar, bir yerden mutlaka bir şiddetle karşı karşıya bırakıyorlar ve de baştan sona kadar diken üzerinde oturuyorsunuz. Gişe hasılatı korkunç olacaktır mutlaka. Bundan sonra ne gelecek? 15 saniyeye inecek, her saniyeye inecek, ölü sayısı 3 iken 30, 30 iken 300 olacak, bunun sonu nereye varacak? diye soruyorum. Önümüzdeki binyıldan vazgeçtim, onyılda nereye varacak ve biz ne olacağız, çocuklarımız ne olacak? Bu sevgisizlik, bu şiddet ve bu anarşist görüş, empoze edilen bu kavga dövüş bizleri, çocuklarımızı nereye götürecek? Bence bunu sorgulamamız lazım.

A. Kuyaş– Bunlara katılmamak elde değil, ama bana öyle geliyor ki hızlı bir indirgemecilik de yapılıyor, bu çağımızda üretilen ve oradan hareketle düşünmeye çalıştığımız, önümüzdeki çağda üretilecek sinema hakkında.

İzleyici– Sayın Arın'a sorularım olacak. Türk insanının 15 yüzyıllık yazısal hafızasının olmadığını ve buna görsel bir hafızanın olmadığını da eklemek mümkün. Bu zihniyetteki bir toplum nasıl oluyor da, şu topraklara gelir gelmez, sinemayı ve fotoğrafı bu kadar hızla kabullenip, hızlı bir üretime geçiyor? Yüzyılların birikimiyle mi bir hikâye anlatmaya ulaşmış? Bunu nasıl açıklayacak. Madem bu kadar hikâye anlatamadık, kötüydük, bundan sonraki binyıl içinde bu bakış açısıyla neler olabilir?

Sayın Pirhasan'a da sormak istiyorum. Âdem'le Havva'nın ikonalarında göbek deliği vardı mutlaka, ancak kolonlama tekniği ile insan yaratmaya başladığında göbek deliği olmayan insanlar olacak, ikonalara göbek deliği konduğu için bambaşka bir hikâye anlatma durumuna girdik. Bilimkurgusal mantalite içinde soruyorum, bu tarz insanlar yaratmaya başladığımızda, ne tür hikâyeler anlatılacak, düşünceleriniz, fantezileriniz nelerdir?

S. Arın– Bir toplumda yazılı kültüre geçişi anlatırken, toplumun çoğunluğunun okuma-yazma öğrenmesi, matbaayı kabullenmesi, üretilen ürünleri de bu çoğunluğun rahatlıkla izleyebilmesi gerçeğinden söz etmiştik. Yönetici kadrolar okumayazma biliyorlardı ve bunun için de 700 yıla yakın Osmanlı devletini yaşatabildiler. O ayrı bir konu. Şimdi teknolojinin ge-

tirdiği yenilikleri halkların kabul etmesi çok doğaldır. Çünkü yeniliğe karşı bütün toplumlar açıktır hele bir de yeni şeyler getiriyor ise. Örneğin sinema bir zamanlar salonlarda, sadece eğlence amacıyla gösterilmezdi. Anadolu'yla aynı zamanda haber iletirdi. Filmlerden önce 15-20 dakika haftalık haber bölümleri olurdu ve bir hafta içinde Türkiye'de olan biten olayları insanlar küçücük bir kazada bile görsel olarak izlerlerdi ve bu Türkiye'deki tüm sinemalarda vardı, 2500 sinemaya bu haber filmleri de dağılırdı. Sonra televizyonun, radyonun yaygınlaşmasıyla birlikte bu kalktı ve yerini reklamlara bıraktı.

Ben dayımın anılarından hatırlıyorum, 1920'li yıllarda, dayım İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde öğrenciyken bir öğrenci hareketine katılmış, anneannem de Niksar'da kendi oğlunu görmüş, sinema salonunda, sinema filminin başındaki "Haftanın Haberleri" bölümünde. Çok heycanlanmış ve salon sorumlusuna giderek, ben hükümet tabibinin eşiyim, o haber filmini bir daha göstereceksin, oğlumu bir daha görmek istiyorum, demiş ve kavga dövüş filmi tekrar taktırmış ve oturup gözyaşları içinde yeniden seyretmiş. Böyle bir işlevi vardı sinemanın, o da gitti. Sonra diğer Batı toplumlarmda belli bir sırayı izlemiştir teknolojik gelişme, yani toplumlar önce bir telefon sahibi olmuşlardır, sonra radyo ve televizyon, televizyondan sonra bilgisayar. Türkiye'de bu böyle olmamıştır. Telefondan önce evlere televizyon girmiştir. Televizyonun büyük bir boşluğu doldurduğu gerçeğini göz ardı edemeyiz. Sinemanın ilk ortaya çıkışında eğlenceden önce haber işlevi vardı. Televizyon 1925 yılında bulundu ama yaygınlaşması 1950'leri bulmuştur. Çünkü 50'li yıllara kadar haber ve eğlence işlevini sinema gördü. 50'li yıllardan itibaren haber işlevini televizyon görmeye başlayınca sinema da bir sanata dönüşmüştür. 1920'lerde sinemadan sanat diye söz edilmiyordu. 50'li yıllardan itibaren sanat denmeye başlanmıştır. Video ve bilgisayara geçişle birlikte televizyon da bir sanata dönüşecek, çok yakında. İşlevini bitiren teknoloji sanata dönüşüyor. Sözlü kültür olarak, Türk toplumu cep telefonunu yoğun olarak kullanan bir toplum. Avrupa'ya, Amerika'ya gittiğimde dışarıda sokakta cep telefonu kullanan bir tek insan görmedim, Türkiye'de adım başı. Hep

bunu düşündüm, acaba niye bu kadar seviyoruz cep telefonunu. Konuşmayı seviyoruz, sözlü kültür geleneği, ha bunu aşağılamıyorum onun da çok yüce tarafları var; şiiri var, söylemi var, masalları, öyküleri var. Ama yazılı kültüre ekspoze olmadan da birtakım şeylere adım atmak mümkün olmuyor.

B. Pirhasan– Şimdi benim vurgulamaya çalıştığım, kimlik dediğim şeyle bağlantı kuruyorum. Biyolojik veya kültürel kimliklerden de söz edilebilir. Herhalde anlatılacak şeylerin biçiminin de içeriklerinin de büyük değişikliklere uğraması söz konusu, bu dediğimiz 1000 yıl perspektifi içinde alırsak. Çünkü ben bugün geçerli kültür kimliklerinin, milli kimliklerin, cinsel kimliklerin hiçbirinin varlığını sürdürebileceği kanısında değilim. Yok mu olacaklar? yoo, dönüşecekler. Bireyin ciddi bir kavram olarak gündeme geleceğini düşünüyorum, çünkü sonuç olarak yaşadığımız en ileri demokrasinin bile esas anlamı azınlık haklarının ve azınlıkların hukukunun korunmasında ve bu çerçeve korunarak bireylerin yasa önünde eşit olması yönünde bir kültür olmasıdır. Ama bu yine de bireyin bir parça mitos olmasının önüne geçmeyi sağlamıyor bence, çünkü nihayet bir iktidar yargılanması var, hiyerarşik bütün toplumlar ve bir birey olarak sesini duyurmak, hakkını savunmak ya da var olabilmek bile hiç değilse bir azınlık kimliğine sahip olmakla mümkün.

Bu azınlık kimliğinde birtakım arakesitler birtakım çatlamalar olduğu an çok büyük bedeller ödeniyor, tek başına kalabilmek için. Bunun gündeme gelmesi belki bunun maceralarının anlatılması, yani insanın kendisiyle gurur duyabilmesi için bile birtakım küçük rozetlerle dolu olmayacağı bir anın gelmesi, hiçbir şeyle tanımlanmayan bir yaratık haline gelmesi, kendi sesini bu şekilde de duyurabilir olması, zaten de sesini herkese duyurmak gibi bir merak olmaması ve buna ait çok özel, çok daha az insanı derinden ilgilendiren iletişimler kurulması, bunun eğlencesinin, bunun oyunlarının yeniden üretilmesi önemli. Çünkü sinema bugün de eğlence ve keşke hep eğlence olarak kalsa. Eğlencenin; keyif, haz duymanın müthiş önemli olduğunu düşünüyorum. Sinema endüstrisinin en hoş yanı o. Ama eğlence deyince onun tanımı çok önemli. Eğlence deyince bugün

televizyonlarda gördüğümüz itiş kakış, zırva değil de, sahiden zekâlı yaratıkların haz dolu eğlence biçimi akla gelirse o çok daha öğretici geliştirici bir şey Eğlence ve oyun insanın insan olmasına yetebilir bu önümüzdeki binyıl içinde diye düşünüyorum.

İzleyici– Ben, gelişmelerin sinema estetiğini nasıl etkileyeceğini sormak istiyorum.

S. Arın– Bilgisayar alanındaki baş döndürücü gelişmeler sinemaya da bir yön çiziyor, görünen o. Önümüzdeki birkaç onyıl içinde sinema ürünleri bilgisayarla oluşturulacak, çoğaltılacak. Bilgisayarla sinema çekimi ne demek, aklınıza gelen her şey bilgisayarda yapılacak, tüm oyuncular, dekor, aksesuar, her şey, öyle bir gerçeklik duygusu yaratacak ki sanatçılar, biz onların her birini gerçek sanacağız. Zaten sinemacının temel kaygısı mümkün olduğunca inandırıcı olmaktır. Şimdiden bile dekorları lazer ışınlarıyla çiziyor, dokusunu yerleştiriyor, lazerle mekâna düşürüyor, o ortamda oyuncular oynuyorlar. Oyuncuları da aynı bu şekilde imal edecekler. Sonsuz kamera açısı, sonsuz ışık kullanma olanağı elde edecekler. Öyle bilgisayar programları var ki, tüylerim diken diken oluyor, "Ben 30 yılımı boşuna harcamışım" diyorum. Benim 30 yıllık birikimimle kurabileceğim *set up*'ı, 3 saatte kurup bitiriyor, bilgisayarda. Sanal sinema çıkacak, takacağız miğferleri kafamıza ve gerçekmiş duygusuna kapılarak her şeyi izleyeceğiz.

Ama ne seyredeceğiz? Bizim temel dürtülerimizin tatmininde, sevgi, aşk, yarından emin olmak, şiddetten uzak durmak, içerik olarak bu seyrettiklerimiz bize ne katacak? Bize sevgi mi, yeni bir ruh mu aşılayacak, bence tartışılması gereken bu. Sinemanın biçimsel durumu belli, teknoloji baş döndürücü hızla gelişiyor ve de değişimleri aynı hızla bize empoze ediyor. Geçtiğimiz yıllarda bir kanalla bir gazete patronu arasında bir kavga çıkmıştı. O kanalın sahibi, o kanalın özel efektler cihazının başındaki adamı çağırıyor, diyor ki, "Bana o gazetecinin kırmızı pasaportunu imal edeceksin", o da "Evet yaparım ama ben hayatımda kırmızı pasaport görmedim" diyor. Onun üzerine bir kırmızı pasaport bulup getiriyorlar, bakıyor, "Tamam aynısını yaparım" diyor. "Ama bir de resmi ve imzası lazım, ki

ben imzayı taşıyabileyim yapay kırmızı pasaporta", onlar da bulunuyor. Fotoğrafı, imzayı bilgisayar ortamına taşıyor, başka birine ait kırmızı pasaportun bütün verilerini alıyor, bilgisayar ortamına taşıyor tek tek ve oradaki harfleri çoğaltarak, gerçek kırmızı pasaportu dolduran Dışişleri Bakanlığı yetkilisinin el yazısındaki harfleri çoğaltarak yeni kişiye göre sanal pasaportu düzenliyor. Ve o kanal bunu yayınladı, "Kırmızı pasaportu sen nereden buldun?" diye. Ekranlardan milyonlarca insana gösterdi. Sonradan adam geri adım attı, gazeteyi sattı ve yurtdışına gitti. Sonradan bu gazete patronu en yakınlarına şunu demiş: "Ya bu benim kilitli kasamdaki kırmızı pasaportu kim yürütebildi?"

B. Pirhasan– Estetik tartışmasına gelince iş, benim için hem sıkıntılı oluyor hem de ciddiye biniyor iş. Bu gelişmeler karşısında benim tavrım şu, ben hâlâ oyuncularla çalışmayı çok seviyorum. Bilgisayarı, çok gelişkin bir daktilo ve iletişim aracı olarak kullanıyorum. Sinemada ve sanatta çok fazla teknoloji merakım yok. Yani bütün bunlar yaşanırken insan şiir yazmaya devam edebilir. Daha doğrusu şiirin teknolojik olarak da çok yeni bir şey olduğuna inanıyorum. *My Name Is Joe* filminde hiçbir teknolojinin yansıtamayacağı ayrıntılar vardı.

İzleyici– Seyircinin bilinçlenmesi için ne olacak? Barış Bey kontrattan kaçmaya hakkınız var mı?

S. Arın– Efendim bizim sinemayı göz ardı etmemiz mümkün değil, öyle bir lüksümüz de yok. Ama biz sinemadan yararlanamadık. Devletten kaynaklanan nedenler var, yapımcıdan kaynaklanan nedenler var, bir de örgütlü bir toplum olmamamız var. Ama Cumhuriyet hükümetleri Batı'dan aldıkları tiyatro, bale, Batı musikisi gibi sanat dallarını korumuş ve onları geliştirmişlerdir. Sinemayı başıboş bırakmışlardır. Mustafa Kemal Atatürk'ün de bunu neden yaptığını anlayabilmiş değilim. Fakat böyle olduğu için 2400-2500 sinema salonu 240 salona inmiş, bütün sinema salonları pasaj olmuş, dükkân olmuştur. Şimdi mevcut olanlar korunuyor ama neyi göstererek korunuyor? Yani Hollywood ürünlerini göstermemeye karar verin bakalım, yaşayabiliyor musunuz? Bu ekonomik model sürdüğü sürece ben bir kurtuluş ümidi göremiyorum. Hollywood, gişe

hasılatı gördüğü için "Ekim Devrimi"yle ilgili film bile yaptı. Kapitalizmin kuralı bu zaten. Bizimki, burjuvaziyi yaratamadığı için tam kapitalizm de olamıyor. Kör dövüşü, yasalarla yayınlar durduruluyor, üretim özendirilmiyor. "Önümüzdeki onyıl içinde kaç sinemacıya ihtiyaç var" sorusunu kim soruyor? Üniversitelerden sinemacılar, televizyoncular, gazeteciler ordular halinde çıkartılıyor, nerede çalıştıracaksınız bu insanları? Devlet Planlama, bir projeksiyon yapıyor mu? Yok. Barış Pirhasan kadar iyimser olamıyorum.

B. Pirhasan– Adım iyimsere çıkacak. Ne iyimseri, kıyametlerden söz ettim, siz iyimser diyorsunuz.

S. Arın– Barış Bey filmlerine Anadolu'da kaç tane sinema salonu bulabildi, onu anlatsın bakalım.

B. Pirhasan– Bunun önümüzdeki binyıla bir yararı yok.

S. Arın– Olmaz mı? Günümüzdeki sonuçların önümüzdeki binyıla yararı var. Uluslararası ödül alan, Nesli Çölgeçen'in yönetmenliğini yaptığı bir imgesel film Türkiye'de salon bulamadı. Siz neden söz ediyorsunuz, önümüzdeki binyılmış!

B. Pirhasan– Ben kontratım yok derken, seyircim yeni oluşuyor. İnsan zaten kontrattan kaçamaz. Film yapmak, kavga dövüş, uzlaşmalar işi sahiden de, ben *Usta Beni Öldürsen E*'yi sessiz film olarak yapmayı tercih ederdim.

A. Kuyaş– Başka soru yok. Çok teşekkürler sabrınız için.

"ekonomi"

6 Nisan 1999

Yönetici: Ahmet Kuyaş
Konuşmacılar: Türkel Minibaş, Seyfettin Gürsel,
Mustafa Sönmez

Ahmet Kuyaş– Yanlış anlaşılmalara meydan vermemek için bu "Binyıl İçin Tahminler"i kısa da olsa açıklamam gerekiyor. Binyılı, bin tane yıl olarak düşünmedik tabii ama konuşmacılarımızla bugünün verilerinden hareketle mümkün olduğu kadar uzak bir geleceğe bakmaya çalışacağız.

Bugünkü konumuz için üç misafirimiz var: Sayın Türkel Minibaş İstanbul Üniversitesi'nden, Sayın Seyfettin Gürsel Galatasaray Üniversitesi'nden ve Sayın Mehmet Sönmez araştırmacı, gazeteci, yazar. Söyleşiye Seyfettin Gürsel'le başlayacağız...

Seyfettin Gürsel– Böyle yorgun bir işgününün akşamında bizi dinlemeye geldiğiniz için teşekkür ederim. Bir iktisatçı için böyle fütürist bir konuşma yapmak, uzak gelecek için adeta kehanetlerde bulunmak hem çok güç, hem de tehlikeli. Ben, hepinizin tanıdığından emin olduğum ünlü İngiliz iktisatçı Keynes'in bir sözüyle başlamak istiyorum: "Uzun dönemde hepimiz ölmüş olacağız."

Bu, şu demekti, iktisatçılar için uzun dönem analizi yoktur, kısa dönem analizi vardır. Makro ekonomik teorinin babası sayılan Keynes, çok kısa dönemli ekonomideki, özellikle de milli gelirdeki değişikliklerin nasıl oluştuğunu anlamaya yönelik bir teori geliştirmişti. Olumsuz ekonomik gelişmeleri hangi iktisadi yöntemlerle önleyebiliriz şeklinde kendine son derece mütevazı bir hedef koymuştu. Oysa biz bugün burada Keynes'i bir kenara bırakıp çok ötesine geçmek durumuyla karşı karşıyayız. O nedenle baştan diyebiliriz ki, bugün burada dile getireceğimiz görüşler pekâlâ yalanlanabilir. Önümüzdeki onyıllar bizi yanlışlayabilir ama yine de elimden geleni yapmaya çalışacağım.

Uzun dönemli gelişme tahminleri yapabilmek biz iktisatçılar için soyut bir menzil değil, somut kısa dönemlerin art arda

gelmesinden oluşuyor. Bir on, on beş yılın ötesine geçmeye açıkçası ben cesaret etmeyeceğim bugün. Bu kısa dönemlerden oluşan sürecin başlangıcı da son derece önemli ve belirleyici. Nasıl başlarsanız öyle gider... Ülkelerin iktisat tarihlerinde birtakım kritik dönemler vardır, rutin dönemler vardır, istikrar vardır, eğilimler vardır ve bunları beş on yıl öteye uzatabilirsiniz. Bunda bazı enstrümanları kullanarak pek fazla da yanılmayabilirsiniz. Örneğin ABD ekonomisi, Avrupa ekonomisi için böyle bir egzersiz çok da riskli olmayabilir. Ancak Türkiye açısından riskleri var, çünkü bana öyle geliyor ki Türkiye şu anda kritik bir dönem yaşıyor!

Bu dönemi sadece iktisatla yaşamıyor ve ben iktisadi siyasetten soyutlayarak düşünmüyorum. Birazdan bunları somutlaştırmaya çalışacağım. Her şeye rağmen bugünden çıkmak zorundayız, uzun vade tahminleri yapabilmek için. Çok özetle neden kritik bir dönemde olduğumuzdan söz edersek, bir kere son üç dört yıla, 1994 krizinden bu yana baktığınızda Türkiye'nin aslında temel sorunlarından bir tanesi, devletin harcama ve gelirleri arasında çok ciddi bir farkın oluştuğunu ve bu açığı kapatabilmek için başvurduğu borçlanma yönteminin özelliklerinde yatıyor. 1994'ten bu yana Türkiye'nin iç borç finansmanı giderek sürdürülemez düzeye vardı. Kabaca hatırlatırsak, bütçenin faiz ödemeleri hemen hemen bütçenin yüzde yetmişi civarına varmış durumda. Bu bütçede aynı zamanda bizim "birincil bütçe" dediğimiz faiz dışı bütçeye bir fazla verildiği halde bu böyle. Ama daha patlayıcı ve tehlikeli olan reel faizlerin, yani devletin taahhüt ettiği nominal parasal faizlerle enflasyon gerçekleştikten sonra ortaya çıkan fark olağanüstü boyutlara varmış durumda, özellikle son altı aydır.

Bu görünen bir gelişmeydi. Bu gelişmede şaşırtıcı olan, enflasyon düşerken nominal faiz hadlerinin bir türlü düşmemesiydi. Bunun anlamı şudur: Bankalar ve iktisadi aktörler Türkiye'deki enflasyonun geleceği konusunda son derece kuşkuludur. Teknik deyimle risk primi olağanüstü artmıştır. Hangi iktisat teorisini ele alırsanız alın bu çerçevede baktığınızda Türkiye'de kritik bir durum olduğu anlaşılır.

Buradan Türkiye nereye gidebilir? Bu da sorunu hangi sürede, nasıl çözümleyeceğine bağlı Türkiye'nin. Türkiye'de bu iki senaryodan hangisi gerçekleşirse önümüzdeki on, on beş yıllık evrim de belirlenecek. Bana kalırsa iki temel senaryo var: Biri, Türkiye'nin bunun üstesinden gelemeyeceği. Neden? Tek nedeni, 18 Nisan seçimlerinden sonra IMF'le masaya oturacak güven verici bir hükümetin oluşması lazım. 18 Nisan'dan sonra böyle bir hükümet çıkmazsa Türkiye iç borcunu finanse edememesi sonucu moletizasyona, yani hiper enflasyona gidecek. Bu senaryolar özellikle Latin Amerika ülkelerinde yaşandı, 1980'lerde. Ondan sonra Türkiye'nin siyasal ve ekonomik kalkınması çok açık bir şekilde en azından on, on beş yıl için ipotek altına alınmış olacak.

Buradan net bir tablo çıkmaz. Hiper enflasyon nedeniyle iç savaş mı çıkar, darbe mi olur, bunları ancak bir kâhin öngörebilir. Ancak Türkiye'nin siyaseten sarsıntılı bir döneme gireceği aşikâr böyle olursa. Bunun da ekonomiyi nasıl etkileyeceğini tahmin etmek hiç de zor değil. Düşük büyüme, işsizliğin artması, sorunların daha da vahimleşmesi, Avrupa Birliği perspektifinden kopulması, Türkiye'nin hızla "Ortadoğu"laşması, bir sıradan üçüncü dünya ülkesi gibi çatışmalara ve darbelere açık olması sonucunu doğurur. Bu mümkündür... Ama bu kötümser senaryoydu, kötü haberdi...

Peki, iyi haber ne? derseniz, iyi haber tabii ki bunun tersi. Bence buna da açık Türkiye, ülkelerin tarihlerini kader belirlemiyor, kendileri belirliyorlar. Aktörleriyle, sosyal tabakalarıyla, kültürel handikaplarıyla... Türkiye iyi senaryoya da açık ve yine 18 Nisan bir milat. 19 Nisan'da sözüne ettiğim güveni verecek bir hükümet çıktığında işlerin kendiliğinden düzeleceğini kesinlikle söylemeyeceğim. Onun da ekonomik sonuçlarını çıkarsamaya çalışayım. Böyle bir hükümet çıkarsa iyi bir başlangıç olabilir. Bir, IMF'le yapılacak anlaşma önemli miktarda dış kaynak içereceğinden bu iç borcun bir kısmını uzun vadeli ve düşük faizli bir borca dönüştürerek olağanüstü yüksek reel faizleri (ki bunlar enflasyon beklentilerinden, risk priminden, güvensizlikten vs. kaynaklanıyor) aşağı çekmek mümkün olabilecek.

Az önce Galatasaray Üniversitesi'nde çok değerli bir iktisatçıyı misafir ediyorduk: Zafer Yavan... Yavan, DPT'nin makro ekonomik modeller müdürü. IMF'le Türkiye ekonomisinin tartışmasına baz teşkil eden modeli anlattı. Yedi tane senaryodan söz etti. Şu açıkça gözüküyor: Türkiye en azından birkaç yıl düşük büyümeyle, dolayısıyla sosyal sorunlar biriktirerek dengeyi sağlayabilir. Ama Türkiye bir kez bu istikrarı yakaladıktan sonra %5'lik istikrarlı büyüme politikasına ekonomiyi oturtmak söz konusu. Düşük enflasyon, yüksek büyüme trendiyle Türkiye on, on beş yıl içinde en azından Portekiz'in AB'ye girdiği sıradaki ekonomik ve sosyal göstergeleri yakalayabilir.

Türkiye'nin öncelikle kamu kesimi sorununu çözmesi ve daha sonra yüzde beşli, altılı büyüme trendini uzun süreli devam ettirmesi gerekir. Bu AB'yle ilişkileri olumlu etkileyecek bir gelişme kuşkusuz.

1990 ve 2000 çok önemli. Bu iyimser senaryoda bile birtakım riskler var. En önemli risk siyaset. Diyelim ki 19 Nisan'da iktisadi aktörlerin, piyasaların beklediği DSP-ANAP hükümeti kurulursa IMF'le anlaşma sağlanacak. Ancak burada o bir iki yıllık düşük büyüme dönemi bence son derece siyaseten riskli bir dönemi de içeriyor. Yani Fazilet'in muhalefetine MHP de katılırsa bir düşük büyüme, stabilizasyon dönemi başlar. Bir sosyal muhalefet yükselirse bu senaryo da aksayabilir. Türkiye'nin on, on beş yıl içinde bu dinamiğiyle işi götürür söylemlerinin bir hikâye olduğunu düşünüyorum. Hâlâ Türkiye'nin yakın geleceği Ankara'daki gelişmelere bağlı...

A. Kuyaş– Aynı konuda konuşmak istediği için sözü sayın Mustafa Sönmez'e veriyorum.

Mustafa Sönmez– Doğrusu iktisatçıların çok mazereti var. Bir yıl sonrası için kestirimlerde bulunamazken daha uzun vadeli öngörülerde bulunmak zor tabii. Yine Seyfettin Hoca gibi on beş yıl için bir şeyler söyleyebiliriz. Yalandan kim ölmüş...

Az önceki konuşmayı bütünlemek açısından ben biraz demografik öngörülere, projeksiyonlara girmek istiyorum. Türkiye'de en azından 2050 yılına kadar uzanan demografik projeksiyonlar var. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün ya da üniversitelerin yaptığı çalışmalar var. Sonuncusu TÜSİAD için yapıldı. Ben

bu demografik öngörüleri aktarmak istiyorum. Türkiye gelecekte nasıl bir nüfus yapısına sahip olacak? Bunu gösteren demografik fotoğrafla tahmin edilen iktisadi senaryolar ne yapabilir? Bu açıdan iyi olur.

Söz konusu çalışmalar Türkiye nüfusunun artma eğiliminin durduğunu, bir düşme trendine girdiğini ortaya koyuyor, 2050'de nüfusun sabitleşeceğini söylüyor. Yani 2050 yılında nüfus artışı sıfır olacak. Türkiye nüfusu 95 milyonda sabitleşecek. Aynı araştırmaların bir başka iddiası, genç nüfustan daha yaşlı bir nüfusa doğru bir seyir olacağıdır. Bugün 65 yaşın üstündekiler %4,5, 2025 için tahmin %9. Bu tabii, yaşlanan nüfusun artan sosyal güvenlik ihtiyaçlarını da ortaya koyuyor.

Bu demografik eğilimlerin işaret ettiği bir başka şey de, çalışan nüfusun büyüyeceği dolayısıyla potansiyel işgücünün artacağı bir Türkiye. Bu da daha çok istihdam talebini, aksi takdirde işsizliği gündeme getiriyor. İç göçle birlikte kentlerin durumu ne olacak? Kentleşme giderek artacak. Şu sırada nüfusun %65'i kentlerde yaşarken 2025 yılında %85'inin yaşaması bekleniyor. Bu da şu anda muhtelif durumlarda yaşadığımız kentsel sorunların artabileceği ihtimalini söylüyor. Bu eğilimlere müdahaleler olmadığı takdirde bölgeler arası eşitsizliğin, dengesizliğin artacağına, nüfusun büyük kısmının gelişmiş bölgelerde toplanacağına ve Anadolu'nun önemli bir kısmının ıssızlaşacağına işaret ediyor. Bunun sonucu bölgeler arası gerilimlerin artması öngörülüyor.

Bu çatışma ve kutuplaşma ihtimalini azaltabilecek kamusal müdahaleler sosyal harcamaların artmasını, sosyal devlet olgusunun işlemesini öngören etkenler. Gelin görün ki bir tarafta da krizden çıkmak için düşük büyümeleri, kemer sıkmaları zorunlu gören bir ekonomi var. Dolayısıyla sosyal harcamaları, sosyal devlet olgusunu çok fazla ön plana çıkarmamayı öngören iktisadi bir yapı ve gelecek var. Bu ihtiyaçlara eldeki imkânlar nasıl yetecek? Çok zor görünüyor. Önümüzdeki 25 yıl için ciddi gerilimlere, çatışmalara gebe bir ülke var önümüzde.

A. Kuyaş– Şimdi de dünya ekonomisinin nasıl evrileceğine ilişkin görüşlerini ortaya koyması için Türkel Minibaş'ı dinleyeceğiz.

Türkel Minibaş– Saatler ilerledikçe tahammül etmek daha da zorlaşıyor ama biraz da ben içinizi sıkmayı düşünüyorum. Böylece bu akşam herhalde kimse yemek yemez ve hep beraber tasarrufta bulunmuş oluruz.

Bütün uluslararası raporları açtığınız zaman şu cümlelerle karşılaşıyoruz: Dünya, 3. binyılm koşullarına uyum gösterebilmesi için yapısal değişiklikler yapmak zorunda. Dönüp bakıyorsunuz, kamu açıklarını azaltmanız, bütçedeki faiz yükünü azaltmanız için yapısal değişiklikler yapmanız gerekiyor. Ekonomiden sorumlu devlet bakanı şöyle diyor: "Bu yapısal değişiklikleri yapmayı vaat eden siyasal partilere oy verin ki IMF'le anlaşma imzalanabilsin ve paralar gelsin."

Benim anlamadığım bir şey var: Önümüzdeki binyılm koşullarını zaten siz oluşturuyorsunuz. Ben Mustafa Sönmez'le aynı fikirdeyim, çok daha kâhin olmaya gerek yok. Ama bizler genellikle dar bakmayı sevdiğimiz için böyle. Bin değil, beş bin yıl sonra da neler olacağını söyleyebileceğimize inanıyorum. Belki bundan yirmi yıl önce Yugoslavya'nın parçalanacağını bu kadar iddialı söyleyemezdiniz ama söylerdiniz.

Şu son beş yüz yılı bile düşündüğümüzde önümüzdeki binyılın oluşumlarını yakalamak çok mümkün. 1999 Kasım'ında Dünya Ticaret Örgütü kapsamında yapılacak olan "Millenium Road" toplantısında binyıl tartışılacak. Bir ara globalleşmeyi tartıştık şimdi de binyıl binyıl diyoruz. Aslında 2020 yılı 2900 yılının sonuçlarını da bize verecek. Çünkü nasıl başlarsanız öyle gider. Kolonizmi yaşamasaydık emperyalizmi yaşar mıydık?

Yahudiler İspanya'dan kovulduğu zaman, beş yüz yıl önce siz sermaye birikiminin ne yönde olacağını yakalayabiliyorsunuz. O kehanet denilen öngörülerde bulunuyorsunuz. Yine aynı süreçte, yeni kıta arayışlarını düşünün. Beraberinde Rönesans, Machiavelli vs. Biz bugünkü teknolojiyle ve bu kadar çok olanakla geleceği çok daha iyi görebiliriz. Değişimler artık beş yılda, sekiz yılda oluyor. O nedenle geleceğin bilinmezlikler içinde olduğunu sanmıyorum.

Yüzyılın son çeyreğinde iletişim teknolojisindeki hızlı bir gelişme oldu, ki bu, sermayenin kendi kriz sürecinden çıkabilmesi için kâr hadlerini artıracak bir gelişmeydi. Artık sermaye

için zamanın ve mekânın önemi yok. Biz son çeyreğin başında kitle için üretimi bir devrim gibi düşünürken artık üretimin de biçimi değişti. Kitle için tüketime yönelik bir üretim söz konusu. Şu salondaki hepimiz dünyanın başka yerlerindeki insanlarla aynıyız. Sermaye küreselleşirken biz de küreselleşiyoruz demiyorum, sadece o küresel modelin içinde yer alıyoruz.

Bu süreçte belki Uzakdoğu'da kaplanlar yaratılacağını, bundan yüz yıl önce kimse düşünemezdi, gözden çıkarılmış ülkelerdi bunlar. Ama önümüzdeki zaman diliminde Çin ve Hindistan'da olabilecek büyük gelişmeleri tahmin etmek çok zor değil. 1992'nin sanırım Mayıs ayında OECD "Yeni Bir Küresel Çağa Doğru" diye bir rapor hazırlamıştı. Bu raporda iki senaryo vardı: Her şey bugünkü gibi olabilir ya da yüksek performanslar söz konusu olabilir. Yüksek performans değerlendirmesini de 2020 yılına göre yapıyorlardı. Çin ve Hindistan'ı gösteriyorlardı. Olur olmaz, yaşayarak göreceğiz. Ama gerçek şu, önümüzdeki binyılı belirleyecek olan on beş yıllık süreç sonucunda eşitsizlik giderek artacak. Demografik değişimler, üretim yapısındaki değişimler bize bu artan eşitsizliklerin, bölgesel bloklaşmaların olacağını gösteriyor.

Neye dayanıyorum? Hatırlayacaksınız, dünya en uzun ve en çok katılımlı toplantısını yapmıştı. Uruguay'da başlayıp Fas'ta biten, 1986'da başlayıp 1994'te biten toplantı. O süreç içinde bir dizi anlaşma oluşturuldu. Buna göre, artık ticaretin ve yatırımların dünyada serbestçe hareket edebilmesi lazım, kriz sürecinden çıkabilmek için. Kâr marjlarını artırmanız buna bağlı. Sermaye olarak ne kadar özgür hareket ederseniz o kadar çok kazanacaksınız. Ama bunu da siyasi iktidarlara yaptırmak kolay değil. Belki 18 Nisan'ı bu açıdan da değerlendirmeli. Yani siz bir siyasi iktidara, yabancı sermayenin yatırım yapması iznini verdirtemezsiniz. Çünkü milli ve dini duyguların kabarmasıyla "Vatan satılıyor" sloganı yükselir ve siyasi dengeler bozulur.

Sonuçta geçen yıl "ara uyum anlaşmaları"yla varılacak bir anlaşma metniyle karşılaştık. Bu metni Türkiye olarak çok da ciddiye almadık, "çok taraflı yatırım anlaşmaları"ydı bu. Bu anlaşmanın içeriğine baktığımızda yatırım standartlarını belirlediğini görüyoruz.

Biz gelişmelere hep olumlu anlam yükleriz ama masanın neresinde oturduğunuz önemlidir. Bugün artık emeğin değişik bir kimliği var; ciddiyet duygusunun ağırlıklı olduğu, kendisini o kurumun bir varlığı saydığı, sendikaların sadece bu sürece uyum sağlatan bir kurum haline getirildiği, SSK'nın gereksiz olduğu tartışmalarıyla birlikte süreç yaşanmakta.

Kasım 1999'a kadar son birkaç şeyi daha gerçekleştirmek gerekiyor. Bunlardan biri "Millenium Road"un birinci maddesi olan, tarımda tam liberazisyon. Türkiye'yi çok yakından ilgilendiren bir konu bu. Burada korumacılık önlemleri tamamen kaldırılıyor. Yani tarımsal ürünlerde gümrükler sıfırlanıyor, sübvansiyonlar sıfırlanıyor, ucuz tohum vermekten vazgeçiliyor... İşte o zaman Türkiye gibi bir ülkede M. Sönmez'in söylediği o demografik yapı içinde bu nasıl olacak? Bu sentetik ürünlerin yaygınlaşması demektir. İkincisi, tarım alanlarını libere ettiğiniz zaman incelenmesi gereken konular ortaya çıkıyor.

Bu binyıl toplantısının ikinci maddesi, yatırımların Dünya Ticaret Örgütü kapsamına alınması. Yatırım, bir mekânla ilgilidir. İşte 1800'lerin başındaki Baltalimanı Ticaret Anlaşması bugün nasıl bir tavır alınacağını göstermektedir. Dünya Ticaret Örgütü'nün yatırım kapsamına girmemesi bir sorunu getirdi. Bu seneki toplantıda bu sorun çözülecek. Burada üretim yaratan reel sektörlerin yanı sıra, hisse senedi piyasaları, portföy yatırımları, anonim hizmetler, sigorta, bankacılık sektörü bütün bunlar yatırım çemberinin içinde yer alacak.

Üçüncüsü, özellikle az gelişmiş ülkelerdeki ormanlarda serbest kesim bölgelerinin yaratılması. Bu, yapılaşma ve rant açısından önemli bir konu. Özellikle santrallere de su kenarında olanak tanıyor... Bir başka madde, hükümet tarafından yapılan alım-satımlarm tümüne yabancıların da eşit koşullarda katılmasının sağlanması. Burada iki kelime çok önemli: "tümüne" ve "eşit koşullarda" Yani devletin elindeki tekeller artık bitiyor. Mesela çay ve tütün gibi bir tekel alanına yabancılar da eşit koşullarda girebiliyor. İşte Philippe Morris'i 2000 sigarasıyla sokarsınız Türkiye'ye adam kendini yabancı sigara içiyorum zanneder

Bir önemli madde de, OECD'de çıkarılan bir kitapçıkla tüzük haline getirilen, hisse senedi sahiplerinin hakları, çalışanların sorumlulukları. Eğer bir hisse senediniz varsa bu dünyanın her yerinde geçerli oluyor ama çalışanların sorumlulukları var. Şöyle diyorlar: "Asya krizinde sermayenin bir suçu yoktu. Bütün suç bunu yönetenlerdeydi. Yani bu kamu yönetenleri, şirket yönetenleri olabilir, biz hepsinin patronuyuz." Bu sözler Dünya Ticaret Örgütü Başkanı Renato'ya ait.

Benim kuşağım bir on beş, yirmi yıl daha yaşarsa binyılın temellerinin nasıl atılacağını görecek. Bu kesin. Son söz olarak aklıma şu geliyor: Avrupalılar Amerika'ya gittikleri zaman bir yerli "Onlar hastalıklarıyla gelmişlerdir" demiş. Bütün bu çizdiğim tabloda Türkiye'nin şansı yok. IMF'le *stand-by* anlaşmaları, uyum anlaşmaları yapılır ama biz soru işaretleriyle biten cümlelerden vazgeçmezsek birçok şeye daha dayanıklı olabiliriz. Yani kuşku, merak ve sorgulamaya devam ettiğimiz sürece 3. binyılı sonunda yakalayabiliriz.

A. Kuyaş– Benim de yakından tanıdığım Amerikalı tarihçi, *Modernlik Öncesi Dünyada Müneccimlik* adlı kitabın tanıtım yazısının son sözünde "Modernlik-öncesi çağın müneccimleri şimdinin iktisatçılarına benzerdi: Durmadan öngörüde bulunur, her seferinde çuvallarlar ama yine de onların öngörüde bulunmaları istenirdi" demişti. Yazı yayımlandıktan sonra bir sürü iktisatçıdan mektup gelmişti ama yanımda üç iktisatçı var ve üçü de bu tanıma uymuyor. Gayet az laf ederek fazla uzun vadeli öngörülerde bulunmadan konuştular.

Ben izninizle konuşmacılara ekleyecekleri varsa söz vereceğim, yoksa sorularınızı alacağım.

S. Gürsel– Ekleyeceğim bir şey yok ama söylediğine katılıyorum. Uzun dönemli kehanette bulunmaktan özellikle kaçtım. M. Sönmez daha kurnaz davrandı, çok sağlam bir yola girdi. Söyledikleri önemliydi, o nedenle üstüne iki söz söylemek istiyorum.

TÜSİAD'ın yayını çok önemli. Türkiye'de uzun bir süre fazla nüfus artışının yarattığı sorunlar tartışıldı. Ama herkesi şaşırtan bir şekilde nüfus artış hızı düştü. Hem de çok çabuk. Bu Türkiye'ye bir fırsat penceresi açtı. Yalnız adı üstünde "fırsat", bu fırsatı yakalayabilecek miyiz, bu garanti değil.

Şu nedenle bir fırsat: Önümüzdeki 25-30 yılda Türkiye'de işgücü artacak. Bu artış iyi eğitilir ve istihdam edilebilirse gerçekten Türkiye'yi zıplatacak bir olay. Yani biz 20-25 yıl sonra gelişmiş bir ülke olacağız. Nokta. Ama bu süreci kaçıracak olursak, (demografik grafikler 40-50 yıllık kesin öngörülerde bulunmanızı sağlayan garanti dinamiklerdir) yani yaşlı nüfus artmadan sosyal refahı sağlayacak kadar zenginleşememişseniz o yaşlı kuşağı beslemeniz mümkün değil. İşte Asya ülkeleri bu fırsat penceresini kullandılar. Türkiye'de eğitim üzerindeki baskı hafifleyecek ve o ölçüde de yatırım kaliteye yönelecek ve işgücü iyi eğitilmiş olacak. Modern büyüme eğitilmiş insana dayalı bir büyümedir. Sonuçta fırsat penceresi açıldı ama onu geçebilecek miyiz, bilmiyoruz.

A. Kuyaş– Peki, özellikle Seyfettin Bey ve Mustafa Bey'in konuşmalarından hareketle iktisat derken siyaset öngörüsüne girişmiş olduğumuzu hatırlatayım.

İzleyici (Nedim Uzman)– Hepinizin söylediklerine katılıyorum. 18 Nisan'ın Türkiye'ye getireceği yeni bir şey yok. Her ne kadar "Uruguay Raundu" gibi toplantılar yapılsa da dünyayı yöneten ailelerin toplantıları da var. Acaba gerçekten dünyanın gidişini yönlendiren bu tür toplantılar var mı?

T. Minibaş– Birincisi, 18 Nisan'm bir şey getirmesi gerekmiyor zaten, böyle bir beklenti içinde olmamak lazım.

Bu tablo içinde, zaten üretim yapıları, yönetimleri, biçimleri değişti ve sonuçta şirket birleşmeleri meydana geldi. Düne kadar Ford'la Volvo'nun birleşeceği kimin aklına gelirdi? Biz sermayeye hep ulusal nitelikler yüklüyoruz. Oysa küreselleşme her yerde yaşanıyor. Onun için "bizi birtakım aileler mi yönetiyor?"dan ziyade sermayenin birlikteliğine bakmak lazım.

İzleyici (Turgut Arı)– Sayın Mustafa Sönmez'in verdiği rakkamlara göre tarım alanında bir sıkıntı var. Kentleşme arttıkça tüketici bir toplum olacağız. Bunu çözmek için 1950'lerden beri hep dışarıdan kredi almaya çalıştık ve o krediyi tüketime harcadık. Üretime yönelmedi kredi. Bunu düzeltmek için ne yapmak lazım?

A. Kuyaş– Cevap vermek isteyen var mı? Katılmıyorsunuz... Peki birkaç soru daha alalım.

İzleyici– Sermayenin hareketliliği birtakım özgürlüklerle sağlanacak. Peki, emek ne olacak? Sermaye her yolu deniyor ama emek hep zor günler geçiriyor... Karar veren odaklar acaba bu hisse senetli yurttaş için farklı bir ideoloji de sunuyor mu? Yani ulusal durumumuz ne olacak?

T. Minibaş– Son yüzyılda emeğin bir sınıfsal tanımı vardı ama artık emek yaptığı işi en iyi yapan emek haline geliyor. İşçi verimlilik artışını sağladığı zaman ödüllendiriliyor. Mesela bir hafta boyunca patronunuzla aynı masada yemek yiyorsunuz. Bu çok önemli. Arabanızı onunla yan yana park ediyorsunuz... Böylece kişi, kurum aidiyet kazanıyor. Eşiniz aynı şirkette çalışıyor, çocuğunuz şirketin okuluna gidiyor, birtakım üyeliklerde bulunuyorsunuz. Kendinizi o şirkete ait hissediyorsunuz. Böyle bir emek kendini faklılaştırıyor.

Buna uygun devlet modeli tartışılıyor. Geçtiğimiz ay bu konuyla ilgili iki üst düzey toplantı yapıldı. Burada, "Dünyada eğitimden sağlığa, konuttan çevreye kadar her alanda küresel bütünleşmeyi sağlayacak küresel ve çok taraflı hükümet modeli"nden söz edildi. Öyle ulus-devletler yıkılmıyor, sadece devletler bu çatı hükümet modeline uyum yapar hale geliyorlar. Geçen sene ABD Ticaret Bakanı iki ticaret anlaşması için Türkiye'ye geldi. Buna imkân yok denince o, rahatlıkla "Anayasanızı değiştirin o zaman" dedi. Yani çok taraflı küresel modele uyum yapacak bir yapı kazanmak lazım.

"Türkiye laiktir" maddesinde değişikliğe kalkılsa herkes sokağa dökülür ama Danıştay'la ilgili bir konuda değişiklik yapıldığında kimse fark etmez. Bunlar olmuştur zamanla. Elektrik satışı konusunda Enerji Bakanlığı'yla Danıştay arasında bir centilmenlik anlaşması imzalanmıştır. *Finansal Forum* bunu açık açık yazdı. Yani bu sürece hazırlanacak gelişmeleri zaten yaşıyoruz. İşte bunun için de ulus-devletin konumu ne olacak konusu tartışılır.

NPQ'da Druker bir makale yazdı, çevrildi. Orada şu modelden bahsediyor: "Geleceğin dünyası (21. yüzyıl) devlet ve iş dünyası arasında bir üçüncü kesimle gerçekleştirilecektir. Bu kesim sivil toplumdur." Bunları tartışmamız gerekir.

M. Sönmez– Sermayenin serbestiyeti önümüzdeki dönemin asli unsuru. Emek için bu geçerli değil. Tersine emek blok altına

alınıyor, sınırlanıyor. Sermaye birikimine hükmedenlerin emeğin özgürleşmesine ihtiyaçları yok. Daha doğrusu sermayenin ihtiyaçları ölçüsünde emek özgürleşecek. Burada sermayenin ikiyüzlülüğü var, emeğin kendisini pazarlamasına imkân tanımıyor.

Ayrıca emek kendi içinde farklılaşıyor. Bir kısmı kalifiye hale getiriliyor, bir kısmı da niteliksiz olarak kalıyor. Yeni üretim biçimlerinde niteliksiz emeğin niceliksel boyutu giderek yükseliyor. Aristokrat işçi tipi artmıyor. Bu emeğin kendi içinde difüzyonuna yol açıyor. Sendikalarda ayrışmalar başlıyor, nitelikli emek için sendikanın fonksiyonu kalmıyor. Niteliksiz emeği taşeron ya da fason imalatta çalıştırmak mümkün olduğu için örgütlü emek örgütsüzleşmeye başlıyor.

S. Gürsel– Arkadaşın sorusu son derece önemli. Sermayenin kurumları ve hukuku küresel anlamda oluşuyor ama emek ulusal sınırlarda kalıyor. Aslında emeğin mobilitesi sermayenin de işine gelir. Çünkü sermaye nasıl yüksek kârın peşindeyse emek de yüksek ücretin peşinde olacaktır. Yüksek ücret gelişmiş ülkelerde, bu ülkeleri düşük ücretli ülkeler tehdit edecektir. Emeğin mobilizasyonuna karşı çıkan sermaye değil, gelişmiş ülkelerin işçileri ve işçi örgütleridir. Almanya, Fransa ve İngiltere'de işsizlik %12 civarında bugün, nasıl kabul ederler. Arkadaş haklı olarak bir hisse sahipleri cumhuriyeti mi olacak, diye sordu. Demokratik ülkelerin geniş işçi kesimi yönetiyor ülkeleri. Bizde ücretli emek, toplumunun %30'u, bu ülkelerde ise %70'i. Elbette bu %70 sözünü dinletecek, sermaye değil.

Sonuçta düşük ücretlerin daha hızlı yükselmesi lazım. Bunun garantisi yok, çünkü hızlı büyüme lazım, hızlı büyüme için yatırım lazım, dolayısıyla o dış sermayeye ihtiyaç var. Bu noktada çatışmalar başlıyor işte. Dış sermayenin istediği garantileri biz toplum olarak ne kadar vermeye hazırız. Sorunlar ve çelişkiler burada.

İzleyici– Çok taraflı yatırım anlaşması, küresel sermayenin anayasası... Bölgesel entegrasyonlar da oluşuyor yavaş yavaş; Avrupa Birliği; NAFTA, Asya Birliği vs. Acaba bu bölgesel birlikler aynı çatı altına mı alınmaya çalışılıyor?

Bir de dış sermayenin gelmesi konusunda sadece Danıştay mı milli çıkarları temsil ediyor? Ayrıca sürdürülebilir kalkınma modeli konusundaki fikirlerinizi almak istiyorum.

T. Minibaş– Ücret çok belirleyici bir rekabet unsurudur ama sadece bu açıdan bakmamak lazım. Ayrıca aristokrat işçi konusunda Mayı anlaşmasına göre, "kilit personel" tanımı var. Eğer kilit personel tanımındaysanız gittiğiniz ülke eşinize de iş bulmak zorunda. Çünkü aile de gidiyor oraya.

Mayı, bütün anlaşmaları kapsamaya başlıyor. Mesela Sırbistan meselesini, Sırbistan Kosovalıları kesmiş diye bakamazsınız. Baktığınız zaman Clinton'ın da barış için oraya gittiğine inanıp kurban kesmek gerekir. Avrupa Birliği 2015'e kadar dışa bağımlılığını azaltmayı hedeflemiş. Burada ABD diyor ki, hayır, ithalatını artıracaksın, gelişmekte olan ülkelere kredi vereceksin. Bu bizi mutlu ediyor çünkü ihracatımızın yarısı AB ülkelerinedir.

Ha, ABD'de de kendi sermayesini denetleyemiyor. Bakıyorsun bir ABD şirketi NAFTA doğrultusunda hareket ederek dava açıyor. Demek ki sistem kendi iç çatışmalarını yaşayacak ve bir yere gelinecek.

Danıştay dışında kurumlar yok şu anda. Anayasa bu konulardaki yetkiyi Danıştay'a vermiştir. Medyası, bankası, şirketi olan bir sistem bu sürecin yapısını oluşturmuştur. Ama 1980'lerde olduğu gibi buna çarpık çurpuk eklemlenirseniz, yani sistemi piyasa ekonomisi içinde götürken kurumsal çerçevenizi oluşturmamışsınız, ara mekanizmalarınız yok, dışa açılacağım diyorsunuz ama bir rekabet yasanız yok. Bu süreci geçtik, sermaye piyasası, rekabet yasası var artık. Düzgün düzgün eklemlenmek gerekir. Bu süreci doğru tahlil etmeliyiz. Meksika devlet başkanı dedi ki: "Küreselleşme, karşımıza yüzleşmemiz gereken sorunlar çıkarabilir ama müthiş fırsatlar çıkardığı da bir gerçektir. Sermayenin hareketliliği elbette risk yaratır. Ancak bu, sermayenin uluslararası hareketini denetlememiz anlamına gelmez." Onun için her şeyi yeniden tartışmamız, net ve duygusallıktan uzak bir tutum sergilememiz gerekir.

İzleyici– Köhnemiş bir soruyla başlayacağım. Biz merkantil dönemi de sanayi devrimini de yaşamadık. İktisatta temel bir

denklem var: F = I. Tasarruf olmadan yatırım olmaz. Tasarrufun da yüzde kırk olması gerekir yoksa borçlanacaktır. Uluslararası merkezlerin nasıl borç verdiği de malum.

Demografik yapıyla kurtulmaktan ve eğitimden bahsettik. Tüm Öğretim Üyeleri Derneği Başkanı "Türkiye'de üniversiteler bitmiştir" diyor. Çağlar Kayder de "Türkiye, milli gelirinden eğitime %2,5 ayırmıştır. Böylece gelecekten umut kesilmiştir" diyor.

Türkiye'nin çıkış yolu ne olacak? Globalleşme zaten dayatılıyor, biz ne kadar az dayak yeriz?

S. Gürsel– Burada epistemolojik bir duruş farklılığı var. Öteden beri ben aykırı bir yer tutmuşumdur. Ben dışarının bizi geri bıraktığına inanmam, ne yaptıysak biz yaptık. Sorunların kaynağını ve çözümünü içeriden ararım. O nedenle bu "dayak yeme" olayını kabul etmiyorum. Türkiye, Yunan tragedyalarının kahramanı gibi, önüne çıkan dilemmada yanlış seçim yaptığında trajedi çıkar. Türkiye'nin yaptığı seçim onu dışa kapatıyor, sorunlara doğru teşhis koyamıyor, çözümler bulamıyor, sorun üretiyor. İşlerin iyi gitmediğinin farkına yeni yeni varıyoruz. Ben esas düğümün bu zihniyet devriminde olduğunu düşünüyorum.

Bizim epistemik duruşumuzu değiştirmemiz gerekir. Meseleye, küreselleşmeden bir dayak yiyeceğiz, ne kadar az dayak yeriz diye başlarsak kaybedeceğimiz kesin. Küreselleşmeyi kaçınılmaz görüp fırsatları yakalarsak şansımız var.

İzleyici (Abuzer Bakış)– Dış devletlerin hiç mi müdahalesi yok? Seyfettin Hocama bunu soracaktım?

İzleyici– Sermaye ile emek arasında organik bağ yok mu? Yani buradaki işçi elini kolunu sallayarak Fransa'ya gittiğinde yabancı sermayenin ortağı olan yerli sermaye zarar gördüğünde yabancı sermaye de zarar etmez mi? Bu ülkede yaşanacak bir kriz, bir devrim Avrupa'yı etkilemez mi, dünya sermayesinde ciddi sıkıntılar yaratacak sorunlar dizisinin başlangıcını oluşturmaz mı? Emek özgür olursa sermaye ucuz üretim yapamayacak. Emeği sermaye hareketsiz bırakmıyor mu?

S. Gürsel– Soruyu anlamadım. Ekonomi böyle çalışmıyor. Her zaman her yerde üretilecek bir şeyler bulunur. Önemli olan

hangi üretimin kârlı olduğudur. Bunu da belirleyen, faktörlerin fiyatlarıdır. Türkiye'nin böyle bir sorunu yok. Biz serbest bırakmaya çoktan hazırız. Bu Türkiye'de ücretleri yükseltir, işsizliği azaltır. Bu sorun gelişmiş ülkelerin sorunu, o nedenle karşı çıkıyorlar zaten. Mesele bu kadar basit.

Türkiye'nin 30 milyar dolar iç borcu var. Bu borcu bize ABD biriktirmedi. Türkiye %30-35 civarında reel faiz ödemeye başladı. Bunu iki üç ay daha götüremez. DPT'deki Zafer Yavan söyledi, 1999 zaten bağlanmış durumda. Devletin bütçesinde yapabileceği hiçbir şey yok. 1999 bitmiş. Bugünden önlemler alınırsa 2000, 2001'de gider. Bu bizden çıkıyor. Öküzün altında buzağı aramayalım. Bu başka ülkelerin eseri değil, bizim kendi eserimiz. Bizim siyasi sürecimiz, çıkar çatışmalarımız, sınıf çatışmalarımız, 12 Eylül ve onun getirdiği parçalanma, istikrarsızlık... 1950'lere gidip popülizme bağlayabilirsiniz. Merkez sağdaki çatışmaya bağlarsınız... Sonuçta bizden kaynaklanan bir sorun. Evvelden dış borçtan yakınıyorduk, Özal'la birlikte şimdi iç borçtan yakınıyoruz. İç borcu dış borca çevirmeye çalışıyoruz.

A. Kuyaş– Peki efendim, sabrınız için teşekkür ederiz. İyi akşamlar...

"bilim"

20 Nisan 1999

Yönetici: Ahmet Kuyaş
Konuşmacılar: Orhan Bursalı, Cihan Saçlıoğlu,
Aslı Tolun

Ahmet Kuyaş– Bugünkü konumuz bilim. Acaba önümüzdeki binyıl içinde bilimde ne gibi gelişmeler olacak? Neler bekliyoruz bilimden? İlk sözü Sayın Cihan Saçlıoğlu'na veriyorum.

Cihan Saçlıoğlu– Bin yıl geriye gittiğimizde, o zaman insanların bugün olanları kestirebilmesinin mümkün olmadığını görürüz. Bin yıl geriye gitmeye de lüzum yok, geçenlerde elektronun bulunuşunun yüzüncü yılı kutlandı. Atomların fiziki olarak var olduğuna ancak 1920'lerde inanıldı. Rölativite, özel rölativite, genel rölativite, kuantum mekaniği gibi şeyler 1890'da insanın aklına bile gelmezdi. Hatta 1930'larda nötron bulunmuştu, dünya o zamanki görüşe göre elektron, nötron ve protondan ibaretti. Şimdi binlerce parçacık var. Bütün bunlar gösteriyor ki, bilimde 20-30 yıl sonrasını görebiliyorsanız ne âlâ. Bunun ötesinde hepimiz konuşabiliriz, ama bunun pek bir anlamı olmaz. O nedenle görebileceğimiz gelecekte fizikte neler olabileceğini söyleyeyim.

Tabiattaki fenomenlerle ilgili o kadar soru var ki, bunların hepsinden burada bahsetmemiz zor. Benim konum, temel parçacıklar fiziği (ya da yüksek enerji fiziği). Burada yapılmak istenen etrafımızda gördüğümüz maddenin yapısının anlaşılması. Biliyoruz ki madde ile enerji birbirine dönüşebiliyor. Biliyoruz ki atomların dışında elektronlar var, merkezinde çekirdek var ve çekirdeğin içinde nötronlar, protonlar var, bunları birbirine bağlayan başka parçacıklar var. Bunları alıp yüksek enerjilerde çarpıştırırsanız içlerinden yepyeni parçacıklar çıkıyor. Daha doğrusu bunları çarpıştırmak için eklediğiniz enerji yeni parçacıklara dönüşüyor. Bu parçacıklar bazen bir saniyenin milyarda birinin, milyarda birinin onda biri kadar zamanda ortadan kayboluyorlar. Fakat deneysel teknikler o kadar ileri ki bunların kütlelerini, öz açısal momentumlarını ölçebiliyorsunuz.

Şu halde maddenin temel yapı taşları nelerdir, bu yapı taşları birbirlerinden nasıl haberdar olurlar ve nasıl etkileşirler? Temel etkileşimleri tarif edeyim. Tiyatroya gitmeden oyunu evde okursanız başta karakterler tanıtılır. Karakterler birbirleriyle etkileşmeleri yoluyla tanıtılır. Şu halde etkileşmelerle parçacıkları bir arada anlatmak lazım.

Bir tane bildiğimiz etkileşme, kütle çekimi. Madde varsa, mutlaka kütlesi ve enerjisi var. Mesela fotonların kütleleri yok ama enerjileri var. Bir şeyin enerjisi varsa bir başka şeyle ister istemez, kütle çekimi yoluyla etkileşir. Bu gravitasyon denen etkileşme. Bunun dışında mesela elektromanyetizma denince birçoğumuzun aklına fiş, priz, ampul gibi şeyler geliyor ama aslında gravitasyon dışındaki neredeyse gözlediğimiz bütün etkileşimler elektromanyetiktir. Gündelik hayatta gördüğümüz birçok olay aslında elektromanyetik etkileşmedir.

Kuvvetli etkileşme bu elektromanyetik etkileşmeden çok daha kuvvetli. Ama menzili daha kısa olduğu için gündelik hayatta görmüyoruz. Çekirdek boyutlarında gerçekleşen bir etkileşim, fakat o bölgede her şeyden daha kuvvetli. Mesela bu yolla güneşte termo-nükleer reaksiyonlar oluyor ve biz burada ısınıyoruz. Dünyada radyoaktivite olaylarında görebiliyoruz. Maalesef atom bombalarında bu kuvvetli etkileşme kullanılıyor.

Radyoaktiviteye gelirsek, çekirdekten protonu çıkarırsanız protona hiçbir şey olmuyor, kararlı bir parçacık. Belki o da 10^{32} sene sonra gidiyordur ama evrenin yaşı zaten 10^{11} sene; o nedenle protona kararlı diyebiliriz. Fakat nötron, çekirdeğin içinde sağlam, dışarı çıkarıldığında ise aşağı yukarı on dakika sonra bozunuyor ve yerine başka parçacıklar çıkıyor. Bu bozunmaya zayıf etkileşim sebep oluyor. Ancak gravitasyon bundan da zayıf bir etkileşim. Gravitasyonu hiçbir şekilde perdeleyemediğiniz için ortalıktaki parçacıkların enerjisi toplanıyor ve karşımıza güneşe bağlayan, vs. muazzam enerjiler çıkıyor. Hidrojen atomundaki elektromanyetik kuvvetle gravitasyon kuvvetini karşılaştırırsanız bu ise fizikte ölçek dışı devasa sayıyı, 10^{48}'i buluyor; yani mikroskopik seviyede gravitasyon inanılmaz derecede zayıf.

Bu kuvvetleri daha yeni yeni 1960'lardan beri anlamaya çalışıyoruz. Bunları bir klasik seviyede, bir de kuantum seviyesinde inceliyoruz. Klasik seviyede elektromanyetizm 1860'lardan beri gayet güzel anlaşılıyor, fakat kuantum efektlerine baktığınızda bu klasik elektromanyetik teori yetmiyor. Kuantum şekli çok daha zor ve ancak 1950'lerin başında tamamlandı. Zayıf etkileşim de bu her iki seviyede anlaşılmış ve hatta elektromanyetik etkileşmeyle birleştirilmiş durumda.

Şimdi dört etkileşim saydım. Fizikçilerde karmaşık şeyleri basitleştirme arzusu vardır. Zayıf ve kuvvetli etkileşmelerin birleştirilmiş teorisi deneysel olarak doğrulandı, parçacıkları bulundu, Nobelleri verildi. Termo-nükleer ve nükleer etkileşim konusunda da bir teorimiz var ve her iki seviyede anlaşılmış durumda.

Esas anlaşılmayan, en büyük esrar ta Newton zamanından beri ilk tanıdığımız en zayıf gravitasyon teorisinin kuantum şeklidir. Diğer teknikleri bunda kullanamıyoruz. Bu çok derin ve belki de fiziğin nihai problemi. Birçok insan, gravitasyonun kuantum teorisinin bulunması halinde fizikte temel seviyede her şeyin cevabının verilmiş olacağını düşünüyor. Eğer önümüzdeki 40-50 senede bu teori bulunursa belki de fizik bitmiş olacak. Böylece önümüzdeki binyılda temelde fizikte yapılacak bir şey kalmayacak. Yani kuantum gravitasyon problemi fiziğin önündeki en derin cevaplanmamış soru.

A. Kuyaş– Aslı Hanım sıra sizde.

Aslı Tolun– Benim için moleküler biyoloji ve genetikte binyılı düşünmek çok çok zor. Bunun bir nedeni, konumuzun yeni oluşu ve çağımızda çok büyük aşamalar yapmış olması. Bir kere 1953 yılında DNA'nın yapısı bilindi ve Nobel alındı. 1971'de de belli bir enzim türü, yani genlerin biyokimyasal molekülü (çok uzun moleküldür ve hücrelerimizde 46 tane var. Bazıları beş altı santim uzunluğunda ve çok inceler. Hepsi birden hücreye sığıyorlar) bulundu. Onlar da Nobel aldı. Bundan sonra DNA'nın yapısı, genlerin işlevleri çözüldü. O kadar büyük aşamalardan geçildi ki önümüzdeki 50 yılı neredeyse düşünemiyorum.

Her hücrenin nasıl çalıştığını biliyoruz. İnsan genlerinin çoğunu bilmiyoruz. Gelecek birkaç yılda sanırım bu genler çö-

zülecek. Elimizde bir program var, "İnsan Geni Projesi" diye bir proje başlatıldı. Uluslararası çapta büyük paralar dökülüyor bu projeye. Dünyada bir sürü araştırma merkezi bu projeye katıldı. 1993-98 arasında ilk beş yılı geçildi. Bu beş yılda beklenenden çok fazla bilgi edinildi. İkinci aşamayı da yine beş yıllık yaptılar ve 2003 yılında bu işin biteceği söyleniyor.

Bitecek olan da şu: İnsan kromozomlarındaki DNA, yani bu kimyasal molekülün dizisi, genin şifresi çözülecek. Bu şifre üç milyar üniteden oluşuyor. Hepsinin 2003'e kadar çözüleceği tahmin ediliyor. Tabii şifre çözülünce genleri de bilecek değiliz. Genler de bu arada çalışılacak.

60.000 gen olduğu tahmin ediliyor ve henüz 10.000'ini bile bilmiyoruz. Biyolojinin de bir yerde moleküllere, etkileşime ve biyokimyaya ineceği düşünülüyor. Fakat kesin değil. Genlerin işlevlerini bileceğiz; her sene ilginç yöntemlerle bu yavaş yavaş çözülüyor. Takip ettiğime göre çok büyük atılımlar ve çok yeni teknikler bulunuyor. Mesela en son hayvan modelleri yapıldı. İnsanlarla fareler birbirine çok benziyor. İnsanda bir gen bulup farede bu geni yok ediyor, işlevsiz hale getiriyorlar. Sonra bozukluğa bakıyorlar. İnsanda yapamayacakları kesip biçmeleri farelerde yapıyorlar. Bu yöntem tedavi için de yararlı. İnsanın genlerinin nasıl çalıştığı böyle böyle bilinecek.

Genlerin bazıları karmaşık. Mesela kalp hastalığı çok karmaşık, bir sürü iç ve dış etmenler var. Her genin nasıl etkileştiği ve nasıl bir işleve sahip olduğu konusunda büyük bir cevap bekliyoruz. Sanırım bu, 2003'te şifreler çözüldükten sonra bir yirmi yıl sürer.

Tıbbi tedavi yöntemlerine biz moleküler biyologlar hep yardımcı oluyoruz. Mesela insanda bir gen bozuksa bu geni alıp, normal insanda hangi dokuda çalışıyorsa ona vermek mümkün. Böylece insandaki eksiklik gidiyor. Karaciğer enzimi eksik olan kişinin karaciğer hücrelerine o geni veriyorlar. Eskiden vererek ya da karaciğer nakli yapılıyordu. Ama şimdi karaciğer hücrelerinden bir miktar alıyorlar ve laboratuvarlarda bunlara o genleri veriyorlar. Daha sonra eksik olan enzimi bu hücreler yapıyor. Bu tür çalışmalara "genle tedavi" diyoruz, "gen terapisi"de deniyor. Bu şu anda her şeyde uygula-

namıyor ama. Karaciğer, kan hücreleri konusunda kolay oldu. Fakat bazı dokular, diyelim ki kalıtımsal kas hastalıklarında genle tedavi çok zor. Çünkü bir kere vücudumuzda çok fazla kas var. Bu hücreleri dışarı çıkaramıyoruz, hücrelere vücuttayken vermemiz lazım. Tek tek her hücreye verilemediği için, bu hücreleri enfekte edecek virüslerdeki zararlı genleri çıkarıyorlar, yerine insan genleri takıyorlar. Sonra da bu virüsün vücudu enfekte etmesini sağlıyorlar. Bu kas hastalıklarıyla ilgili çalışmalar çok yeni başlıyor. Yeni izin alındı, Philadelphia'da bir laboratuvar yedi milyon dolar alarak çalışmaya başladı. Benim tahminim önümüzdeki yıllarda bu tür gen nakilleri çok kolay olacak. Yani doku ne olursa olsun hastalar genle tedavi edilebilecek.

Bir de doku tedavisi var. Beyin hücrelerinin bir süre içinde öldüğü bilinir ama bu hücrelerin tekrar beyin hücresi yapabilecekleri ortaya çıktı. Diyorlar ki, mesela bu hücreleri alırız ve bir parkinson hastasının hasarlı bölgelerine veririz. Bir doku tedavisi olarak bu düşünülüyor. Aynı zamanda organ nakli söz konusu ama bu Oktar Babuna örneğinde görüldüğü gibi zor. Belki ileride bu kolay olacak. Bir ara domuza insan genleri verilerek domuzda insana uyumlu organlar yapılabileceği düşünüldü. Böylece belki ileride herkesin kendi dokusuna benzer bir domuzu olacak. Bu tür imkânlar mutlaka olacak. Hem doku nakli, hem organ üretimi olacaktır önümüzdeki binyılda.

Aynı şekilde bir kere kanserin tanısı kolaylaşacak. Her kanserin kendine özgü işareti var ve bunlar bulunacak. Kanserin tedavisi çok kolay olacak. Kanserde, bazı genler diğer hastalıkların aksine çok faaller. Biz bunları susturmak istiyoruz. Bu bazı yöntemlerle mümkün. Mesela ilk defa domateslerde genetik manipülasyon yapıldı. Domateslerin yumuşama ve yaşlanma geni yok edildi ve artık yumuşamıyor. Bu yöntemi ilerde diğer canlılara da uygulamak mümkün olacaktır mutlaka.

A. Kuyaş– Orhan Bey söz sizin...

Orhan Bursalı– "Binyıl İçin Tahminler" başlığı ayaklarımızı yerden kesmeyi emrediyor. Bin yıl için tahmin zor. Biz daha MHP'nin birinci parti olma olasılığını bile kestiremedik, bin yıla nasıl bakalım? Cihan Bey ve Aslı Hanım kendi alanlarındaki

bugünkü durumlar üzerinden geleceğe bakmaya çalıştı. Ben de bilim ile toplum arasında bir yerdeyim. Sanırım bilime biraz daha eleştirel bakmam gerekir. Bilimle toplum arasındaki ilişkiler üstüne bir şeyler söyleyebilirim diye düşündüm.

Gelecek binyıl için tahminde bulunulabilir mi? Tabii ki bulunabilir. Bu soruyu kime sorduğumuza bağlı. Bilimciye sorarsanız bence tahminde bulunmaktan kaçınır. Nitekim iki arkadaşımız da tahminde değil, sadece bazı öngörülerde bulundular. Bu soruyu bir bilimkurgucuya sorarsanız, çok güzel cevaplar alırsınız. Ben en son *Otostopçunun Galaksi Rehberi*'ni okudum. Hâlâ o kitaba, o kurguya hayranım. Ama iş bilimkurguya kalırsa onlar gelecek iki bin yılı, beş bin yılı bile kuruyorlar.

Burada sıra bilime gelince, bilim, yüz yılı bile öngöremez, hatta on yılı bile öngöremez. Bilimci ele aldığı konuların nereye gideceğini de bilemez. Gelecek binyılda çok şey olacak. Yüz, iki yüz yılda toplum değişecek, ilişkiler değişecek; yepyeni bir toplum yaratılacak.

Bin yıl öncesinin toplum ilişkilerini kafamızda canlandıralım. Sonra da bugünkü toplum ilişkilerine bakalım. Birbiriyle tamamen ilişkisiz bir toplum düzeni görüyoruz. Beni ilgilendiren temel soru, bilim toplumun geleceğini belirleyebilir mi? sorusudur. Bu soruya hem evet hem hayır diyebiliriz. Bilimci gözüyle buna "hayır" demek mümkün. Çünkü bilimcinin, toplumun geleceğini belirleme gibi bir iddiası yok, böyle bir amacı yok. Bilim, hepimizin bildiği gibi, insandaki merak güdüsüyle biçimlendi. Bu insanlar var olanla yetinmediler, merak edip soru sordular, araştırdılar ve yeni bilgilere ulaştılar. Bu bilgiyi kesinleştirmek için bilimsel çalışmayı sistemleştirdiler. Bu açıdan bakarsak zavallı bilimin toplumun geleceğini belirleme savı olmadığı açık. Peki hangi savı var? Dünyada, evrende ne olduğunu ortaya çıkararak insanların daha bilinçli yaşamasını sağlamak. Ben dışarıdan bakarak bu savı olduğunu söylüyorum, belki bilimcinin böyle bir savı da yok. Biz, bilimcinin yaptığı işe toplumsal bir görev yüklüyoruz.

Bilim toplumu biçimlendirir mi? sorusuna bakalım tekrar. Evet, değiştirir, değiştiriyor da. Geçen yüzyılda bilim sistemleşmemiş olduğu için toplumu yönlendirme amacının olmadığını

söylüyoruz. Fakat bugün bilim, galiba bekâretini o açıdan kaybetti. Yani tek tek bazı bilim adamlarının merak güdüsüyle yeni bulgular edindiği dönem bitti. Bilim daha kolektif bir hale geldi, örgütlendi. Bilimsel sonuçlara yararcı yaklaşım etkili oldu. Devlet, toplum işin içine girdi, bu beklentiler belirli ölçülerde bilimin doğasını değiştirdi. Bilimsel bilgiyi teknolojiye ve paraya dönüştürme ön plana çıktı ve bu anlamda da aslında bilim toplumsallaştı, örgütlendi, parasallaştı, devletleşti. Hatta giderek olay saf bilimden koptu da denebilir. Artık sadece bilimden değil, bilim ve teknolojiden bahsediyoruz.

Bugün büyük bilim var. Büyük bilim, atom bombasının yapılmasıyla başladı denebilir belki. "Los Alamos" projesi belki bilimin ilk örgütlü atılımıydı. Orada, bilimin gücü, toplumsal veya başka karakterleri keşfedildi denebilir. Yani benim büyük bilim dediğim gelişmenin başlangıcı atom bombasının yapılmasındaki örgütlenmedir.

Büyük bilim, kolektif bilim dedik; bugün tek kişiyle yapılacak bilim belki de artık yok. Çünkü tek uzmanın edineceği bilgi kalmadı. Bilimler bugün birbirlerini sürekli destekliyor. Bugün artık ortak çalışmayla büyük işler üretiliyor. Bugün bilimsel makalelere baktığımızda bazen yüz tane imza görüyoruz. Toparlarsak, bilim bugün hayatı değiştiriyor yarın çok daha büyük değiştirecek. Bilime milyarlarca dolar ayrılıyor ve bilim ekonomik hayatın kopmaz bir parçası artık. Ekonomiyle bilim sıkı bir birlik içindeler. Bu noktada toplumu yönlendirmede ne kadar etkili olacağını düşünmeliyiz.

Bilim artık bilim politikası oldu. Dünya oturup karar veriyor. Çokuluslu projeler konuyor ortaya. İşte 2005'e kadar insan genomunun haritası çıkarılacak. Oysa bu projeye 1993'te başlandığında 2005'te bu işin bitmesi hayal gibiydi. Ama öylesine yeni teknolojiler ve yöntemler bulundu ki birden süre kısaldı ve 2003 yılında insan genomunun haritası çıkacak. Bilimin politikası bu. Bilim ekonomik hedeflere yöneldi. Bilim bir güç olarak kullanılmaya ve politize olmaya başladı.

Şöyle bir bakalım... Uzay araştırmaları, genetik, ilaç araştırmaları, parçacık fiziğinin sorunları, sıtma aşısı, salgın hastalıklarla mücadele, deprem, elektronik, mikro chipler, biyo-bilgisa-

yarlar, iletişim teknolojileri... Bunların hepsi çok büyük araştırmaların ve laboratuvarların işi olabiliyor.

Hepimizin bildiği bu konuların altını niye çiziyorum? Bilim, toplumdan kopuyor, bizden kopuyor. Biz de popüler bilim gazetecileri olarak bu bağı korumaya ve geliştirmeye çalışıyoruz. Ama bilim, sokaktaki insanın hayatından soyutlanıyor giderek. Mesela Türkiye'deki laboratuvarlarda ne yapıldığını birinizin bildiğini sanmıyorum. Bu bize özgü değil, dünyada da benzer bir durum söz konusu.

Bu yüzyılda çok şey değişti. Mesela internet altı yıldır var, iki yüz kanallı bir televizyon var. İletişim, cep telefonu, klonlanmış koyunlar... Artık güneş yüzü görmemiş domatesler var kırmızı kırmızı... Yani bizim dışımızda gelişen koca bir bilim sektörü var.

Uzatmazsak, biz yüz yıl sonra toplumsal ilişkileri tanıyamayacağız. Son elli, yüz yılda büyük beyinler ve büyük olaylar görüyoruz. Demek ki gelecek binyılda değil, 21. yüzyılda da yine büyük beyinler çıkacak ve yeni olaylar yaşayacağız.

Sözümü şöyle bağlayayım. Bilim bizden kopuyor ama biz bilimden kopmamalıyız, izlemeliyiz. Bu bizim demokratik hakkımızdır. Daha katılımcı bir toplum istiyorsak bilime de katılmalıyız. Bilim de bizim hakkımız ve ona sahip çıkmalıyız. Bilimle toplum arasındaki köprüleri oluşturacak koşulları yaratmalıyız. Biz *Cumhuriyet Bilim Teknik* olarak bunu yapmaya çalışıyoruz.

A. Kuyaş– Katılımcılara bir sorum olacak. Orhan Bey'in son söylediklerinden hareket ederek bunu gündeme getirmek istiyorum. Kendisi, katılımcı toplumda bilimin de izlenmesi gerektiğini söyledi. Katılıyorum ama bazı bilimleri izleyecek formasyona sahip olmadığımı gördüm. Burada da bilim adamlarının öngörülerde bulunması gerekir. Aslı Hanım'ın konuşmasından, bazı hastalıkların tedavisi için ışıklar olduğunu gördüm. Öte yandan, hayal gücüm bu yolla tek tip insanlar da yaratılabileceği olasılığını düşündürttü. Şimdi atom fiziği geliştirilirken ne yönde kullanılacağı konusunda uyarılar yapılsaydı belki toplum başka bir yöne giderdi. Bu toplantının amacı, bilimin ne yönde evrildiğini, ne gibi zararların ve

yararların ortaya çıktığını görmekti. Bilim adamlarının bilimsel çalışmaları yanında böylesine bir uyarıcı rolü de üstlenmesi gerekir diye düşünüyorum.

Ayrıca bilimle devlet ilişkisi de önemli. Bilimin pahalı ve geniş bir ekiple yapılabilmesi, ister istemez devlet tekeline geçmesine neden oluyor. Tek soruyla konuşmamı bitirmek istiyorum. İlk konuşmacımıza dönersek, Cihan Bey gravitasyon teorisiyle kuantum mekaniğinin birleştirilmesine sözü getirdi. Bunun şu anda fiziğin en önemli sorunu olduğunu da söyledi ama insanlığa ne getirip ne götüreceği konusunda bir şeyler söylemediler. Ondan belki ek açıklama alarak ikinci turumuza başlayabiliriz.

C. Saçlıoğlu– Bilimin insanlar üzerindeki etkisi ortada. Bu bilimsel çalışmalardan bazıları insanlar üzerindeki etkileri düşünülerek yapılmıştır, ama çoğunlukla böyle değil. Elektromanyetik ve nükleer problemler üstünde çalışan insanların gayet meşhur lafları var: "Bunun neye yarayacağını bana sormayın. Bu beni ilgilendirmiyor. Büyük ihtimalle de çok kısa zamanda hiçbir şeye yaramayacak. Bunu sırf merakım için yaptım." Burada özellikle Faraday ve Rutherford'u kastediyorum.

Sözünü ettiğim tüm gelişmeler benzer bir merak dürtüsüyle araştırılan konular. Gravitasyonun kuantum teorisinin yapılması meselesine gelince, daha hızlı çarpıştırıcılarla çalışarak bunu araştırmaya imkân yok. Çünkü gravitasyon hakkındaki birtakım sabitlerden çıkarılıyor ki, gravitasyonun kuantum etkilerini görebilmemiz için çekirdek mesafesinin (10^{-15} m.) milyar kere, milyar kere yüzde birine gitmemiz lazım. Bu mesafeye hiçbir zaman gidemeyeceğiz. Çünkü bu çarpışmalar için gerekli enerjilere laboratuvarlarda ulaşmamız imkânsız. Burada fizik karakter değiştirecek, zira teorilerimizi laboratuvar deneyleri ile direkt olarak doğrulama ya da yanlışlama imkânımız olmayacak.

Ayrıca buna uygun bir teknolojisinin yapılması söz konusu değil. Bunları gündelik koşullarda üretemeyeceğimizden teknolojisi de olmaz. Peki neden uğraşılıyor? Meraktan... İnsan bu merakı ya hisseder ya hissetmez... İşte her devirde bu merakı güden insanlar oluyor ve bunlar bir şekilde kendi meraklarını

tatmin etmek için toplumu istismar ediyorlar diyebiliriz. Çünkü sonuçta ne elde edileceği belli değil. Fakat şu kesin: Gravitasyon teorisinden kendi başına hiçbir "faydalı" şey çıkmayacağı belli. Ancak bu çalışmalar sırasında ortaya çıkan yan sonuçlar hayatımızı değiştirebiliyor.

O nedenle politikacılar o kadar saf değil. "Aman ne güzel meraklı insanlar var, onları destekleyelim" diyorlar ama bunun altında, "Bu insanları bırakalım meraklarını gidersinler, geçinebilecek kadar da para kazansınlar. Nasıl olsa bu çalışmalardan bizim işimize yarayacak bir şeyler çıkar" düşünceleri var.

Gravitasyon teorisine giden yolda ne gibi faydalar çıkacağını hep birlikte göreceğiz. Fakat faydayı bir an unutursak, bu uğraşlardan ortaya çıkmaya başlayan tablo son derece şaşırtıcı. Şimdi dört boyutlu uzay-zamanı biliyorsunuz ama ortaya atılan yeni teorilerde on boyutlu, yirmi altı boyutlu uzay-zamandan söz ediliyor. İngilizlerin bir lafı vardır: "Gerçek kurgudan daha tuhaftır."

Şimdi dokuz boyutlu bir uzay ne demek, zamanı ayıralım. Biz bunun üçünü görüyoruz. Diğer altısı nerede? Bunlar sadece matematiksel olarak var da aslında yok mu? Aslında da herhalde var, ve bu altı boyutlu uzayların matematiksel yapısı son derece enteresan. Fizikte bu konuyla uğraşanların işine yarayacak matematik henüz tam hazır değil. Ancak fizikçiler problemlerin zorlamasıyla matematiksel kavramlar icat ediyorlar. Sonra, bazen bakıyorlar ki matematikçiler bunlardan habersiz aynı kavramları bulmuşlar. Aynı binada on yıl çalışan bir matematikçiyle bir fizikçi birbirlerinden habersiz aynı sonuçlara gidiyorlar. Nasıl oluyor da tabiatın bu seviyedeki yapılarını anlamaya tabii bir eğilimimiz var? Bu Kant'ın "sentetik *a priori* bilgi" kavramını doğrular nitelikte.

Evet, milyarlarca dolara mal olan büyük bilim diye bir şey var. Ama anlattığım cinsten problemleri bilim adamları sonuçta kâğıt, kalem, kütüphane ve kendi aralarında görüşmelerle araştırıyorlar. Konunun birkaç tane lideri var ve herkes bunların ağzına bakıyor.

Bu konular anlaşılırsa hayatı, kendimizi ve dünyayı kavrayışımız zenginleşir. İnsanlar bu zenginlikleri görünce hayatta

kafalarını taktıkları, mutsuz oldukları şeylerin önemsiz olduğunu fark edeceklerdir. *Big bang*'ın başında ne vardı? Kozmoloji nedir? Boşluk nedir? Öyle görünüyor ki, boşluk dediğimiz de aslında boş değil; bu belki Higgs parçacıklarının oluşturduğu bir ortam. Fiziğin insanlığa vereceği en büyük hediye bence böyle soruların cevaplandırılması olacak.

A. Kuyaş– Evet, şimdi izleyicilerimizin sorularını alalım.

İzleyici– Aslı Hanım'a soracağım... Yaşlılığın önlenmesi mümkün mü?

A. Tolun– Daha önce bahsettiğim konuya geleceğim. Diyelim ki biz bu proteinin genini aldık ve insana koymak istiyoruz. İnsanın bütün hücrelerine bunu koymak lazım, her beş on yılda bir. Yaşlılığa birçok gen neden oluyor. Şişmanlığa on sekiz genin neden olduğu biliniyordu, buna beş altı gen daha eklendi.

İzleyici– Benim elime "sicim teorisi"yle ilgili bir kitap geçti. Anladığım kadarıyla çekirdeğin içinde kuarklardan da temel yapılar var. Bunu açar mısınız?

C. Saçlıoğlu– Doğru. Çekirdeğin içinde nötronları ve protonları buluyoruz, onların içinde üç tane parçacık (kuark) buluyoruz. Sicim teorisinde bu parçacıklar küçücük bir sicim. Ama çekirdekten 10^{20} kere daha küçük bir sicimin çeşitli titreşim modları. Sicim kısa olduğu için daha yüksek enerjili titreşim hallerini görmemiz için 10^{20} ölçeğindeki enerjiler seviyesine çıkmamız lazım. O nedenle sicimin sicim gibi davrandığını göremeyiz. Bu sicimin halleri arasında ümidimiz gravitonu da bulmak. Yani gravitasyon etkisini, kütle çekimini oluşturan parçacığı da bulmak. Biz sicimlerin ancak noktasal parçacıklar halini görebiliyoruz laboratuvarda. Tek boyutlu sicim uzay-zamanda şerit gibi bir şey bırakıyor.

A. Kuyaş– Başka soru yok galiba. Peki hepinize çok çok teşekkür ederim.

"müzik"

4 Mayıs 1999

Yönetici: Ahmet Kuyaş
Konuşmacılar: Arif Sağ, Can Kozlu, Hasan Uçarsu

Ahmet Kuyaş– Bugünkü konumuz müzik ve müzik öğretmenliği de yapan (gerçi Arif Sağ artık yapmıyor ama) üç müzik adamı var. Sayın Hasan Uçarsu Mimar Sinan Üniversitesi'nde beste hocası, Sayın Can Kozlu Bilgi Üniversitesi'nde öğretim üyesi ve Sayın Arif Sağ. Ben sözü Hasan Uçarsu'ya veriyorum.

Hasan Uçarsu– Önümüzdeki süreçte nasıl bir müzik olacağını düşünüyoruz. Büyük bir ihtimalle çok farklı bir müzik olacağını doğrusu düşünmüyorum kısa vadede. Çünkü müzik yapan insanların ortak bir müzikal ortamda yetiştiğini, ortak bir müzik kültürünün olduğunu düşünüyorum. Bu ortamda yetişen birinin bunun dışına çıkması çok normal, fakat gözlemlediğim kadarıyla tamamen dışa çıkması da beklenemez.

Bütün müzikleri düşünerek konuşuyorum, belli süreçlerde müzik adamlarının yöneldiği ortak değerler oluyor. Pop müziği düşünelim; belli kalıpların ağır bastığı ve volümün yüksek olduğu bir müzik türü. Bir anda bütün müzikler oraya doğru gidiyor. Bu çok karşı bir hareket oluşturuyor. Ben klasik müzik çerçevesinde çalışan bir müzisyenim, daha sonra oraya bağlanacağım. Tam tersi hareket de doğuruyor. Böylesine bir stilin egemen olduğu bir müzik görünmüyor. Bunun karşıtı olarak hemen aklıma gelen, temponun ağır, ritmin yavaş, seslerin daha yumuşak olduğu New Age. Gayet rahat kendi karşıtını doğuracağına inanıyorum.

Ayrıca yaşadığımız dünyada, çoğulcu bir dünya çerçevesinde, çoğulcu bir müzik anlayışının var olacağı belirgin. Fakat bütün müziklere bakarak şunu düşünüyorum, özgünlük, otantisite kavramı şu aralar oldukça etkin durumda. Bu nereye kadar sürer, tartışılır. Çünkü otantik dediğiniz şey her zaman belli bir iletişim sonucu ele geçirildikten sonra otantisitesi yitirilen bir şey olacak. Var olan müzik kültürleri ve anlayışları doğrultusunda bu kavramın daha eriyeceğini düşünüyorum.

Bir başka şey, teknoloji. Teknolojinin ağırlıklı olarak müziği belirleyeceği kesin. Elektronik aletlerin, ses ortamlarının daha etkin olacağı belli. Yine de tamamen teknolojiye dayanan bir müziğin olacağını söyleyemeyiz. Dediğim gibi belli bir anlayışın egemen olması mümkün değil. Her zaman insan olacak müzikte. İkincisi, vazgeçilmeyecek olan şey, konser. Yani insanın canlı olarak performansı kolay kolay ortadan kalkmayacak. Konser, müziği var eden en önemli öğelerden biridir. İşin bir ritüel tarafı da var. İnsanlar yorum yapan kişiyi kesinlikle görmek istiyorlar. Klasik müziğin çok tuhaf, farklı bir durumu var. Büyük ölçüde geçmişte üretilen müziğin tekrar üretilmesi gibi. Bundan yüz, iki yüz yıl önce üretilmiş müziği insanlar gelip çalıyorlar. Bu bir sorun doğurdu. Her çalan o müziği kendine göre yorumladığı sürece, o müzikler bize sadece bir kodla, bir şifreyle aktarıldığı sürece otantisite kavramı çıkıyor. Acaba ne derece aslına uygun çalındı? Bir yandan da bu müziğin artısı belki de bu. Her gelen ayrı bir şekilde yürüyor. Kimi tempoları hızlandırıyor, kimi ağırlaştırıyor.

Bu anlamda otantisite kaygısının yavaş yavaş ortadan kalkacağını düşünüyorum. Çünkü artık kayıt teknolojisi gelişti, otantik diye bir şey yok. İki yüz yıl önce çalan bir müzik hakkında bugün fikrimiz yok ama gelecekte bugün için olacak.

1940'lardan itibaren tamamen bugün yaşayan müziklerin anlayışlarıyla yorumlanmıştır ve müzikler deforme edilmiştir. Buna karşı otantisite hareketi çıktı. Müziği üretildiği dönemdeki gibi çalma kaygısı egemen oldu. Fakat müzik piyasası bugün bu konuda da belirleyici rol oynadı. Çünkü klasik repertuar sınırlı; ürettiniz, sattınız, bitti. Bir daha üçüncü bir orkestradan aynı şeyi kimse almaz. Bu defa müziğin aslı piyasaya çıkıyor... Benzer şeyi ileride de görebileceğimizi sanıyorum. Gelecekte zaman zaman geçmişe dönüleceğini sanıyorum. Geçmişte üretilenlerin popülerlik kazanacağını sanıyorum. Belli bir dönem ortak estetik, ortak üretim var... Bir anlamda bunu göstermek için o müziklerin bulunup ortaya çıkarılması mümkün. Örneğin ortaçağda bir rahibenin müziği yorumlandı, çalındı. Hiç bilinmeyen bir müzik neden bu kadar önem kazandı, öne çıktı?

Bir, bugün insanların bilinç durumunda olan kadın kimliğinden, besteciliğinden, ortaçağda bir kadının da müzik beste lediği, iki, bu müziklerin günümüzdeki anlayışla çakışması. Nasıl çakışıyor. Minimalist, New Age çerçevede belli kalıplar var ve bunların küçük oynamalarla tekrarı var. Demek istediğim bu, ve bu sürekli oluyor. Yine klasik müzikten örnek vereyim. Corn Gold diye bir bestecinin adıyla karşılaştım. Bu Hollywood için müzikler yapan, Nazi döneminde Amerika'ya yerleşmiş bir Alman besteci. Fakat müziğindeki öğelere bakarsak, tam şu anki yeni romantik ortama uygun bir besteci. Yaşadığı dönemde önemsenmemiş, film müzikleri yapmış bir besteci. Bunlar hep olan şeyler, sanırım bundan sonra da olacak.

Müziğin en katı olduğu 1950'lerin, 60'ların, avant-garde, uyumsuz müzikler yazılan dönemde bile insanlar geçmişe bakıp kendilerini haklı gösterecek besteciler buldular. 17 yüzyıldan Monteverdi'yi, kendilerine örnek gösterdiler. İnsanlar bunu bir şekilde buluyor. İleride de bunun süreceğini sanıyorum.

İnsanın içinde yetiştiği müzik değerlerini kolay kolay dışlaması mümkün değil. Dolayısıyla, tekrarlıyorum, varolandan tamamen farklı bir müzik kimse beklemesin. Kimse bilinçli ya da bilinçsizce bunun dışına çıkamıyor. İkincisi, besteci kimliğinin klasik anlamda da süreceğine inanıyorum. Çünkü, özellikle şu ayrımı yapayım doğaçlama bir müzikle kurgulanmış bir yapıtın farkı her zaman olacaktır. Hiçbir zaman tek bir anlayışın egemenliği olmayacak.

A. Kuyaş– Evet, sıra sizde Sayın Can Kozlu...

C. Kozlu– Bu 70'ler 80'ler Caz Rock dediğimiz, dünya müziklerinden ve Rock'tan etkilenen bir caz türüyle geçti. 1980'lerin sonu ve 90'ların büyük bir kısmı neoklasik denen, cazın Jön Türkleri denebilecek Wynton Marsalis'in başını çektiği akım plak şirketlerinin de desteğiyle devam etti. Bugün Türkiye'deki festivallere gelenler bu neoklasik akıma bağlı müzisyenler.

Burada bir soru var; caz her dakika yaratıcı olmak zorunda mı? 1960'lara kadar geldiği gibi her beş on senede bir yeni stil değişikliği olmak zorunda mı yoksa pekâlâ da klasik müzikte olduğu gibi bir repertuvar müziği olabilir mi? Batı'da bunun örnekleri var, işte D. Elington'un müziğini çalanlar var. Bu o

müziğin içinde doğaçlama olmasını engellemiyor ama işin yazılı kısmı eskiye dayanıyor.

Şimdi biraz yılan kuyruğunu ısırdı durumu var. Bu neoklasik akım bir süre daha devam ederse kanımca biraz fazla abartılmış olur. Tamam, kaleyi on, on beş sene koruduk, şimdi bir şeyler yapalım denince pek fazla bir şeyler olmuyordu. Az önce Arif Sağ'la festivalleri konuşuyorduk. Ben üç beş senedir İstanbul Müzik Festivali'nin danışma kurulu üyesiyim. Bazen zorlanıyoruz. Çünkü bir Chick Corea'yı veya Kett Jarette'i on beşinci kez dinlemek istemiyor Türk cazseveri. Bu nedenle prodüksiyonlar yapılıyor. Bir Latin Caz türünden adam, yanına New York'lu bir zenci ve yanlarına bir başkası alınarak, birbirleriyle alakasız müzikçileri bir araya getirip izleyiciyi heyecanlandıracak projeler yapılmaya çalışılıyor. İşte, Arif Sağ Paco Pena'yla bir dünya turnesine çıkacakmış. Bu başarılı bir organizasyon olur. Çünkü klasik İspanyol müziğiyle Türk Halk Müziği arasında organik bir bağ var. Ancak bizim festivallerde tamamen yapıştırma olduğu için, ticari kaygılar öne çıktığı için başarılı olmuyor.

Ben 1960'lardan beri gözlemlediğim genel farklılaşmalardan bahsetmek istiyorum. Bunlardan biri, müziğin demokratikleşmesi. Bu da Beatles sayesinde oldu. Beatles'tan sonra eline gitarını alan müzisyenim diye attı kendini ortaya. Bunu yermek için söylemiyorum. Gitar, fakir adamın piyanosudur. Otuz kırk milyona bir gitar alıp birkaç günde bir Beatles parçası söylemek moda oldu.

Dijital devrimin de müzik üzerinde etkisi oldu. Değişik bir müzisyen yapısı çıktı. Genç arkadaşlarda bilgisayara büyük ilgi var ve bunlar sese, *sound*'a ve ritme ilgi gösteriyorlar. Bunun ekonomik ve sosyal bir sorunu da var. Mesela bizim on beş yıl evvel yaptığımız kayıttaki perküsyonlardan birini almışlar, ses bankasında geliştirmişler ve onu reklam müziğinde kullandılar. Arkadaşımız bunları dava etti, telif konusunda ve telif aldı. Geçenlerde, bir iki sene önce, kaydı bitirdim, tam stüdyodan çıkarken genç bir arkadaş "Abi gitme şunları bir dijital ses bankasına atayım. Ben akustik davul kaydı yapıyorum" dedi. Bu çok normal, biz bu konuyu iyice abarttık.

Bir ustanın otuz kırk senede geliştirdiği bir tını vardır. Biri gelip bu tınınızı alarak bir yerde kullandığı zaman bunun yarattığı sorunlar olur. Bu dijital devrim hem üretimde hem de tüketimde ilginç sonuçlar doğuruyor.

Bu geriye dönüş cazda da geçerli oldu. Bugün bile caz rap diye tanıtılan müzik, yaşı kırkın üzerinde olanlar bilir, 1960'ların soul müzik dediğimiz Aretha Franklin gibi müzisyenlerin yaptığı müziklerdir. Geriye dönüş var ama bu dinleyicinin talebi mi yoksa plak şirketlerinin dayatması mı ona karar vermiş değilim.

Genelde benim kanım, sırtını bir geleneğe dayayan, ayağını sağlam basan müzik türlerinin daha uzun yaşayabileceğini varsayıyorum. Bu müziklerin uzun ömürlü olacağını düşünüyorum. Fakat bu dijital devrimin başlattığı mekanik müziğin de buna paralel olarak devam edeceğini düşünüyorum. Zaten bu biraz da etki-tepki meselesi. Son on senede çok mekanik müziklerin artmasıyla akustik müziklere olan ilgi arttı.

A. Kuyaş– Evet, söz Arif Sağ'da.

Arif Sağ– Ben kendi penceremden bakmak istiyorum. Anadolu'nun bin yıllık geleneğinin üzerine oturmuş bir müzik ve edebiyatın birleştiği noktadan başlamak istiyorum. Müziği, insanların eğlendiği, keyif aldığı bir eylem gibi görmüyorum. Müzik, neticede topluma bir şey sunan, toplumun uyarıcı özelliği olan bir sanat türü.

Bireylerin popülist kaygılarla, medyatik kaygılarla, boyalı basında ön plana fırlama kaygısıyla müziğe bakması, toplumsal boyutu ortadan kaldıran ve olayı ticari meta üzerine oturtan bir müzik anlayışı çıkarır. Son yıllarda Türkiye'de herkesin sıklıkla yaptığı bir şey var. Bugün sapla saman birbirine karışmış durumda. Yarışmalar düzenliyorlar, ödüller veriyorlar. Birine kral, birine kraliçe diyorlar, yılın şarkısı, yılın bestesi, yılın sözü diyorlar ve ödüllendiriyorlar.

Müzik türlerini, o ödülleri dağıtan kurum bile birbirinden ayıramıyor. Biri çıkıp arabesk müzik okuyor, sonunda bir anons geliyor: "Yılın en iyi türkücüsü" Biri yine arabesk söylüyor, sonunda gelen anons, "Yılın en iyi sanat müzikçisi" şeklinde oluyor. Karışıklık var. Türler nedir, hangi koşullarda yapılır, neyi korumalıyız? bilmiyoruz. Bugün Türkiye'de müzik

üretimi tamemen durmuş. Son on yıldır müzik üretilmiyor. Ama tabii bu üreticiler yok olacak anlamına gelmez. Bu süreç yaşanacak ve aşılacak. Anadolu insanı müzik ve söz üretmek zorunda kalacaktır.

Pop müzikte belli bir ritim vardır ve onun üzerine bir kadınla bir erkeğin bitmek bilmeyen davası tek ifadeyle oturtulur. Sanki başka konu yok bu ülkede. Sabahtan akşama kadar radyolarda, "Ben sana küstüm, bir daha gelmem" Öbürü "Gelirsen gel, gelmezsen gelme..." falan, belli bir nakarattır ve hepsi birbirine benzer. Dolayısıyla kendi ekseni etrafında dönüp duran bir müzik çıktı ortaya. Bu müzik piyasası ayda yüzlerce kaset üretiyor. Dünyanın hiçbir yerinde kimsenin gücü yetmez bu kadar yatırıma, bu kadar müzisyeni doyurmaya. Stüdyo, ekip, klip sayısı, müzik kanalı açısından neredeyse dünyada bir numarayız. Ayda yüze yakın albüm üretiliyor bu ülkede. Böyle bir süreçten geçiyor Türkiye.

Peki bunlar Türkiye'de niye oluyor? Anadolu'nun geçmişine baktığımızda sanatı yasak sayan, günah sayan, resim yapmayı, Tanrı'nın işine müdahale gibi sayan bir gelenek var. Anadolu insanı bu yüzden müzik üretmemiş ama müzik ürettirmiş. Sonuçta Anadolu'da iki topluluk diretmiş. Biri parayla başkasına yaptırmış, biri de müziği ibadetine koyarak sanat yapmış. Bir taraftan Çingenelere müzik yapma görevi verilmiş. Çingenelerin dışında Anadolu'da müzik yapan topluluk yoktur. Öte yandan, inancını, edebiyatını, geleneksel çalgısını bugüne getiren Alevi topluluğu var. Aleviler deyişlerini, bağlamalarını, müziklerini bugüne taşımışlardır.

Burada bir sıkıntı var. Zaman geliyor o gruplar kendi müziklerine sahip çıkıyorlar veya zamanla onunla böbürlenebiliyorlar. Biz olmasaydık sizin müzik tarihiniz olmazdı diyebiliyorlar. Öte taraf siz sadece çalgıcısınız, başka bir şeye yaramazsınız, gibi bir tutum içine giriyor. Bu noktada, Anadolu'da aydınlanma dönemi başlıyor. Hedef kendi kültürünü geliştirmek değil, bir başka kültürü taklit oluyor. Orada da sakınca var: Bir yanda cami, bir yanda kilise... Bir tarafta camiden, dini boyuttan gelen makamsal müzik, öte yandan kiliseden gelen armoniye dayalı, orgdan, korodan oluşan bir müzik anlayışı.

Kilise daha geniş baktığı için bugün Batı müziği dediğimiz müziğin kurallarını oluşturmuş. Armonik yapı dediğiniz, o armoninin üzerine oynamaktır. Şimdi Anadolu müziğini armonik yapıya taşıdığımız zaman iki çelişki çıkıyor. Birisi, kilisenin, diğeri caminin bakışı. Özde, felsefe ve bakış itibariyle birbiriyle anlaşamayan bu iki yapının müzik anlayışını bir araya getirerek ondan bir şey yaratmak mümkün değildir. Anadolu'da bir de böyle bir çelişki var.

Bizi n Anadolu müziğimizin evrensel boyutlarda bir yere gelmesini istiyorsak, bir Avrupalıyı bulup onu torpil meselesi yapıp onun hatırı için bir yere taşıma olanağımız yok. Ben cazı, halk müziğinin bir ileri safhası olarak görüyorum. Halk müziği olmasa caz olmazdı. Bunların tam üzerinde, daha mükemmel bir yapı olarak klasik müziği görüyorum. Bu açıdan baktığımızda, Anadolu müziğinin kendine has armonik kurallarını bir an önce oluşturmak zorundayız. Bu armonizasyonu yapmazsak bize özgü sesleri, tınıları atmamız gerekecek.

Bu müziği geliştirerek hem dünya müziğine katkıda bulunmak hem de Anadolu müziğine evrensel bir boyut getirmek durumundayız.

A. Kuyaş– Bu konuşulanlara eklemek istediğiniz bir şey var mı?

H. Uçarsu– Can Kozlu'nun belirlemelerine bir şeyler eklemek istiyorum. Mesela caz müziğinin repertuar müziğine dönüştüğünü söylediniz. Gözlemlediğim kadarıyla, cazın okullaşmasında bunun etkisi nedir? Charlie Parker'ın emprovizasyonlarını notaya alıp okulda bunu öğretmek cazın yapısına aykırı değil mi?

C. Kozlu– Çok doğru bir saptama. Arif Hoca'nın dediği gibi caz müziği halk müziğinin biraz daha yüceleştirilmişi. Halk müziğinde usta-çırak ilişkisi var. Arif Sağ'ın müziği öğrenmesiyle Charlie Parker'ın öğrenmesi arasında bir fark var.

Bu 1960'lardan sonra kayboldu. Müzik okulları açıldı, bu işi bir ustanın yanında öğrenmek yerine sınıfta öğrenmek tabii ki müziği kısırlaştırır. Teknik olarak çok ileri olabilirsiniz ama sahneye çıkıp iki ölçü çaldığınızda sizin neler yaşadığınız, neler bildiğiniz üç saniyede anlaşılır.

H. Uçarsu– Klasik müziğin başına gelen de bu. Konservatuvarın klasik müziğin özgür yaratısını mahvettiğine inanıyorum. Konservatuvarda formatlar, çizelgeler oluşturuyorsunuz, o canlı müziğin köşelerini çiziyorsunuz ve öğrenciye öğretmeye çalışıyorsunuz. Adam müzik yapmak istiyor siz ona donmuş, yıllarca kemikleşmiş bir şey sunuyorsunuz.

Müzik üretiminde teknolojinin yeri konusunda bir süreç var. Dijital teknolojiden önce analog, yani bant teknolojisi vardı. 1930'larda bile bu bant üzerinde oynamalarla büyük bir farklılaşma oldu. O yıllarda elektronik müzikle ilgili makalelere bakarsanız büyük bir heyecan olduğunu görürsünüz. Oysa 1980'lerden itibaren dijital teknolojiyle birlikte o analog sistemle üretilen müzikler, elektronik müzikler tamamen terk edildi.

Teknoloji müziğe bağlandığında o teknolojiyle birlikte müzik de geri düşüyor. 1930'lardan başlayıp 1970'lerin sonuna kadar olan dönemden bir iki parça ya kaldı ya kalmadı.

1940'ların sonunda ömrünün sonlarına gelmiş olan Fransız Edgard Varèse, ABD'de elektronik müziğin babalarındandır. Elektronik müziği kaçırmış çünkü çok yaşlı. Kendisine yardım eden iki genç, biri Arjantinli Davidovsky, öbürü Türk Bülent Arel. Varèse, şöyle sesler yapın, böyle sesler yapın diye anlatıyor... Davidovsky, daha sonra o analog teknikle senkronizm başlıklı müzikler yazdı, çalgı bant, çalgı bant... Son yazdığı senkronizmde dijital sesler kullanmış. Aynı şekilde, Varèse'in durumunda olduğu gibi o da teknolojiyi kaçırmış. Onun da asistanları var

Yani müzik teknolojiye bağlı oldu mu, teknolojiyle birlikte gözden düşüyor. Dijital teknolojinin ömrü ne olur, bilemem.

A. Kuyaş– Soruları ben başlatmak istiyorum. Arif Sağ'a bir sorum olacak. Gelecek konusunda konuşulduğu zaman hep globalleşmeden bahsediliyor. Şimdi Türkiye'de milyonların dinlediği insanlar var, Japonya'da da var, Hindistan'da da var... İbrahim Tatlıses belki Yunanistan'da, İsrail'de dinleniyor ama Fransız dinlemiyor. Buna karşılık bu ülkenin halk müzikçileri caz başlığı altında klasifiye edilecek bir şeyler yaptıkları zaman ABD'de piyasa buluyor. Acaba caz, halk müziğinin geleceği mi, bütün dünya açısından?

A. Sağ– Tam olarak geleceği olamaz ama bence daha kentli bir sunuş biçimi olarak bakabiliriz. Halk müziği kırsal alan müziğidir ve çok özgür üretilmiştir. Ticari kaygı olmadan üretilmiştir, alkış, şöhret kaygısı yoktur. Olayların içinden geldiği için daha özgün ve gerçekçidir.

Caz, maden olarak halk müziğini kullanıyor. Caz, hem müziği kentli hale getirmeye çalışıyor hem de kaynak aldığı müziği bozmak istemiyor. Bu anlamda zor bir müzik. Gelecekte Anadolu insanı kentleşecektir ve 2000'lerde belki Anadolu'da bugün türkü, deyiş, hoyrat dinleyen adam caz dinleyecek. Kulağı ona da alışacak.

İnsanlar yüzyıllardır halk ozanlarını dinliyor. Bugün Pir Sultan'ın deyişleri çalınıp dinleniyorsa demek ki bugün Anadolu'daki toplumsal koşullar da değişmemiş. 2000 yılında Türkiye birdenbire uçmayacak, 2000'de de Pir Sultan Abdal'ın yaşadığı dönemin koşullarını aşmadıkça aynı şeyler çalınıp söylenecektir.

C. Kozlu– Ustaya tamamen katılıyorum. Koşullar değişmedikçe müzik de zor değişir. Arada büyük duvarlar yok cazla halk müziği arasında. Ama zamana ihtiyaç var.

A. Kuyaş– Bu Pir Sultan Abdal konusunda söylediklerinize katılıyorum ama bir de o türün klasiği olduğu için dinleniyor. Siz bugün Pir Sultan Abdal'ı üç aşağı beş yukarı tekrar ediyor olsaydınız Arif Sağ da olamazdınız.

A. Sağ– O icraata göre değişir. Biz burada sadece oluşumdan bahsettik. Yoksa halk her söyleyeni de dinlemiyor. Âşık Veysel gelmiş, son otuz yıla damgasını Mahsuni Şerif vurmuş. Dolayısıyla sosyo-ekonomik koşullar değiştikçe müzik de değişecektir. Neticede mesaja bağlı...

A. Kuyaş– Ama evrenselleşme daha çok insanın dinlediği pop yoluyla olmuyor.

C. Kozlu– Dünya müziği dediğimizde Afrika müziğinin bunun içinde ne kadar yer tuttuğu hakkında fikrim var. Afrika çok büyük bir maden. Bu Afro-pop dedikleri aysbergin ucu sadece. Daha Batı'nın nüfuz edemediği müzikler var Afrika'da. Gidip o müzikleri alıyorlar ve sunuyorlar.

A. Kuyaş– Ticari bir amaç mı var, yoksa mevcut üretimden bıkıldığı için mi bu keşifler yapılıyor.

C. Kozlu– Pazarı genişletmek tabii amaç.

A. Kuyaş– Bunun da sonu yok mu? Keşifler bitti, müzik coğrafyasının da sonu gelmeyecek mi?

C. Kozlu– Biter tabii...

A. Kuyaş– Peki meyvelerin aşılandığı gibi, yeni, değişik müziklerin bu yolla çıkması çok mu hayalcilik?

A. Sağ– Mutfağın değişmesi damak tadının değişmesiyle mümkün. Birdenbire olmuyor... Ağız tadı gibi. Adnan Saygun'lar ilk sunulduğu dönemde çok güzel şeyler yaptılar. Ama ben türküleri Adnan Saygun'dan dinlemedim. Olmadı. Onlar yanlış yapmadı ama sunuluş biçimi tutmadı.

C. Kozlu– Doğru. Çinliler kendi yemeklerini çok güzel yedirdiler Amerikalılara, çünkü ABD'de yemek işi Çinlilerin omuzlarındaydı. Biraz acısını kıstı. Çin'deki Çin yemeğiyle ABD'deki Çin yemeği farklı.

İzleyici– Pardon, ben 1972'de üniversiteyi kazandım ve Ankara'ya gittim, gitar çalıyordum o sıralar. Yurda gittim, baktım bir ses geliyor ama anlamıyorum. Âşık İhsani çalıyormuş... "Nedir bu dedim?" "Sen nerelisin?" dediler. "İstanbul Üsküdarlıyım dedim..." "Sen anlamazsın kardeşim" dedi. Gitarı unutturdu bana adamlar.

Bakın biraz da bireyin talepleri artacak. Toplum, demokrasi diyoruz, gökten zembille inmez bunlar. Bir sürü faktör var...

A. Sağ– Şimdi efendim ne verirseniz onu alırsınız. Ben 1962'de İstanbul'a misafir geldim, hâlâ daha misafirim. İstanbul'un koşullarına uyum sağlayamadım, İstanbul da bana alışamadı. İhsani'nin sazının dımbır dımbırı size gitarı unutturduysa böyle bir şey var. Siz de onlara misafir gittiniz, onların dediğini yaptınız...

İzleyici– Yok, onlar dövüyordu yahu... Biz bir şey yapmadık.

A. Sağ– Yapmadınız da biz askerde az mı Alileri oynadık... Bunlar geçmişte yaşandı ama umuyorum ki müziği araç olarak iyi kullanırsak Türkiye'deki kültürel aşamaya ciddi katkılarda bulunabiliriz. Bırakalım herkes müziğini yapsın ve onların içinden doğruları çıkarıp bir yerlere gidelim.

H. Uçarsu– Birey açısından sordunuz. Benim en güzel tavsiyem müziği serüven ruhuyla dinlemeli. Kendi alışık oldukları

tatların dışında, demokratik ve serüvenci bir ruhla başka tatları da denemek lazım. Düşünsel açıdan Türkiye'de insanlar başkalarını dinlemeyi biraz öğrendi ama tatlar, beğeniler açısından henüz alışkanlıklardan vazgeçilmedi.

A. Sağ– Ankara'da konservatuvarın görevlendirmesiyle Muzaffer Sarısözen ve arkadaşları Anadolu'yu gezip türküleri derlemişler. Sonra Yurttan Sesler korosu kuruluyor ve o koroya da yöresel sanatçılar getiriliyor. Daha sonra klasik müzik korosundan insanları da katıyorlar ve halk müziği çalıp okuyorlar. O dönem bir zaman geliyor, insanlar halk müziğini sevmeye başlıyor. Fakat bu köylü ve kentli düşmanlığı var. Bugün bile köylülük küçültücü bir şeydir. O sıralarda da Neriman Altındağ Tüfekçi'nin elinde türkü notaları varmış. O günlerde klasik müzik koro şeflerinden biri almış o notaları ve "Bu tezek kokuyor" diyerek dışarı atmış.

Ben 15 yaşımda İstanbul'a geldim. Sokakta bağlamayla yürürken bize gülerlerdi. Hatta bazen gitar kılıfına benzeyen kılıflara koyardık ki, üstümüze gülmesinler. Ama bugün bunlar aşıldı. Arif Sağ gidip Köln Flarmoni Orkestrası'yla konser veriyor. Bunlar iyi gelişmeler ama tabii bu arada yozluklar, bozulmalar var. Genel anlamda karamsar değilim. 2000 yılına iyimser bakıyorum. Ben dijitalizmin hiçbir zaman insan duygusunun üstüne çıkacağına inanmıyorum. Hiçbir dijital davulcu canlı davulcu kadar doğru çalamaz. O ruhu veremez. O nedenle insanın ürettiği müzik bence 2000'li yıllarda da devam edecek.

İzleyici– Popüler kültürün hegemonyası ve yığınların belirleyiciliği konusundaki düşüncelerinizi öğrenmek istiyorum.

A. Sağ– Yığınların onayladığı her şey her zaman doğru değildir. O zaman sanatçı olmanın özelliği ortadan kalkar. Sanatçı olmak, üretmek, topluma önder olmak şeklinde doğrudur. Ama popülaritede bireycilik, para, ekonomi, hırs, meşhur olmak vardır.

2000'li yıllara çağdaş, aydınlanmış, özgür, sosyal ve ekonomik sorunları belli bir düzeye gelmiş bir toplum olarak taşıyabilmeniz için konuya popülist bakamazsınız. Bu memleket 2000'li yıllara kültürünü bilerek gitmeli.

C. Kozlu– Kitlelere yaymak açısından 1960'ların Rock müziğinin büyük etkisi oldu. Aranızda biriniz akordeon, flüt çalıyorsa o arkadaş bana hiçbir şey çalmayandan daha yakındır... Avrupa'daki ya da Amerika'daki müzisyenler daha mı iyi. Sadece rakamlar büyük. Her ailede müzik yapan insanlar var oralarda ve bunların içinden büyük müzisyenler çıkıyor.

H. Uçarsu– İnsanlar seçici olmadan önce tüketici olmaları gerekiyor. Tüketici olmadan kaliteyi bulmak zordur.

C. Kozlu– Korkmamak lazım. Hiçbir konuda göstermediğimiz tutuculuğu bazen müzik alanında gösteriyorsunuz.

İzleyici– Müzikte evrenselliğe ulaşmanın ölçüleri nelerdir? Arif Sağ'ın filarmoni orkestrasıyla çalması ya da McDonalds'ın yaygın oluşu evrensellik midir? Arif Sağ'ın bağlama çalışındaki mükemmellikte inancının etkisi var mıdır, varsa nasıldır?

A. Sağ– Ben "evrensel" sözünü şu salon olarak düşünüyorum. Herkes bu salonda oturabilmeli, hak ettiği zaman oturabilmeli. Ama kendi kimliğiyle, kendi rengiyle, kendi diliyle... Eğer, lens takarak, kılık değiştirerek, müziğindeki bazı tonaliteleri değiştirerek vs. biçiminde bu yapılacaksa onun adı evrensellik değil, asimilasyondur.

İkincisi, A. Sağ'ın filarmoni orkestrasıyla bir iki konser vermesi de evrensellik değildir. Arif Sağ'ın bağlamasının o salonda kabullenilmesiyle evrensellik olur. Benim yaptığım bir başlangıç, bir umuttur. O umudun kırılmaması lazım.

İzleyici– Dünya bize müzik konusunda nasıl bakıyor? Bizim yerimiz nedir?

A. Kuyaş– Bu konumuz değil ama ben yönetici olarak bir şey söyleyeyim. Siz gidip Kamboçya müziğini merak edip kasetini almıyorsanız bir Almanın da sizi merak edip almasını bekleyemezsiniz. Bizim dünyaya bakışımız dünyadaki birtakım ulusların dünyaya bakışının gerisinde.

Bu festivaller sayesinde insanların biraz gözü açıldı. Eskiden bazı konserler Açıkhava'yı bile dolduramazdı millet stadyumlara geçerken.

Önyargıya gelince, kendi mesleğimden örnek verevim. Evliya Çelebi 17 yüzyılda yaşamış, dünyaya tepeden bakan bir Osmanlı. Diyor ki: "Yemek dediğiniz Osmanlı ülkesinde yenir.

Bir de İranlıların pilavı vardır." Düşünebiliyor musunuz, bunu bir Türkün de söylediğini duyabilirsiniz. Önyargı, çoğu zaman cehalet göstergesi ve öyle sanıyorum ki Batılılar cehaletlerinin farkına varıp onu aşmaya çalışmakta bizden ilerideler.

A. Sağ– Ben bu bağlamada dini unsur var mıdır? sorusuna dönmek istiyorum. Yok, diyemeyiz ama bir enstrümanı da getirip onun üzerine oturtamayız. Aleviliğin Anadolu'da gelişimi belli bir merkeze bağlı olmadığı için durağanlık söz konusu olmamıştır. Bir bağlama beş yüz yıl önce çalındığı gibi çalınmıyor bugün. Ama bir kudüm beş yüz yıl önce nasıl çalınıyorduysa bugün de aynı çalınır. Aynı deri gerilidir üstüne. Çünkü o merkeze bağlıdır. Beş yüz sene önce tartışmadığını bugün de tartışmaz. Bağlamayı tutucu bir yapı içinde görmemek lazım.

Bağlama, ağıtın, sevdanın, aşkın, gurbetin hatta isyanın enstrümanıdır. Dünyada tek başına çalınan birkaç enstrümandan biridir. Piyano, gitar gibi bağlama da tek başına kendini dinletir. Bunu ben Anadolu insanının gelişimine paralel bir yansıma olarak görüyorum.

A. Kuyaş– Şimdi küçük bir itirazım var. Mevlevilik merkeziyetçilikle yoğrulmuş belki ama "Yine Bir Gülnihal"de Dede Efendi ilk defa vals müziğini Osmanlı müziğine sokmuştur. Yani arada bir bu merkez dediğimiz şey de değişiyor.

A. Sağ– Tabii bunlar ender de olsa olması gereken şeyler. Diğer taraftan gidip Mısır'dan melodileri saraya getirmiş, üzerine de Türkçe sözler yazmış, benim şarkılarım demiş. Bir de bu var.

H. Uçarsu– Pardon, kim yapmış bunu? Ben kaçırdım...

A. Sağ– Var işte. Geriye doğru gittiğiniz zaman bir dolu şey göreceksiniz.

H. Uçarsu– Osmanlı müziğinden mi söz ediyoruz?

A. Sağ– Evet, saray müziğinden...

H. Uçarsu– Ben katılmıyorum. Onu ben müziğin kendini geliştirmesi olarak görüyorum. Mısır'dan da Acem'den de gelmiş, kâr formu geliyor mesela. O kâr formu Acem'de olandan çok farklı bir boyut kazanıyor. Saraydaki Acem müzisyenleri gözden düşüyor. Saray o formu başka, özgün bir yere götürüyor.

A. Sağ– Ben o anlamda söylemiyorum. Ben aynen getirilip kopya edilmesinden bahsediyorum. Yoksa şekil alması ayrı.

H. Uçarsu– Evet kopya etmek hoş değil. Ama ben bir malzemeden giderek farklı bir şey ortaya koyuyorsam bu pozitif bir şey.

A. Sağ– Şimdi esinlenmek ayrı bir şey, kalıp olarak alıp bozmak başka bir şey.

H. Uçarsu– Bugün Acem müziğiyle Osmanlı müziğinin günümüze kalan ürünleri bir midir? Değildir. Osmanlı'nın son dönemlerinde Mısır'dan İstanbul'a müzik öğrenmek için gelmeleri ne demektir? İyi bir hamle yaptığının göstergesidir.

A. Sağ– Ben Osmanlı müziğiyle fazla ilgilenmediğim için...

H. Uçarsu– Ben bayağı ilgilendiğim için biliyorum. Özel bir ses yakalamış... Evet, dediğiniz gibi Mısır'dan alıyor ve yüz yıl sonra farklı bir noktaya getiriyor.

İzleyici– Müzikle eğitimci olarak neden fazla ilgilenmiyorsunuz? Gençliğe eğitim vermekten neden geri duruyorsunuz?

A. Sağ– Müzik çok pahalı bir meslek. Bunu finanse etmezseniz olmazsınız.

A. Kuyaş– Burada üç insan hocalık yapmış ve halen yapan insanlar. Önlerine imkânlar konulsa daha fazlasını da yapacaklarından eminim.

Sanırım başka soru yok. Teşekkür ederiz...

"spor"

18 Mayıs 1999

Yönetici: Ahmet Kuyaş
Konuşmacılar: Togay Bayatlı, Uğur Uluocak

Ahmet Kuyaş– Bugünkü konumuz spor. Kendi alanlarında profesyonel olan üç konuğumuz davetliydi, ancak Emir Turan henüz gelebilmiş değil. Burada Olimpiyat Komitesi Genel Sekreteri ve Dünya Spor Yazarları Genel Başkanı Sayın Togay Bayatlı ve Marmara Üniversitesi Kamu Yönetimi Araştırma Görevlisi Uğur Uluocak var. Kendisi dağcı ve doğa sporlarıyla ilgili, *Atlas* dergisine fotoğraf ve yazılarıyla katkıda bulunuyor.

Ben konuşmacılara ilk turda on beşer dakika süre tanıyacağım daha sonra sorularınızı alacağım. Buyurun sayın Bayatlı.

Togay Bayatlı– Değerli dinleyiciler konu gerçekten ilginç. Bir iki ay sonrasını göremeyeceğimiz bir durumda bin yıl sonrası için projeksiyon yapabilmek çok güç. Ben önce 2000 yılında ne olabilir bundan bahsedeceğim. Ondan önce de son yüzyıl içinde spordaki değişiklikleri gösteren üç beş dakikalık film izlettireceğim. Dikkatli bakarsanız bu filmde ilk olimpiyatlardaki hareketleri, tesisleri ve giyimleri göreceksiniz. Son yüzyılda sporda özellikle malzeme ve tesis bakımından, müsabakaların ölçümü ve neticelerindeki kesinlik ve hız bakımından değişen çok şey var. Çok değişmediğini gördüğümüz tek şey yaşadıkları çevre. Bu yüzyıldaki değişikliklerin binyıla nasıl yansıyacağına geçmeden önce bugünden söz etmek istiyorum. Önümüzdeki yıl Sydney'de Olimpiyat Oyunları gerçekleşecek. Bu oyunlar, Sydney'li yetkililerin söylediğine göre, atletlerin oyunları olacakmış. Ben on gün önce bir toplantı için Sydney'deydim. Olimpiyat tesisleri çok mükemmel ve modern. İnanıyorum ki bu tesislerde birçok yeni rekorlar kırılacak. Ancak bildiğiniz gibi Sydney'e toplam 37 saatte varılıyor ve bu uzun uçak yolculuğu sporcuları etkiliyor, belki sonuçlara da tesir edebilir.

Tabii 1908'deki olimpiyatlarla 1936 Berlin Olimpiyatları arasında siyasi anlamda farklar vardı; 1936 ile 1994 Los Angeles Olimpiyatları arasında da tesisler bakımından farklar var. Ama

genelde pek büyük fark yok. Peki 2000 dediğimiz zaman ne olacak? Bu filmde bir şeye daha dikkatinizi çekeyim. Bu filmde gözyaşı gördünüz, milli şuur gördünüz, bireysel başarı değil ülkeleri adına duydukları gururu gördünüz. 21. yüzyıla vardığımız bugünlerde bir Avrupa Birliği ortaya çıkıyor. 3000 yılında acaba dünyada bir tek ülke mi olacak, yoksa birçok ülke mi? Acaba yarışmacılar ferdi mi olacak yoksa kâinatın sporcuları mı olacak? Benim için önemli konu, çevre. 2000 yılında acaba biz açık havayı, oksijeni, güneşi bulabilecek miyiz? Bin yıl içinde tabiat daha ne kadar kirlenecek? Açık havada spor yapılabilecek mi? Önemli bir konu bu.

Üçüncü konu teknoloji. Bugün beş yıl içinde teknolojiler değişiyor acaba bu binyıl içindeki teknolojik değişiklikler spora ne getirecek? Acaba atletlerin önüne oturup robot kişileri mi yarıştıracağız, yoksa beynimizi mi yarıştıracağız, yoksa fiziksel bir yarışma imkânına kapalı bir çevrede devam edebilecek miyiz?

Spor, dünyada insanları ve milletleri yarıştıran tek araç. Bunun dışında hiçbir araç devamlı, sistemli ve takvimli olarak yarıştırmıyor. Bu yarışma insanın doğadaki mücadele hırsı ve milliyetçilikten doğuyor. Acaba bin yıl sonra insanlarda böyle bir hırs olacak mı? Belki de o zamana kadar insan beyni yüzde beşlik, yüzde altılık bir gelişme gösterse yarışacak başka konular bulacaktır.

Spor yapmanın her türlü yolu var ama sporda iki önemli konu var: Sporcu ve yönetici. Acaba bin yıl sonra sporcular hakemlere, yöneticilere gerek görmeden kendi kendilerine neticeler elde edecekler mi? Ben edeceklerini tahmin ediyorum. Yine bu sporcular sporu fiziksel güçleriyle mi yoksa beyinsel güçleriyle mi yapmak isteyecekler? bu da ayrı bir konu.

Bugüne dönersek, son yıllarda sporda büyük bir şiddet çıkmış durumda. Spor her ne kadar insana açık havada sağlıklı hareket etme imkânı açıyorsa da öte yandan şiddet ve küfür gibi olaylar insanların psikolojik yapılarını da bozmakta. İnsan psikolojisi sanırım önümüzdeki yüzyılda daha çok bozulacak. Çünkü insanın yaşama imkânları her gün biraz daha güçleştikçe meydana şiddet çıkmakta. Bu şiddet olaylarının önümüzde-

ki elli yüz yıl içinde bir hayli zarar getireceğini düşünüyorum. Bu nedenle ekip ve takım sporlarının geleceğini pek parlak görmüyorum. Son söz olarak şunu söyleyeceğim: Önümüzdeki binyılda çeşitli sporlar olacak ama ekip sporlarının olacağına inanmıyorum. Çünkü takım sporları büyük bir alan istemektedir. Her şeyden önce çevrenin değişmemesini temenni ediyorum.

A. Kuyaş– Sayın Uluocak buyrunuz...

Uğur Uluocak– Konu güzel ve iştah kabartıcı aslında. Çünkü biraz fikir jimnastiğine davet ediyor. Ama şöyle bir handikapı da olduğunu düşünüyorum. Bu noktada biraz da bilimkurgu içinde kaybolma riski var. Gazete ve dergilerde birçok tahminler yapılıyor. Eskiden bugüne yönelik tahminlere baktığımızda birçoğu ya aşılmıştır, ya hâlâ varılacak hedef halindedir. Sporda da bu türden bir hataya düşmemek için belirlenecek yöntem şöyle olmalı: Sporun gelişim çizgisi, ana hatları belirlenerek geleceğine bakmak. Antik Yunan'daki sporla modern olimpiyatlar arasındaki fark nedir? Genel olarak birbirinin devamı olduğu söylenir. Ben bu görüşe katılmıyorum. Modern olimpiyatların gelişim çizgisi ne oldu, hangi aşamalardan geçti, sporun toplumsal yapıya etkisi nedir? Toplumsal yapıyla spor arasındaki etkileşim nedir? Tüm bu soruların yanıtlarını bu konu içinde arayabiliriz.

Sporun gelişimi lineer bir çizgi içinde olmamıştır. Spor, toplumun belli bir aşamasında başlamış. Ta bin yıl öncesine gittim diye bunun sonu gelmez diye düşünmeyin, hızla geçeceğim. Spor toplumsal yaşamla iç içe. Örneğin Antik Yunan'da spor üstünlük temeline oturuyordu. İnsanlar sadece birbirlerine karşı yarışıyorlardı, saat yoktu, kronometreye karşı yarış yoktu. Oysa bugün yarışlar kronometreye göre oluyor; rekor bu demek zaten. Amaç kendinden önce yakalanan en iyi zaman değerini geçmektir ki bunun, dinsel içeriği vardır.

Olimpiyatlar ne zaman başladı, Fransız Baron Pierre Coubertin'in mi aklına geldi sadece? Hayır o dönemde başka fikirler de vardı, Coubertin olmasa başka kişiler bu girişimde bulunacaklardı. Niçin 20. yüzyılın başında, 19. yüzyılın sonunda başladığı sorusu çok çok önemli. Dünyanın artık genel bir

pazar olmaya başladığı, ekonomik yapının uluslararası kurumsallaşmaya başladığı bir döneme denk düştüğünü vurgulamak lazım.

Spora birçok toplumsal unsur yansıyor. Örneğin ırk ayrımcılığı var. Uluslararası Olimpiyat Komitesi Güney Afrika'ya uzun yıllar alınmadı. Örneğin olimpiyatların başında kadınların katılımı yasaktı. Spor sosyolojisi diye bir alan var bugün. Sporların ülkelerarası dağılımı var. Örneğin golf, açık deniz yat yarışları her ülkede yok. Güreş Türkiye'de çok popüler, başka ülkelerde o kadar değil. Ayrıca ülke içinde baktığımızda tenis yapan kesim farklı, dövüş sporlarını yapan kesim farklı, basketbolcular, futbolcular farklı. Özel olarak spor toplumsal yapıyla ilişkili. Bunu şunun için hatırlattım, bundan sonrası için bulunulacak öngörülerde sporun toplumsal yapıyla ilişkisini hesaba katarsak kaçınılmaz olarak toplumsal yapının, işleyişin ne olacağı konusunda yanıt aramak durumunda kalacağız.

Sporun lineer bir çizgide geliştiğini varsayarsak, ben böyle demiyorum, ortaya çıkacak tablo benim hoşuma gitmiyor. Neler olacak mesela? Aman içine düşmeyeyim, dediğim *fiction* kısmı bu. Sporcu-seyirci ayrımı var; bu, çok sayıda insanın spor yapamaması demek. Toplantıdan önce Ahmet Bey'le konuşuyorduk, ben dağcıyım mesela, görüyorsunuz Euro Sport'ta, salon içinde tırmanış yarışları yapılıyor. 1950'lerde Fransa'da bir federasyon, 1930'lardan itibaren mesela olimpiyatların Hitler Almanya'sında yapılmasına karşı çıkmış bir federasyon bu, kendisine sporu kitlelere olabildiğince yaymak amacını edinmiş. Dağlara gitmek güzel bir şey, insanların kendilerini yeniden yarattıkları bir etkinlik. Biz insanları dağa götüremiyoruz o zaman dağı getirelim demişler ve o malzemeyi üreterek salona koymuşlar. Yakında olimpik olacak bir spor, çok kez dünya şampiyonası yapıldı. Bütün sporların kitlelere yayılmasının imkânı, yolu ne olacak? Bu şekilde lineer bir gidiş içinde bu ayrım büyüyecektir.

Sporcu-yönetici ikileminden bahsetti Togay Bey, o da çok önemli bir çatışma aslında. Ücretli-patron ilişkisi bir çeşit. Taze bir olay: Jet-Pa'nın sahibi, Sergen için, "Şecaat arz ederken sirkatin söyler" sözü denk düşüyor burada, "O bizim kölemiz de-

ğil, malımız. Onu şuraya satmak istiyoruz" dedi, net bir şekilde. Sporcu-yönetici ayrımı giderek çatışmayı körükleyecek boyutlara varacak.

Sporların büyük bir seyirlik potansiyeli var ve bu potansiyel olimpiyat komitesi tarafından kullanılıyor. Çok büyük paralara olimpiyatların yayın hakkı satılıyor. Televizyonlar yarışmaların saatlerine de etkide bulunuyorlar. Seul Olimpiyatları'nda bu çekişme yaşandı. Bu seyirlik potansiyel sporun ekonomik kullanımını öne çıkarıyor.

Rekorlar nereye gidecek? Daha kısa sürelerde sonuçlara gitmek için insanlar üzerinde kimyalar deneniyor. Çok şaşırtıcı ama yapılan araştırmada sanırım yüzde kırkı çok kısa sürede öleceklerini bilseler de rekor kırmak için evet demiş.

T. Bayatlı– Yüzde yirmi ikisi...

U. Uluocak– Evet yüzde yirmi ikisi evet demiş. Bu şekilde rekorlar ileri götürülecek. Ama belli bir limit vardır ona hep yaklaşılacaktır ve ölçümler daha da hassaslaşacaktır. Şampiyonluk kurumu çok daha ötelere gidecek, bu kurumun çok çıktısı var, ulusal ve uluslararası boyutta. Spor dallarının çeşitlenmesi diye bir konu var. Lineer gittiği durumda bu da çok önemli. Son onyıllarda özellikle doğa sporlarında, ekstrem sporlarda inanılmaz bir çeşitlenme var. Bu çeşitlenme insanın ölüme doğru koşuşu olarak da adlandırılabilir. Geçenlerde *Atlas* muhabiri olarak ekstrem sporlar yapılan bir yere davetliydim. Fransa'da, Amerika'da çok farklı şeyler var. Adam paraşütsüz olarak atlıyor ve havada paraşütlü olan arkadaşı onu alıyor. Ya da solo entegral diye bir spor var; ipsiz bir şekilde bir yere çıkılıyor. Hata eşittir ölüm. Bu tür sporlar son derece az sayıda insanın yaptığı sporlar ama bu öncüler yeni ürünlerin pazara sunulmasını yani o sporun kitleselleşmesini getiriyor. Her gün yeni bir spor aleti çıkıyor. Televizyonlarda spor aletleri pazarlanıyor. Bu şuna benziyor: Defilelerde mankenler çok uçuk şeyler giyiyor ve insanları oraya doğru çekiyorlar. İnsanların hiçbir zaman aynısını giymeyeceklerini bilerek yapıyorlar bunu. Sporcular da hiç kimsenin o şekilde uçaktan atlamayacağını biliyor ama başka hava sporlarının gelişmesine, popüler leşmesine yardımcı oluyor.

Doping sorunu inanılmaz boyutlarda devam edecek, spor gelişimi lineer olarak sürerse. Lineer olarak gitmeyecek dedim, varsayım olarak sürdürdüm bu bölümü. Yöntem bence şu olmalı: Spor nasıl bir seyir izleyecek, nereye gidecek? sorusu yerine, spor nasıl olmalı? sorusu sorulmalı. Buna yanıt belki toplumsal bir vizyona tekabül edecek. Böyle de olmalı. Örneğin spor birçok açıdan çok büyük olanaklar sunuyor. Ölçülü yapıldığı zaman şampiyonluk düzeyindeki sporun sağlığa zararlı olduğu kanıtlandı. Bunu o düzeydeki insanlar da biliyorlar ama doğru yapılan spor sağlığa yararlı. Koruyucu hekimliğin de spora katkısı var ama uygulanmıyor. Sporun kitleselleşmesi toplumun sağlık problemlerinin giderilmesinde büyük bir avantaj sağlayacak.

Sporun uluslararası örgütlenmesi ne şekilde olacak? Sporcu-yönetici ayrımı olmamalı. Eskiden Manchester United takımını oluşturan fabrika işçileri turnuvalarla vs. kendileri ilgileniyorlardı. Çok hızlı bir şekilde bu ayrım doğdu. Mesela liman işçileri de Liverpool'u oluşturuyorlardı. Sporu sporcunun kendisi yönetmeli ileride. Uluslararası Olimpiyat Komitesi de bu değişimlerden payını almalı. Bu komite sporu örgütleyen tek kurum olmaktan çıkmalı. Bu çok iddialı, belki Togay Bey'in yanında da söylememem lazım.

T. Bayatlı– Yo yo her fikre açığım ben.

U. Uluocak– Böylece değişik seçeneklerin sunulmasına ortam hazırlanmış olur. Binyıl tahminleri yapmak için biraz hayalci olmak gerek. Bunu öneriyorum, her konuda bu yapılabilir. Hayalcilikle gerçekçilik arasındaki sınır, reel olana hapsolmamaktır. Hayalcilik bu nedenle önemli, yoksa geleceğe yönelik tahminlerde bulunamayız.

A. Kuyaş– Togay Bey ekleyecekleriniz var mı acaba?

T. Bayatlı– Ben hem fiili olarak spor yaptım hem de çeşitli görevler yaptım. 45 yıldır sporun içindeyim. Şu anda Avrupa Olimpiyat Komiteleri Birliği Yönetim Kurulu üyesiyim, Uluslararası Olimpiyat Basın ve Televizyon Komitesi üyesiyim, FIFA Basın Komitesi üyesiyim, Akdeniz Oyunları Basın Komitesi başkanıyım... Şuna gelmek istiyorum. Bütün bu görevlerde bulunduğum süre içinde sevgili arkadaşımın verdiği izahat kadar

güzel bir izahat dinlemedim. Biz kendimizi, olimpizmi ve olimpiyatları bilir zannediyoruz ama değerli arkadaşımız da çok güzel fikirler söyledi. Ben üç dört konuda ilave yapmak istiyorum kısaca. Baron Cauberten'den bahsettiler, evet o modern olimpiyatların kurucusudur. Yalnız bir olimpizm felsefesi vardır: Gençleri spor aracılığıyla bir araya getirip aralarına sanatsal ve kültürel faaliyetleri de katarak bir sentez oluşturmak. Barışı sağlayıcı unsurları elde etmek için kurulmuştur. Olimpizmin çok detaylı bir felsefesi vardır. Sadece spor değil sosyal bir felsefedir.

Olimpiyat yayın hakları konusunda bir açıklama yapmak istiyorum. Olimpiyatları sadece seyirci takip etse yüz bin insan takip edecek. Oysa bu olimpiyatlar dünyanın en büyük spor festivali. Televizyonlar sayesinde 4,5 milyar insan izliyor. Bunu tabii ki dünyanın en yüksek teknolojisine sahip ülkesine vermek lazım. Bu ülke de ABD. O da, ben bu parayı veririm ancak yayın saatlerinde değişiklik yaparım, der. Şu anda bir milyar dolar civarında olimpiyatların yayın hakkı. Bunun 600 milyon doları organizasyonu yapan ülkeye veriliyor. Bugün Sydney'de yapılacak olimpiyatlar için Avustralya 2,5 milyar dolar harcayacak. Bu nasıl oluyor diye araştırdım. Mesela 700 milyon dolar belediyeye kira verdiğini gördüm, ki çok büyük rakam. 200 milyon dolar uluslararası federasyon alıyor. Oyunlara 25 federasyon katılıyor. Bu federasyonların yaz ve kış olimpiyatları birliği var. Kış olimpiyatlarında 7, yaz olimpiyatlarında 25 federasyon var. İşte 200 milyon doları bu 25 federasyona farklı miktarlarda dağıtılıyor. Sporcu, doktor, eğitimci, psikolog yetiştirilmesi için. Sonuçta 100 milyon dolar IOC'ye kalıyor. O da bu parayı doping kontrol merkezleri kurarak, uluslararası spor mahkemesinin finansmanına ayırır.

Ben son olarak seyirci faktörüne değineceğim, az önce atladım. Önümüzdeki binyılda seyirci olacak mı, olmayacak mı? Yakında dijital TV Türkiye'ye tamamen gelecek. O televizyonda her şey elinizin altında olacak. Bin yıl sonra kim bilir neler olacak?

A. Kuyaş– Peki efendim, o zaman sorularınızı bekliyoruz. Şimdilik yoksa ben bir soruyla başlayayım. Bu toplumsal ya-

şamla sporun iç içe olmasından söz ettiniz az önce. Benim aklıma başka bir şey geldi. Dünyada daha fazla insanın spor yapması konusunda beklentimiz olabilir mi? Yoksa belirli bir zenginlik olmadıkça sporla uğraşanlar nüfusla orantılı olarak mı kalır? Elimizde ileriyi görmeye yarayan istatistik veriler var mı?

U. Uluocak– Bu hayalcilik dediğim şeyin içinde sporun olabildiğince geniş bir kesim tarafından yapılması, sporcunun artması olmalı. Spor yapmak sadece o sporla ilgili malzemelerle sınırlı değil. Örneğin dağcılık pahalı bir spor. Bir ay sonra dünyanın en zor dağı Kaiki'ye gideceğim, bunun maliyeti yaklaşık 60 bin dolar. Ama bu 60 bin dolarla da sınırlı değil, zaman maliyeti var. İşinizden oluyorsunuz. İnsanların bunu yapması için de yıllık tatil dilimlerinin artması lazım. Genel olarak ülkenin refahıyla ilgili bir durum. Sporun gelişimine de baktığımızda boş zamana sahip olanlar yapmış sporu. Birinci koşul bu. Boş zaman kitleselleşirse sporu da daha fazla insan yapar. Ama bu lineer bir gelişimle olmayacaktır.

A. Kuyaş– Spor yapan insan sayısına ilişkin bir istatistik var mı Togay?

T. Bayatlı– Var. Şimdi iki olay var: Bir müsabaka sporları var bir de hobi sporları var. Bu hobi sporları dünyada büyük bir gelişme içinde. Bu konuda Olimpiyat Komitesi'nin de çalışmaları var. Kanada'da her yıl toplantılar yapılıyor.

Müsabaka sporları daha çok yarı profesyonel insanlara ve boş zamanı olan insanlara uygun. Ben dağcılığı da yarı profesyonel sporlar arasına koyuyorum. Çünkü dağcılık, insanın doğayla mücadelesini birtakım sponsorlar aracılığıyla yapmasıdır. Ama herkesin spor yapması çevreye, sokağa bağlıdır. Spor deyince muayyen bir tempoda yürümek de bir spordur. Ben haftada dört kez birer buçuk saat yapıyorum. Ama bunun için insanın kendi kişisel disiplini ve zaman gereklidir. Önce çevre, sonra zaman... Zamanı kendi yaratır insan. Bir de insanın bu konuda kendini eğitmesi önemlidir.

Bence sporu gençlikten çok sağlık üzerine düşünmek. Sağlık ve eğitim kurumları bu konuya el atmalı. Anayasa "Devlet, vatandaşın spor yapma imkânını sağlar" der. Bu maddeyi biz

yanlış ele almışız ve devlet sporu organize ediyor. Oysa o tek madde, devlet vatandaşın spor yapmasını sağlar, diyor.

Bakın çok ilginç bir olay anlatayım. Büyük Atatürk, Türkiye'de özel kuruluşa devletin parasını ilk veren insandır. İdman cemiyetlerine para veriyor olimpiyatlara katılmaları için. Türkiye'nin o günkü bütçesinin onda birini bulan bir miktar bu. O günün imkânlarıyla bu parayı veriyor ve diyor ki, ben sizden şampiyon olmanızı beklemiyorum ama oradaki gelişmeleri görün ve burada uygulayın.

Türkiye'de sporun gelişmemesi yanlış bakışlardan kaynaklanıyor. Önce eğitim ve sağlık kurumlarının bu işe önayak olmaları gerekir. Bakın üniversitelerimizde spor tesisleri yoktur. Sokaklarda ve parklarda da spor için alanlar yok. Eğitim, kültür seviyesi, ülkenin gelişmişlik düzeyine paralel sorunlar bunlar.

İzleyici– Ben İstanbul Tıp Fakültesi Spor Hekimliği Anabilim Dalı yönetici hemşiresiyim. Togay Bey'e teşekkür ederim sporla sağlığı birleştirdiği için. Ben sorumu Uğur Bey'e soracaktım ama Togay Bey'in konuşmaları sorumu değiştirdi. Koruyucu hekimlikle spor ilişkisi çok önemli. Şu anda astım tedavisini sporla yapıyoruz. Kalp riskinin azalması da sporla mümkün...

U. Uluocak– Hatırladınız mı bilmiyorum ama biz sizinle bazı çalışmalar yapmıştık. Sizin bölümünüzdeki çalışmalar çok saygıdeğer ve öncü çalışmalar. Bunun bütün Türkiye'ye yayılması gerek. Şu anda çok sınırlı kalıyorsunuz. Devletin bu çalışmaları desteklemesi gerekir. Sporu sağlık hizmetinde kullanma konusunda devletin zorlayıcı, organizatör olması lazım. Yeterli buluyorsanız kendinizi sevinirim.

İzleyici– Hayır bunu söyleyemeyiz, tanıtımımızı yapmaya çalışıyoruz. Bugün minüsküs ve yan çapraz bağların tedavisinde ameliyat öncesi tedaviler uyguluyoruz.

İzleyici– Benim Togay Bey'e sorum olacak. 2000 yılı olimpiyatları için çok bütünleşmiştik ama alamadık. Bunun nedenleri politik midir, nedir?

T. Bayatlı– Biz önce 2000, sonra da 2004 olimpiyatlarına talip olduk ama alamadık. İlkinde projemiz çok güzel bulundu

fakat 6-7 ülkeyle yarışırken onların projesi daha pratikti. Politik çatışmalar da oldu. Sonunda bir komünizmle kapitalizmin çekişmesi oldu. Çin ve Avustralya arasındaki mücadeleyi, özellikle ABD'nin kontrolüyle, Sydney kazandı. Böyle oyunlara girilirken ekonomik durum, terör olayları kötü faktörlerdi. Ayrıca spor yapan kitlenin genel nüfusa oranı da önemli. Türkiye'de bu rakam çok komik.

Bir de devlet yönetiminin bu olaya iyi eğilmesi lazım. Bir örnek vereceğim: Talip olan ülke bütün ülkeleri olimpiyatlara alacağını ve diplomatik ilişkileri kuracağını kabul eder. O sırada Çin ve Türkiye olimpiyatlara talipken oylamadan bir yıl önce Türkiye'de çim hokeyi yarışmaları yapıldı, Bursa'da. Çin hükümeti bizim Dışişleri'ne protesto göndererek Tayvan'ı almamıza karşı nota gönderdi. Bizim Dışişleri de telaşa kapılarak orada Tayvan'ın bayrağını indirdi. Ben hemen müdahale ettim, "Dünyanın kabul ettiği bir ülkeyi siz Çin'in baskısıyla nasıl dışlarsınız" dedim. Yani bu tür hatalarımız oluyor.

2004 olimpiyatlarında ise başbakan maalesef Tansu Çiller'di. Buraya gelen delegasyonu, ki onları İngiltere'de, Fransa'da saraylarda cumhurbaşkanı düzeyinde kabul ettiler, biz iyi karşılamadık. Tansu Hanım bir yemekte lütfetti, on beş dakika durup gitti. O zaman dediler ki, bize önem verilmiyor mu? Bunun yanı sıra büyük kavgalar oldu. Beş Avrupa ülkesi, bir Güney Amerika ülkesi ve bir de Afrika ülkesi talipti. Ön elemeyi geçen ülkelerin projelerini gördüm, çoğu bizimkinden çok kötü ama politik müdahaleler söz konusu. Yunanistan'ın edepsizliği yüzünden mesela ilk olimpiyat coğrafyası Anadolu'yu kabul ettiremiyoruz.

Şimdi 2008'e talip olacağız ve karşımızda Pekin var. Biz her zaman talip olacağız ve gayretlerimizi sürdüreceğiz. Bu işleri yürütürken her yönden savaşmak zorundasınız. Tarih, siyaset, ekonomi bütün bunların rolü var.

İzleyici– Peki biz kaç yıl sonra olimpiyat düzenleriz?

T. Bayatlı– Biz olimpiyatı yarın da düzenleriz. Bakın Yunanistan'da tesisler yüzünden birbirleriyle kavga ediyorlar ve ortada hiçbir şey yok. 2004'ü bize versinler biz yaparız. Bizim tesis ve organizasyon açısından gücümüz var. Ama imajımız ek-

sik. Müslümanlık konusunda bile bize karşı olanlarla mücadele ediyoruz. Gerçekçi olursak benim tahminim ancak 2012'de olimpiyatları alırız.

İzleyici– Türkiye'de spor neden futbolla sınırlı? Sporu neden deşarj aracı olarak görüyoruz ve atletizme ilgi neden çok az?

T. Bayatlı– Bir defa medyanın rolü ve kabahati çok büyük. Geçen gün İstanbul Üniversitesi'nde bir toplantıda bir tarafta Kaya Çilingiroğlu hocamız, Sinan Erdem hocamız, Turgay Atasü oturuyor ve Fatih Terim var. Bütün medya orada. Fatih'in konuşması bitince bütün medya ve izleyicinin neredeyse tamamı kalkıp gidiyor. Neden? Çünkü Türkiye'de insanların bazı insanları dinleme yetenekleri az. Onlar en çok televizyonu seyrediyor ve medya da bu konuda yanlış yolda. Nasıl olur? Yine eğitimle olur.

Atletizme gelince, 1950'de Türkiye'ye iki önemli atlet geldi. Bu iki atlet ve Balkanlar'dan gelen atletlerin müsabakasını İnönü Stadı'nda yirmi beş bin kişi izledi. Ve o sondu; Cezmi Or müsabakalarıydı. Ondan sonra yok oldu. Neden? Bir, eğitimci azlığı. Türkiye'de atlet yetiştirecek hoca yok denecek kadar az. Evvelden vardı; idman cemiyetlerinden, Gazi Terbiye'den bu işe kendini vermiş hocalar vardı. İki, futbol profesyonelleşti. Para, şöhret getiren bir şey oldu ve atletizmi yedi. Üç, tesisler gitti. Dört, şehirler büyüdüğü için insanların antreman için bir yerden bir yere gitmeye gücü yok.

Ben İstanbulspor'da oyuncuyken benim aldığım parayı bir atlet almıyordu. Üstelik o zaman futbol bu kadar da profesyonelleşmemişti.

Biz başarılı atletleri getirip Türkleştirmeliyiz. Bütün Avrupa ülkelerinde siyahi atletler koşuyor. Bunlar lokomotif olmalı. Bunların başarısı atletizme ilgiyi çeker, devlet, üniversite ve gençlik atletizme yönelirse sponsor da bulunur ve bu dalda gelişmeler olabilir. Ama bu organizasyonu yapmak da güç ve uzun zaman istiyor.

Yapı Kredi Kültür Merkezi tarafından düzenlenen geleneksel Salı Toplantıları, geçtiğimiz yıl iki ana eksen üzerinde sürdü: *Binyıl İçin Tahminler*'de uzmanlar, tarih, dil, plastik sanatlar, mimarlık, siyaset, sinema, ekonomi, bilim, müzik ve spor konularının binyıl içindeki seyri hakkında öngörüler, tahminler ve yer yer "ütopik" dileklerde bulundu. *Binyıl İçin Tahminler* son yüzyıla konan oldukça insani ve tartışmaya açık bir "nokta" niteliğinde.

BİNYIL İÇİN TAHMİNLER

TARİH / *İlber Ortaylı, Mete Tunçay, Ferda Keskin* • DİL / Tahsin Yücel, Güven Turan, Osman Senemoğlu • PLASTİK SANATLAR / Ömer Uluç, Handan Börüteçene, Mithat Şen • MİMARLIK / Atilla Yücel, Nevzat Sayın, İhsan Bilgin • SİYASET / Aydın Uğur, Ersin Kalaycıoğlu, Artun Ünsal • SİNEMA / Süha Arın, Barış Pirhasan • EKONOMİ / Türkel Minibaş, Seyfettin Gürsel, Mustafa Sönmez • BİLİM / Orhan Bursalı, Cihan Saçlıoğlu, Aslı Tolun • MÜZİK / Arif Sağ, Can Kozlu, Hasan Uçarsu • SPOR / Togay Bayatlı, Uğur Uluocak

TEMA
TÜRKİYE ÇÖL OLMASIN!
(0212) 281 10 27
ISBN 975-08-0183-0
9 789750 801839